

IEDER ZIJN NUMMER

Een institutioneel onderzoek naar het handelen van de
rijksoverheid op het beleidsterrein dienstplicht, 1945-1996

C O N C E P T

's-Gravenhage, augustus 1998

drs. Y.L. Bender, drs. F. van der Doe, drs. M.L. Loeff

PROJECT INVOERING VERKORTING OVERBRENGINGSTERMIJN

Voor u ligt het rapport waarin de uitkomsten van een onderzoek, gehouden in het kader van het Project Invoering Verkorting Overbrengingstermijn (PIVOT), zijn weergegeven. PIVOT is een projectorganisatie die in mei 1991 door de Algemene Rijksarchivaris in het leven is geroepen. De aanleiding daarvoor vormde de (voorgenomen) verkorting van de overbrengingstermijn conform de nieuwe Archiefwet van vijftig naar twintig jaar. Vanuit het oogpunt van democratisering van het openbaar bestuur moet deze termijnverkorting positief worden beoordeeld. Immers, eerder overgedragen archieven worden ook eerder volledig toegankelijk voor het publiek. Voor de Rijksarchiefdienst betekent deze termijnverkorting echter dat, wanneer er geen maatregelen worden genomen, hij overstroomd wordt met archiefmateriaal. De neerslag van dertig jaar overheids-handelen zou bij de invoering van de nieuwe wet in een korte periode moeten worden overgebracht naar de depots van de archiefdiensten. Voor de centrale rijksorganen wordt de omvang van deze stroom van gegevensbestanden geschat op ongeveer 600 strekkende kilometer over de periode 1943-1973 en over de periode 1973-1990 op nog eens eenzelfde hoeveelheid. Omdat een dergelijke hoeveelheid archiefmateriaal niet beheersbaar, noch hanteerbaar is en de opslag ervan te kostbaar, heeft de Rijksarchiefdienst in het kader van PIVOT tezamen met de verschillende Hoge Colleges van Staat en de ministeries maatregelen getroffen om deze vloed te kanaliseren.

Bij het uitvoeren van deze inhaaloperatie moesten reeds bestaande problemen bij de archiefzorg van de rijksoverheid in versneld tempo worden opgelost. Onder de Archiefwet 1962 zijn grote achterstanden ontstaan in het selecteren van naoorlogs archiefmateriaal en in het overbrengen van archief van vóór 1940 naar de Rijksarchiefdienst. In inspectierapporten van de Rijksarchiefdienst werd daar al op gewezen, maar door het rapport 'Archiefbeheer en -behoud bij het Rijk' dat de Algemene Rekenkamer in 1988 uitbracht, is dit probleem pas in zijn volle omvang tot politiek Den Haag doorgedrongen.

PIVOT is mogelijk geworden door de inzet van extra financiële middelen die de minister van WVC in 1991 heeft toegezegd: fl. 17 miljoen over een periode van tien jaar (de looptijd van het project). Daarnaast zetten de ministeries en de Hoge Colleges van Staat, verantwoordelijk voor selectie en overdracht van hun archieven, elk eigen middelen in om deze operatie mogelijk te maken. Afspraken daarover zijn vastgelegd in convenanten die de verschillende secretarissen-generaal of vertegenwoordigers van de Hoge Colleges van Staat met de Algemene Rijksarchivaris hebben gesloten.

1. De uitgangspunten van PIVOT

Om de hierboven beschreven papiervloed op een verantwoorde manier te kunnen beperken heeft PIVOT een nieuw selectie-instrument ontworpen. De traditionele selectiemethoden zijn voor een operatie van deze omvang niet toereikend: zij zijn te arbeidsintensief en dus te kostbaar, terwijl de basis van de gevoerde selectie niet altijd duidelijk is geformuleerd. Bij de traditionele selectie worden als criteria gebruikt: de inhoudelijke of informatieve waarde van documenten en de plaats die zij innemen in het geheel van een dossier, een archief of verzameling archieven. Aangezien men bij die manier van selecteren geen model hanteert waarmee men de context van de gegevens in kaart kan brengen, kan men aan de gegevens op zich moeilijk een waarde toekennen. De functie van de gegevens is in dat geval niet te achterhalen. Het gevolg hiervan is een subjectieve selectie omdat iedereen die selecteert een eigen interpretatie aan de gegevens geeft.

PIVOT gaat ervan uit dat de selectie moet worden uitgevoerd vanuit het gezichtspunt van het overheidsorgaan of de organen die deze documenten in het kader van hun taak en het daaruit voortvloeiende handelen hebben ontvangen of geproduceerd: niet de informatiewaarde van documenten, maar de waardebeoordeling van handelingen van overheidsorganen staat centraal. Met de gegevensbestanden die naar de Rijksarchiefdienst worden overgebracht moet het handelen van de overheid in relatie tot haar omgeving op hoofdlijnen te reconstrueren zijn. Daarbij wil PIVOT met het resultaat van de selectie op basis van deze doelstelling bronnen voor de kennis van en het inzicht in de Nederlandse samenleving (en cultuur) veiligstellen voor blijvende bewaring.

De methode om dit te bereiken is de methode institutioneel onderzoek van PIVOT. Deze methode is in de afgelopen jaren ontwikkeld aan de hand van praktijkervaringen en nieuwe, theoretische inzichten

uit binnen- en buitenland. Via wet- en regelgeving en andere bestuurlijk-organisatorische bronnen wordt nagegaan welke handelingen overheidsorganen verrichten. Op basis van de handelingen kan achterhaald worden welke neerslag er in principe zou *moeten* zijn. Met andere woorden, de selectie zal niet meer plaatsvinden op basis van het archiefstuk zelf, maar op basis van de handeling. Handelingen worden gewaardeerd in het kader van de context.

Uiteindelijk zal PIVOT de overbrenging van het geselecteerde materiaal naar de depots van de Rijksarchiefdienst begeleiden. De rijksorganen zijn zelf verantwoordelijk voor de fysieke selectie en bewerking die de archieven en andere gegevensbestanden moeten ondergaan om ze geschikt te maken voor overdracht. Desgewenst zal PIVOT hen daarbij adviseren. Richtsnoer voor de bewerking na het institutioneel onderzoek en de institutionele selectie vormen de door de Permanente Commissie Documentaire Informatievoorziening (PCDIN) in september 1991 aanvaarde 'Normen voor goede en geordende staat' (zie hiervoor ook de PIVOT-brochure 'Om de kwaliteit van het behoud: normen 'goede en geordende staat' (Rijksarchiefdienst/PIVOT, 's Gravenhage 1993).

2. Het institutioneel onderzoek

Om het voor de selectie noodzakelijke inzicht te krijgen in het handelen van de overheidsorganen is PIVOT institutionele onderzoeken gestart bij de verschillende ministeries. De onderzoekers worden door PIVOT zelf en door de verschillende ministeries ingezet. Zij nemen gezamenlijk ongeveer 130 onderzoeksgebieden of beleidsterreinen voor hun rekening. Per beleidsterrein beschrijft de onderzoeker de historische ontwikkeling van dat beleidsterrein als context van de handelingen die er sinds 1940 zijn verricht. De onderzoeksperiode verschilt per beleidsterrein, maar bestrijkt in het algemeen de periode 1940 tot heden.

Uitgangspunt bij de onderzoeken vormt de Methode van Institutioneel Onderzoek (MIO), neergelegd in de brochure 'Handelend optreden' (PIVOT-brochure, 's Gravenhage 1994). De resultaten van een institutioneel onderzoek worden beschreven in een Rapport Institutioneel Onderzoek (RIO). Een RIO is de contextbeschrijving van een beleidsterrein waarop overheidsorganen handelend optreden en omvat:

1. een historische schets van het beleidsterrein waarop het onderzoek betrekking heeft, inclusief:
 - de doelstellingen van de overheid op het beleidsterrein;
 - de overheidsorganen en overige actoren;
 - de onderlinge relaties tussen de actoren;
 - de beleidsinstrumenten;
 - een beschrijving van het taakgebied waartoe het beleidsterrein behoort.
2. een overzicht van de handelingen die overheidsorganen verrichten of hebben verricht, inclusief:
 - de looptijd van elke handeling (begin- en einddatum);
 - de grondslag (bron) van elke handeling;
 - het product van de handeling (indien bekend).

Zo mogelijk worden de handelingen thematisch of procedureel geordend, waardoor men de handelingen in hun context kan zien.

Een belangrijk begrip in het institutioneel onderzoek vormt de 'handeling'. Een handeling is een complex van activiteiten, gericht op het totstandbrengen van een product, dat een actor verricht ter vervulling van een taak of op grond van een bevoegdheid. Aangezien we niet alleen willen beschrijven wat de overheid moet doen maar ook wat zij daadwerkelijk doet, gebruiken we als bron voor het beschrijven van het handelen niet alleen officiële wet- en regelgeving en de daaruit voortvloeiende algemene maatregelen van bestuur, koninklijke besluiten, ministeriële regelingen en beschikkingen zoals instellings-, opheffings- en organisatiebesluiten als onderzoeksbron, maar ook jaarverslagen en jaaroverzichten, staatsalmanakken, memories van toelichting op de rijksbegroting en op bovengenoemde wetten, beleidsnota's, archieven en literatuur. Daarnaast vormen interviews met beleidsmedewerkers en andere deskundigen - in en buiten de overheid- op het beleidsterrein een bron van informatie.

Naast het begrip 'handeling' neemt het begrip 'actor' in het institutioneel onderzoek een belangrijke plaats in. 'Actor' volgens de PIVOT-methode wordt gedefinieerd als "een overheidsorgaan of een particuliere organisatie of persoon die een rol speelt op een beleidsterrein". Strekten de PIVOT-onderzoekers zich tot 1995 uit tot de handelingen van overheidsorganen in de strikte zin van het woord, in de Archiefwet 1995 wordt, gebaseerd op de Algemene wet bestuursrecht, onder 'overheidsorgaan' verstaan "organen van overheidsstichtingen, verenigingen en vennootschappen die, ook voor zover zij niet krachtens publiekrecht zijn ingesteld, toch met openbaar gezag zijn bekleed of waaraan toch één of meer overheidstaken zijn opgedragen en de daarvoor benodigde publiekrechtelijke bevoegdheden zijn toegekend". Het begrip 'overheidsorgaan' is hiermee aanzienlijk verbreed.

In de onderzoeksrapporten worden de handelingen van particuliere instellingen niet opgenomen. Wel wordt hun rol op het beleidsterrein beschreven. Op grond van het acquisitieprofiel van het Algemeen Rijksarchief wordt bepaald of de archieven van particuliere instellingen voor overbrenging in aanmerking komen.

3. De toepassingsmogelijkheden

De resultaten van het institutioneel onderzoek, neergelegd in het RIO, worden daarna verwerkt in een wettelijk voorgeschreven selectie-instrument: de selectielijst, in PIVOT-termen het "basis selectiedocument" (BSD). De selectielijst is een lijst van handelingen die elk voorzien zijn van de waardering 'bewaren' of 'vernietigen'. De selectielijst volgt uit de beschrijving van het RIO. In overleg met de betreffende instelling(en) wordt aan de hand van deze selectielijst bezien welke gegevensbestanden voor 'de eeuwigheid' geselecteerd moeten worden en uiteindelijk overgebracht worden aan de Rijksarchiefdienst. De ontwerp selectielijst wordt ter inzage gelegd bij verscheidene instanties en de zorgdrager(s) bied(t)(en) de ontwerp-selectielijst aan aan de minister van OCenW. De definitieve selectielijst wordt vastgesteld door de zorgdrager(s) in kwestie en de minister/staatssecretaris van OCenW.

Wanneer de inhaaloperatie eenmaal voltooid is, zijn we er nog niet. In de toekomst moet worden voorkomen dat nieuwe achterstanden ontstaan bij selectie en overbrenging van gegevensbestanden. Om de toepassingsmogelijkheden van het institutioneel onderzoek ook voor de toekomst te kunnen garanderen, is het daarom noodzakelijk om ontwikkelingen in taken, handelingen en organisatie van de overheid, alsmede de grondslag van die taken en handelingen bij te houden. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de zorgdragers. Het RIO en het BSD kunnen gebruikt worden als basis voor de ontwikkeling van een structureel documentair informatieplan teneinde het beheer van de gegevensbestanden die de Rijksarchiefdienst na 20 jaar verwerft en het beheer van de gegevensbestanden bij de verantwoordelijke organen zelf te verbeteren.

Zo kan in samenwerking met de betreffende organen worden voorkomen, dat zich in de toekomst nieuwe, onbeheersbare stuwmeren van archief en andere gegevensbestanden zullen vormen.

4. Volumevermindering archieven en vergroting opslagcapaciteit

Ook op deze terreinen is PIVOT werkzaam. Volumevermindering kan voor bepaalde archieven worden bereikt door middel van substitutie: het overzetten van de informatie op een andere drager, bijvoorbeeld microfilm, microfiches en in de toekomst wellicht beeldplaat. Inmiddels is uitbreiding van de opslagcapaciteit met ca. 25 km. van bestaande depots in het Algemeen Rijksarchief gerealiseerd door de installatie van verrijdbare stellingen (compactus).

Gewapend met de opgedane ervaring zal PIVOT ook over deze kwesties de rijksorganen kunnen adviseren, die daarvan bij het moderne gegevensbeheer weer hun voordeel kunnen doen.

Algemeen Rijksarchief/PIVOT/Den Haag, juni 1995.

Inhoudsopgave

1.	VERANTWOORDING	1
1.1.	<i>Inleiding</i>	1
1.2.	<i>Taakgebied en onderzoeksgebied van het ministerie van Defensie</i>	1
1.3.	<i>Beleidsterrein en bedrijfsprocessen</i>	2
1.4.	<i>Actoren</i>	3
1.5.	<i>Handelingen</i>	3
2.	DE ORGANISATIE VAN HET MINISTERIE VAN DEFENSIE EN VOORGANGERS EN HET MINISTERIE VAN SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID	5
2.1.	<i>Ministerie van Defensie en voorgangers, 1945-1996</i>	5
2.1.1.	Periode 1945-1963	6
2.1.2.	Periode 1963-1976	6
2.1.3.	Periode 1976-1992	8
2.1.4.	Periode 1992-1996	8
3.	Ministerie van Sociale Zaken (en Werkgelegenheid), 1975-1996	10
4.	HET BELEIDSTERREIN DIENSTPLICHT	11
4.1.	<i>Overheidstaken op het beleidsterrein dienstplicht</i>	11
4.2.	<i>Organisatie-eenheden op het gebied van de dienstplicht</i>	12
4.3.	<i>Totstandkoming van wet- en regelgeving</i>	14
4.4.	<i>Adviescommissies</i>	16
4.5.	<i>Vervullen dienstplicht en vervangende dienstplicht</i>	16
4.5.1.	Inschrijving	16
4.5.2.	Keuring en herkeuring	17
4.5.3.	Indeling, oproeping en inlijving	17
4.5.4.	Vrijstelling en uitstel	18
4.5.5.	Mobilisatievrijstelling	19
4.5.6.	Eerste oefening	19
4.5.7.	Erkenning gewetensbezwaren	20
4.5.8.	Tewerkstelling	20
4.5.9.	Vrijwillige opkomst in werkelijke dienst	21
4.5.10.	Uitzending	21
4.5.11.	Verloven	21
4.5.12.	Herhalingsoefeningen	22
4.5.13.	Ontslag	22
4.6.	<i>Rechten en plichten</i>	23
4.6.1.	Opleiding en bevordering	23
4.6.2.	Gezondheidszorg	23
4.6.3.	Vergoedingen, uitkeringen en vorderingen	23
4.6.4.	Registratie persoonsgegevens	24
4.6.5.	Strafbepalingen en beroepszaken	25
4.6.6.	Uitsluiting	26
5.	Gebruikte afkortingen	27
6.	HANDELINGEN	28
6.1.	<i>Beleid en wet- en regelgeving</i>	28
6.2.	<i>Organisatorische aangelegenheden</i>	34
6.3.	<i>Vervulling van de dienstplicht</i>	37
6.3.1.	Inschrijving	37
6.3.2.	Keuring en herkeuring	37
6.3.3.	Indeling, oproeping en inlijving	38
6.3.4.	vrijstelling en uitstel	38
6.3.5.	Mobilisatievrijstelling:	39
6.3.6.	Eerste oefening	39

6.3.7.	Erkenning gewetensbezwaren	40
6.3.8.	Tewerkstelling gewetensbezwaarden	40
6.3.9.	Vrijwillige opkomst in werkelijke dienst	41
6.3.10.	Uitzending	41
6.3.11.	Verloven	41
6.3.12.	Herhalingsoefeningen	42
6.3.13.	Ontslag	42
6.4.	<i>Rechten en plichten tijdens de dienstplicht</i>	43
6.4.1.	Opleiding en bevordering	43
6.4.2.	Gezondheidszorg	44
6.4.3.	Vergoedingen, uitkeringen en vorderingen	45
6.4.4.	Registratie persoonsgegevens	46
6.4.5.	Strafbepalingen en beroepszaken	47
6.4.6.	Uitsluiting	48
7.	Bijlagen	49
7.1.	<i>Wet- en regelgeving</i>	49
7.1.1.	Dienstplichtigen	49
7.1.2.	Gewetensbezwaarden	50
7.2.	<i>Commissies</i>	51
8.	Geraadpleegde literatuur	55
9.	Noten	56

1. VERANTWOORDING

1.1. Inleiding

Na de introductie over wat PIVOT is en doet, volgen hier enige opmerkingen over de inhoud en de indeling van het rapport. In dit eerste hoofdstuk worden de theoretische uitgangspunten van het PIVOT-onderzoek uiteengezet. Daarna volgt een beschrijving van de organisatie van het ministerie van Defensie op hoofdlijnen, met behulp waarvan de ontwikkelingen rond de organisatie-onderdelen die een rol spelen in de processen op het beleidsterrein dienstplicht, in een breder kader kunnen worden geplaatst. Deze algemene context wordt in elk Rapport Institutioneel Onderzoek (RIO) voor Defensie opgenomen, opdat inzicht wordt verkregen in de structuur van de organisatie. Aangezien het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid vanaf 1975 een gedeelte van de taken van het ministerie van Defensie op het beleidsterrein dienstplicht heeft overgenomen, worden eveneens de hierbij betrokken organisatie-onderdelen van dit ministerie kort besproken. Vervolgens wordt het beleidsterrein dienstplicht beschreven, waarbij de doelstellingen en taken van de ministers van Defensie en Sociale Zaken en Werkgelegenheid aan de orde komen en relaties tussen actoren worden geschetst.

Tenslotte worden de bedrijfsprocessen beschreven die een onderdeel uitmaken van het beleidsterrein. In het hoofdstuk Handelingen worden de handelingen beschreven, met vermelding van de actor die daarvoor verantwoordelijk is. Wanneer de grondslag van een handeling in wet- en regelgeving ligt, wordt deze vermeld. Tevens is aangegeven in welke periode de handeling is verricht. Eventueel kan bij een handeling het product worden vermeld dat uit de handeling voortvloeit of een aanvullende opmerking worden geplaatst, bijvoorbeeld welke organisatie-onderdelen bij de genoemde handeling betrokken zijn geweest.

In bijlage I is een overzicht gegeven van wetten, amvb's en regelingen op het beleidsterrein dienstplicht, vigerend in de periode 1945-1996. Bijlage II geeft een overzicht van op het beleidsterrein fungerende commissies, raden en comités in de periode 1945-1996.

1.2. Taakgebied en onderzoeksgebied van het ministerie van Defensie

Het taakgebied waarop het ministerie van Defensie werkzaam is, is dat van de bescherming van de in- en uitwendige veiligheid van het Koninkrijk der Nederlanden. Als onderdelen van dit taakgebied kunnen worden onderscheiden:

1. zorgen voor het in Koninkrijksverband beschermen en verdedigen van het Nederlands territorium en dat van de overzeese rijksoverzeesdelen;
2. zorgen voor de in bondgenootschappelijk verband geformuleerde bijdrage ter voorkoming van oorlog en om agressie te keren;
3. zorgen voor de militaire bijdrage in internationaal verband, buiten het bondgenootschappelijk verdragsgebied, in het kader van de internationale vrede en veiligheid;
4. verlenen van maatschappelijke bijstand en steun in Koninkrijksverband.

Het militaire apparaat, de krijgsmacht, is het voornaamste middel van de overheid om bovenstaande taak uit te kunnen voeren. Deze krijgsmacht, bestaande uit de drie krijgsmachtonderdelen Koninklijke Marine (KM), Koninklijke Landmacht (KL) en Koninklijke Luchtmacht (KLu), is opgebouwd uit militair personeel (beroepspersoneel en dienstplichtigen) en materieel en kan pas goed functioneren indien zij op basis van operationele plannen geoefend is voor de uitvoering van haar taak.

De dienstplicht is een der belangrijkste middelen, waarover de overheid beschikt om de krijgsmacht te voorzien van kwalitatief en kwantitatief voldoende personeel. Deze taak is sinds 1814 vastgelegd in de Grondwet, thans artikel 97: 'Alle Nederlanders, daartoe in staat, zijn verplicht mede te werken tot handhaving der onafhankelijkheid van het Rijk en tot verdediging van zijn grondgebied', en artikel 98: 'Tot bescherming der belangen van de Staat is er een krijgsmacht, bestaande uit vrijwillig dienenden en uit dienstplichtigen. De wet regelt de verplichte krijgsdienst'. Tevens is in de Grondwet het recht tot dienstweigering verankerd: 'Bij de wet worden de voorwaarden genoemd, waarop wegens ernstige

gewetensbezwaren vrijstelling van de krijgsdienst wordt verleend'. Deze voorwaarden zijn volgens de Wet Gewetensbezwaren Militaire Dienst 1962: erkenning als gewetensbezwaarde door de minister van Defensie en de verplichting tot vervangende dienst. Deze bepalingen geven al aan, dat de verhouding overheid-onderdanen op het gebied van de dienstplicht twee gezichten heeft. Enerzijds heeft de overheid, ter bescherming van de burgers, mankracht nodig om vloot, leger en luchtmacht gevechtssklaar te houden, anderzijds dient zij de rechten van alle burgers, dus ook van dienstplichtigen, te beschermen. De handelingen van overheidsorganen ten opzichte van dienstplichtigen worden dan ook gekenmerkt door deze ambivalentie.

De uitwerking van de hierboven genoemde grondwetsartikelen, geldend in de behandelde periode 1945-1996, zijn de Dienstplichtwet 1923 (tegenwoordig Dienstplichtwet 1962 genoemd), de Dienstweigeringswet 1923 en de Wet Gewetensbezwaren Militaire Dienst 1962. Pas in 1982 traden de Wet Rechtstoestand Dienstplichtigen en het Reglement Rechtstoestand Dienstplichtigen in werking, waarin rechten van dienstplichtigen, zoals dat op opleiding, bevordering, verlof en georganiseerd overleg, na een meer dan vijftig jaar durende parlementaire voorgeschiedenis eindelijk op één plaats werden vastgelegd. Sindsdien heeft de rechtstoestand van dienstplichtigen, net zoals die van beroepsmilitairen, een wettelijke basis. Plannen om ook voor dienstweigeraars een dergelijk reglement op te stellen, werden pas in 1992 verwezenlijkt in de vorm van het Reglement Rechtstoestand Tewerkgestelden. De rechtspositie van gewetensbezwaarden is dan ook lange tijd nogal tweeslachtig geweest. Enerzijds vielen zij onder straf- en tuchtrecht en regelingen die ook voor dienstplichtigen golden (vergoedingen, verlof, en dergelijke), terwijl zij anderzijds op de werkplek vielen onder dezelfde regelingen als de 'burgerwerknemers'.

Hoewel de dienstplicht wettelijk blijft bestaan, is de opkomstplicht voor dienstplichtigen per 1 februari 1996 afgeschaft. Deze datum vormt het einde van de bijna tweehonderdjarige geschiedenis van werkelijke vervulling van de dienstplicht in ons land, en tevens een goede afsluiting van de periode die dit rapport bestrijkt.

1.3. Beleidsterrein en bedrijfsprocessen

Het hierboven geschetste taakgebied, 'de in- en uitwendige veiligheid van het Koninkrijk der Nederlanden', is onder te verdelen in verschillende beleidsterreinen, te weten 'militair personeel', 'militair materieel', 'operatiën' en nog enkele relatief kleine beleidsterreinen, zoals 'gebouwen, werken en terreinen' en 'dienstplicht'. Over 'personeel' is een RIO verschenen, getiteld 'Geef acht', waarin uitgebreid wordt ingegaan op het militair beroepspersoneel. Het RIO 'Roeien met de riemen', behandelt instituties, bedrijfsprocessen en handelingen met betrekking tot het beleidsterrein 'materieel'. Aan het RIO over 'operatiën', getiteld 'Te land, ter zee en in de lucht', werd eind 1997 de laatste hand gelegd. Van de overgebleven beleidsterreinen is het gedeelte 'Gebouwen, werken en terreinen' meegenomen in het RIO 'Het rijk onder dak' over het rijkshuisvestingsbeleid. In dit rapport, 'Ieder zijn nummer', wordt het handelen van de verschillende actoren op het beleidsterrein 'dienstplicht' beschreven.

Elk beleidsterrein is onderverdeeld in bedrijfsprocessen. Onder een bedrijfsproces wordt verstaan, 'een onderdeel van een beleidsterrein, een geheel van handelingen en activiteiten gericht op een aspect van het beleidsterrein'. In dit rapport komen drie bedrijfsprocessen aan de orde, te weten: 'beleid en wet- en regelgeving', 'het vervullen van de dienstplicht en de vervangende dienstplicht' en 'rechten en plichten'.

Als bronnen voor de beschrijving van deze bedrijfsprocessen zijn gebruikt:

- wet- en regelgeving,
- beleidsnota's,
- organisatiehandboeken, instellingsbeschikkingen, instructies, rapporten van organisatieonderzoeken en ander (archief)materiaal betreffende de taken van de verschillende organisatorische eenheden,
- literatuur,
- interviews met (oud)medewerkers van de ministeries van Defensie en Sociale Zaken en Werkgelegenheid,

1.4. Actoren

Onder een actor wordt verstaan, 'een overheidsorgaan, particuliere organisatie of persoon die een (complex van) activiteit(en) verricht'. De actoren die op het beleidsterrein dienstplicht een rol spelen zijn:

- de minister van Defensie (en voorgangers) en de minister van Sociale Zaken (en Werkgelegenheid). Een enkele keer kan ook een minister van een ander departement als actor worden opgevoerd.
- onder de ministers ressorterende organen en functionarissen die krachtens enige wet- of regelgeving bevoegd zijn handelingen te verrichten.
- onafhankelijke (interdepartementale) commissies of raden, die hun adviserende bevoegdheid aan wet- en regelgeving ontleen.
- militaire autoriteiten (korpscommandanten en daarmee gelijkgestelde commandanten binnen de krijgsmachtdelen)

Met name op het gebied van de tewerkstelling en de rechtspositie van erkende gewetensbezwaarden, wordt in de handelingenlijst vaak gesproken van de actor minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Hiermee wordt ofwel bedoeld dat beide ministers deze handeling verrichten, ofwel dat deze handeling vóór 1975 door de minister van Defensie en na 1975 door de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid werd uitgevoerd. Dit om te voorkomen dat deze handelingen steeds twee maal moeten worden opgevoerd.

Om dezelfde reden geldt dat daar waar de actor minister van Defensie wordt opgevoerd, afhankelijk van de periode, deze handeling vóór 1959 door de minister van Oorlog dan wel de minister van Marine werd verricht.

1.5. Handelingen

Uit het voorgaande wordt duidelijk dat een aantal verschillende actoren handelingen verricht op het beleidsterrein dienstplicht. In de Methode Institutioneel Onderzoek wordt het begrip 'handeling' gedefinieerd als: 'een complex van activiteiten, dat een overheidsorgaan verricht ter vervulling van een taak'. Dit vloeit voort uit een geattribueerde, gemandateerde en/of gedelegeerde bevoegdheid en levert een product op aan de omgeving. Het product dat de overheid aan de samenleving levert in het kader van haar taak 'het beschermen van de in- en uitwendige veiligheid van het Koninkrijk der Nederlanden' is de gevechtskracht die wordt bereikt door de instandhouding van een krijgsmacht, die voor een belangrijk deel bestaat uit dienstplichtige militairen.

In de meeste gevallen is de formele grondslag van het handelen van een overheidsorgaan gelegen in een wet of een andere vorm van regelgeving. De belangrijkste wetten op het beleidsterrein dienstplicht zijn reeds genoemd in paragraaf 1.2. Bovendien maakt de Methode Institutioneel Onderzoek gebruik van een twaalftal 'algemene handelingen'.

Algemene handelingen komen voor op ieder beleidsterrein, terwijl er geen officiële grondslag voor bestaat in de (voor het beleidsterrein specifieke) wet- en regelgeving. Van de twaalf geformuleerde algemene handelingen, is een groot aantal opgenomen in dit rapport. Dit, omdat bijna alle algemene handelingen betrekking hebben op de totstandkoming en verantwoording van het (internationale) beleid en wet- en regelgeving. In de algemene handelingen, worden handelingen aangegeven die tot het standaard takenpakket van iedere minister behoren en die geen grondslag hebben in wet- en regelgeving. Zo zijn ook de ministers van Defensie en Sociale Zaken en Werkgelegenheid als vanzelfsprekend betrokken geweest bij de voorbereiding en totstandkoming van het (internationale) beleid en de wet- en regelgeving inzake de dienstplicht. Tevens waren zij altijd verplicht zich hiervoor te verantwoorden, bijvoorbeeld in (periodieke) verslagen, zoals de Defensienota's en jaarverslagen. De Eerste en Tweede Kamer, overige kamercommissies en de Nationale Ombudsman, kunnen de ministers om verantwoording vragen. Ook burgers, bedrijven en instellingen mogen de ministers vragen hen van bepaalde informatie te voorzien.

De PIVOT-onderzoeken strekken zich slechts uit tot de rijksoverheidsorganen, die vallen onder de werking van de Archiefwet 1995 en waarvan de archieven voor bewaring bij de Rijksarchiefdienst in aanmerking komen. Dientengevolge worden in de handelingenlijst alleen handelingen opgenomen van die actoren waarop de Archiefwet 1995 van toepassing is. Andere mogelijke actoren op het beleidsterrein dienstplicht zullen slechts in de contextbeschrijving aan bod komen.

Naar een aantal overkoepelende rijksoverheidsorganen is reeds institutioneel onderzoek verricht, te weten de ministerraad, ministeriële coördinatie-organen en ambtelijke voorportalen, waarvoor wordt verwezen naar het rapport 'Coördinatie op hoog niveau. Institutioneel onderzoek naar de ministeriële

coördinatieorganen en de ambtelijke voorportalen, 1945-1990'. Ook de handelingen van de 'actor de Kroon' zullen niet worden opgevoerd, omdat deze in praktijk worden uitgevoerd door de minister(s), die voor deze handelingen tevens politiek verantwoordelijk is/zijn.

Het onderzoeksgebied van dit rapport betreft hoofdzakelijk de ministeries van Defensie en Sociale Zaken en Werkgelegenheid. De resterende actoren zijn dan: de minister(s) en de daaronder ressorterende organen en functionarissen die bevoegd zijn zelfstandig handelingen te verrichten, de onafhankelijke raden en (interdepartementale) commissies, en de militaire autoriteiten.

2. DE ORGANISATIE VAN HET MINISTERIE VAN DEFENSIE EN VOORGANGERS EN HET MINISTERIE VAN SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID

2.1. Ministerie van Defensie en voorgangers, 1945-1996

Hieronder wordt de organisatiestructuur van het ministerie van Defensie en voorgangers (tot 1959 Oorlog en Marine) beschreven. Na een algemene beschouwing over de structuur van het ministerie van Defensie en de organisatorische verhoudingen daarbinnen, volgt er een beschrijving die de bijzondere kenmerken weergeeft van de organisatie in verschillende perioden.

De periode 1945-1996 geeft een voortdurende verandering te zien in de organisatie van het ministerie van Defensie. De wijzigingen in de organisatie hangen samen met wijzigingen in de opvattingen over de gewenste mate van centralisatie van de besluitvorming binnen Defensie: moet het zwaartepunt bij de (politieke) top en de centrale afdelingen direct onder die top liggen of moeten juist de drie krijgsmachtdelen landmacht, luchtmacht en marine zoveel mogelijk beslissingsruimte krijgen? Bovendien spelen bij elke reorganisatie doelmatigheidsoverwegingen een rol. Het dilemma dat altijd heeft bestaan ten aanzien van de ideale organisatie van het ministerie van Defensie is dus enerzijds het streven van de bewindslieden om zo veel mogelijk controle uit te kunnen oefenen op de werkzaamheden van de afzonderlijke krijgsmachtdelen en anderzijds het streven van de krijgsmachtdelen naar een zo groot mogelijke zelfstandigheid van beleid.

Van 1963 tot 1976 heeft een zogenaamde verticale organisatiestructuur bestaan. De voorstanders van de verticale organisatie gebruikten als argument, dat dit militair-strategisch het beste zou zijn, aangezien de krijgsmachtdelen immers ook ieder afzonderlijk deel uitmaakten van NAVO-eenheden en eigen NAVO-taken hadden. Zij konden daarom in een verticale structuur, waarin ze zoveel mogelijk beslissingsruimte kregen, doelmatig werken.¹ In een horizontale of functioneel ingerichte defensie-organisatie lag de nadruk op samenhang van de activiteiten van de drie krijgsmachtdelen en werden deze samenhangende taken door centrale afdelingen of directies, direct onder de politieke leiding, uitgevoerd. De scheiding van taken tussen de staatssecretarissen was in verband hiermee functioneel, bijvoorbeeld een staatssecretaris voor materiële zaken en één voor personele zaken. De voorstanders van deze organisatievorm benadrukten dat deze de minister grotere greep op het geheel bood en hem minder afhankelijk maakte van de wensen van de krijgsmachtdelen. Dit kwam de vorming van een geïntegreerd en doelmatig beleid ten goede. Bij de voorstanders van een horizontale defensie-organisatie speelde de politieke overtuiging, dat de minister vergaande controle op de krijgsmachtdelen moest kunnen uitoefenen, een belangrijke rol.²

In 1976 is als reactie op de zogenaamde verticale structuur de matrixorganisatie ingevoerd. Eigenlijk is de matrixorganisatie een compromis tussen twee principes geweest. Enerzijds bleven de krijgsmachtdelen vrijwel onveranderd voortbestaan, anderzijds werd boven op de krijgsmachtdelen een centraal apparaat gebouwd, dat richtlijnen en aanwijzingen kon geven en de uitvoering van het beleid door de krijgsmachtdelen kon controleren. In 1992 is de matrixstructuur losgelaten en hebben de krijgsmachtdelen weer een grotere beleidsverantwoordelijkheid gekregen. Het centrale apparaat heeft geen functionele aanwijzingsbevoegdheid meer en de krijgsmachtdelen worden nu geleid door de bevelhebbers die verantwoordelijk zijn geworden voor het integrale krijgsmachtdeelbeleid.

Vóór 1992 werden de krijgsmachtdelen niet bestuurd door de bevelhebbers, maar door de krijgsmachtdeelraden. Tot 1976 nam de minister in die raden de belangrijke beleidsbeslissingen. Dit betekende dat hij beslissingen over het marinebeleid in de Admiraliteitsraad nam, beslissingen over landmachtbeleid in de Legerraad en beslissingen over luchtmachtbeleid in de Luchtmachtraad. Coördinatie van het beleid was hierdoor zeer moeilijk te verwezenlijken. Dit werd nog extra bemoeilijkt doordat de financiële middelen via een vaste sleutel over de drie krijgsmachtdelen werden verdeeld, hetgeen betekende dat de minister geen invloed meer kon uitoefenen op de verdeling van het defensiebudget over de krijgsmachtdelen, nadat dit door de Staten-Generaal was vastgesteld.

Sinds 1976 heeft de minister geen zitting meer in de krijgsmachtdeelraden, die daardoor ambtelijke toporganen van de krijgsmacht delen zijn geworden. Van 1976 tot 1992 hebben de krijgsmachtdeelraden besluiten genomen op grond van collegiale besluitvorming. Zoals gezegd hebben sinds 1992 de bevelhebbers de leiding over de krijgsmacht delen en worden zij door de krijgsmachtdeelraden geadviseerd over de hoofdlijnen van het beleid.

Aan het eind van dit hoofdstuk is aan de hand van organisatieschema's een overzicht gegeven van de organisatorische veranderingen van de directies en hoofdafdelingen binnen de ministeries van Marine, Oorlog en Defensie in de periode 1945-1996.

2.1.1. Periode 1945-1963

Tot 1959 bestonden er twee afzonderlijke ministeries: het ministerie van Oorlog, waaronder de krijgsmacht delen Land- en Luchtmacht ressorteerden, en dat van Marine, waar de zeemacht onder viel. De Luchtmacht werd pas officieel een zelfstandig krijgsmacht deel in 1953, ressorterend onder het ministerie van Oorlog. In dat jaar kreeg ze ook het predikaat 'Koninklijk'.³ Reeds in 1948 echter bestond er een afzonderlijke Luchtmachtstaf en in 1950 werden de directies Materieel en Personeel Luchtmacht ingesteld.⁴ In de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog werden de taken ten aanzien van de beleidsterreinen operationeel en materieel voor de (nog kleine) Luchtmacht verricht door de Generale Staf en de dienst van de kwartiermeester-generaal van de Landmacht. Ten aanzien van het beleidsterrein militair personeel werden tot 1963 de voornaamste taken voor zowel Land- als Luchtmacht verricht door het directoraat Militair Personeel van het ministerie van Oorlog (sinds 1959 Defensie).

De organisatie van het ministerie van Marine werd al in 1945 vastgesteld. Naast een Marinestaf bestonden de hoofdafdelingen Materieel, Personeel en Intendance en Administratie. Een bijzonderheid is dat tot 1950 deze hoofdafdelingen niet onder de secretaris-generaal hebben geressorteed, maar rechtstreeks onder de minister hebben gestaan. In 1950 besloot de minister in de Admiraliteitsraad dat ook de hoofdafdelingen onder de secretaris-generaal moesten ressorteren.

Sinds 1947 bestond er een personele unie tussen beide ministersfuncties en sinds 1953 bestond er ook een gezamenlijk Kabinet van de minister van Oorlog en Marine. Wanneer de minister in beide functies naar buiten trad, werd hij 'minister voor Defensie' genoemd. De uiteindelijke samenvoeging van beide ministeries tot ministerie van Defensie gebeurde per KB van 19 mei 1959. Ook de eerste jaren na de samenvoeging van beide ministeries bleef het krijgsmacht deel Koninklijke Marine onveranderd functioneren naast de afdelingen van het ministerie van Defensie die voor Land- en Luchtmacht werkten.

Tenslotte zijn in de jaren vijftig horizontale, functionele raden ingesteld om de minister van Oorlog en van Marine van advies te dienen en om de samenwerking tussen de krijgsmacht delen op de diverse beleidsterreinen te bevorderen en te coördineren. Deze raden waren het Comité Verenigde Chefs van Staven op operationeel gebied, de Personeelraad op personeelsgebied en de Materieelraad op materieelgebied. In deze raden hadden van elk krijgsmacht deel de hoofden van de verschillende functiegebieden zitting.

2.1.2. Periode 1963-1976

In 1963 reorganiseerde minister De Jong het ministerie van Defensie en voerde daarbij de zogenaamde verticale organisatiestructuur in. De zelfstandigheid van de drie krijgsmacht delen werd tot vlak onder de minister doorgetrokken. Elk krijgsmacht deel kreeg een eigen staatssecretaris en een eigen plaatsvervangend secretaris-generaal. Op de belangrijkste beleidsterreinen, zoals operationeel, personeel en materieel werden de taken in principe verricht door de verschillende afdelingen van elk krijgsmacht deel. Als coördinerende en adviserende organen bleven het Comité Verenigde Chefs van Staven, de Personeelraad en Materieelraad bestaan. Op centraal niveau werden enkele zelfstandige, overkoepelende afdelingen ingesteld, zoals Dienstplichtzaken, Comptabiliteit en Gebouwen, Werken en Terreinen, die taken verrichtten voor alle drie de krijgsmacht delen. Zo ontstonden drie zuilen, waarin het beleid werd voorbereid en uitgevoerd, waarbij bepaalde taken, zoals comptabiliteit, personeelszaken en juridische zaken, juist gecentraliseerd werden en werden ondergebracht bij een centrale organisatie.

Bovendien werd in 1963 een grote staf of grote raad ingesteld, de latere Defensieraad, die als toporgaan boven de krijgsmachtdelen werd gesteld. De Defensieraad adviseerde de minister op het hoogste niveau over alle zaken van belang voor het defensiebeleid. In de Defensieraad zat de minister voor. Dit betekende dat hij formeel zowel de Defensieraad voorzat, als de krijgsmachtdeelraden. In de praktijk werden de krijgsmachtdeelraden voorgezeten door de staatssecretarissen.

De Defensieraad bestond uit de minister (voorzitter), de staatssecretarissen van de krijgsmachtdelen, de secretaris-generaal, de plaatsvervangende secretarissen-generaal, de voorzitter van het Comité Verenigde Chefs van Staven, de voorzitter van de Materieelraad, de voorzitter van de Personeelraad, de voorzitter van de Geneeskundige Raad (ingesteld in 1967), de Coördinator Voorlichtingsaangelegenheden (voorzitter van het Comité Hoofden van Voorlichtingsdiensten) en eventueel andere door de minister aan te wijzen autoriteiten. Sinds 1969 had ook de directeur Juridische Zaken hierin zitting. Als secretaris trad op de adjudant van de minister. In 1971 werden de bevelhebbers der land-, lucht- en zeestrijdkrachten aan de Defensieraad toegevoegd en werd de Inspecteur-generaal der krijgsmacht als buitengewoon lid benoemd. Ook werd een permanent secretariaat ingesteld.

In 1969 stelde de minister van Defensie het bureau Algemene Beleidszaken in. In 1976 werd dit bureau samengevoegd met het bureau Ontwapeningsaangelegenheden tot directie Algemene Beleidszaken. De functie van directeur Algemene Beleidszaken was te beschrijven als die van politieke topadviseur van de minister. Hij vergezelde de minister bij alle buitenlandse reizen en bijeenkomsten met een politiek karakter, zoals NAVO-bijeenkomsten. Alle stukken die in het kader van het informeren van de Staten-Generaal door de minister werden aangeboden, werden door de directie Algemene Beleidszaken geredigeerd, beoordeeld op hun politieke haalbaarheid en getoetst aan het vigerende defensiebeleid. De directeur Algemene Beleidszaken was verantwoordelijk voor de inhoud van de defensienota en de memorie van toelichting bij de begroting. Daarmee was de directie Algemene Beleidszaken een belangrijke adviserende organisatie-eenheid voor de minister bij alle politiek gevoelige Defensie-aangelegenheden.

De kritiek op deze organisatievorm kreeg in de jaren zestig een steeds grotere omvang. Door de grote zelfstandigheid van de krijgsmachtdelen was het bijna onmogelijk om een geïntegreerd defensiebeleid te voeren. Sinds het eind van de jaren zestig, toen de omvang van het defensiebudget ter discussie kwam te staan, rezen politieke bezwaren tegen de drie- zuilenstructuur van de defensie-organisatie. In verschillende commentaren en rapporten van politieke partijen uit die jaren werd gewezen op de te grote autonomie van de krijgsmachtdelen, die elk een eigen aansluiting hadden op een groter NAVO-verband.⁵ De minister had weinig keuzevrijheid bij de besteding van het budget, daar hij de prioriteit van de wensen van het ene krijgsmachtdeel tegenover die van het andere niet werkelijk kon afwegen. Volgens de critici was het, bij gebrek aan informatie betreffende de besteding van de budgetten binnen de krijgsmachtdelen, voor het parlement evenmin mogelijk de jaarlijkse defensiebegroting werkelijk kritisch te bezien.⁶ De verschillende hervormingsvoorstellen die in deze periode werden gedaan, kwamen neer op het volgende:

- a. verandering van de organisatie, zodanig dat de minister een organisatorisch instrument zou krijgen om de planningsprocessen binnen de defensiestructuur te beïnvloeden,
- b. verandering van het planningsproces zelf van een versnipperd naar een geïntegreerd en centraal gecoördineerd proces.⁷

Daarom werd er gezocht naar een organisatievorm die de invloed van de minister op de krijgsmachtdelen zou vergroten, waardoor zijn ruimte om een eigen defensiebeleid te ontwikkelen groter zou worden.

Minister De Koster, die in 1971 aantrad, was een voorstander van een meer horizontale organisatievorm. Hij stelde daarom slechts één staatssecretaris aan in plaats van één voor elk krijgsmachtdeel. Dit betekende onder meer dat de krijgsmachtdeelraden niet meer door een eigen staatssecretaris konden worden voorgezeten. De raden werden voortaan in de praktijk voorgezeten door de plaatsvervangende secretarissen-generaal, hoewel de minister formeel nog steeds voorzitter was. Onder het bewind van De Koster werden tevens enkele centrale afdelingen ingesteld die op bepaalde gebieden het beleid moesten coördineren, zoals de centrale afdeling Militair Personeel.⁸ Onder het kabinet-Den Uyl (1973-1977) werd deze trend voortgezet. Minister Vredeling benoemde twee functionele staatssecretarissen, respectievelijk voor materieel- en personeelszaken. In de

Defensienota 1974 presenteerde Vredeling de grote lijnen van de komende reorganisatie van het ministerie.

2.1.3.Periode 1976-1992

In december 1976 werd de zogenaamde matrixorganisatie bij het ministerie van Defensie ingevoerd. Direct onder de politieke en ambtelijke top (minister, staatssecretarissen en secretaris-generaal) werden enkele centrale directoraten-generaal ingesteld: Materieel, Personeel, Economie & Financiën plus een Defensiestaf. De voornaamste taak van deze centrale organen werd het formuleren van de randvoorwaarden voor het te voeren beleid, het coördineren van de activiteiten van de krijgsmacht-delen en het toetsen van de beleidsuitvoering door de krijgsmacht-delen aan de vastgestelde randvoorwaarden. De horizontale, functionele raden werden opgeheven. In plaats van het Comité Verenigde Chefs van Staven, de Personeelraad en de Materieelraad, zijn het Comité Chefs van Staven/bevelhebbers, het Comité Personeel en het Comité Materieel ingesteld, die onder leiding stonden van de centrale directeuren-generaal. Daarbij is ook een Comité Economie en Financiën ingesteld. In de comités vindt onderlinge afstemming van het beleid plaats tussen de centrale directoraten-generaal en de krijgsmacht-delen.

Bij de drie krijgsmacht-delen werden directies ingesteld voor de functiegebieden operationeel, personeel, materieel en economie & financiën. Zowel de hoofden van de centrale organisatie, de directeuren-generaal en de Chef Defensiestaf, als de hoofden van de directies van de krijgsmacht-delen, de directeuren Personeel, Materieel, Economie & Financiën en de Chef (Marine)staf, stonden rechtstreeks onder de leiding van het ministerie. Dit betekende in principe dat afdelingshoofden van de directies van de krijgsmacht-delen zowel onder hun eigen hiërarchische directeur of chef staf vielen, alsook aanwijzingen vanuit de centrale organen konden krijgen, hetgeen kenmerkend is voor een matrixorganisatie.

In 1978 werd het Nederlands Defensie Plannings Proces (NDPP) ingevoerd, dat resulteerde in één geïntegreerd defensieplan, samengesteld uit de verschillende plannen van de krijgsmacht-delen en samenhangend met het NAVO-planningsproces. Ook door middel van dit planningsproces kwam er meer centrale sturing en coördinatie van de activiteiten van de krijgsmacht-delen.

De matrixorganisatie bleek niet de voordelen op te leveren die ervan werden verwacht. De krijgsmacht-delen behielden volgens de critici grotendeels hun oude taken, alleen kwamen daar op centraal niveau nieuwe bij. De verwachte besparing door doelmatiger werken bleef echter uit. De Walrusaffaire⁹ (1984-1985) bracht bovendien aan het licht, dat de politieke top nog steeds onvoldoende controle had op de besteding van het budget, wanneer men vanuit de krijgsmacht-delen niet voldoende informatie verschaftte. Tevens werd als groot nadeel van de matrixorganisatie ervaren, dat de afbakening van functies en bevoegdheden tussen centrale functionarissen en functionarissen in de krijgsmacht-delen onduidelijk was geworden en dat besluitvormingsprocessen bureaucratisch en traag verliepen.¹⁰

2.1.4.Periode 1992-1996

De matrixorganisatie is in 1992 vervangen door een nieuw organisatiemodel. In de Defensienota 1991 werden de nadelen van de matrixorganisatie genoemd, waaronder de te sterke spreiding van verantwoordelijkheden over vele functionarissen en een trage besluitvorming. Bovendien werd in de Defensienota nog aangevoerd, dat de matrixorganisatie te log was om doeltreffend de omvangrijke inkrimpingoperatie van Defensie uit te kunnen voeren.¹¹

De nieuwe uitgangspunten voor de organisatie werden vervolgens uiteengezet. Het eerste uitgangspunt bleef onveranderd gehandhaafd, namelijk de politieke leiding dient greep te hebben op de voorbereiding van het beleid en inzicht te hebben in de uitwerking en de uitvoering ervan. Bovendien werd ervoor gekozen dat ook de leiding van een krijgsmachtdeel greep moet hebben op de vormgeving van het krijgsmachtdeelbeleid, in het bijzonder de herstructurering. Twee andere uitgangspunten waren een goede bedrijfsvoering door het delegeren van bevoegdheden en tenslotte de personele reductie van de defensie-organisatie als geheel. De belangrijkste doelstelling van Defensie bleef uiteraard het leveren van gevechtskracht.¹¹

Concreet betekent dit, dat in de nieuwe organisatie de krijgsmachtdelen worden bestuurd door de bevelhebbers. In de krijgsmachtdeelraden, tot 1992 organen waarin collegiale besluitvorming heeft plaatsgevonden, worden de bevelhebbers nu geadviseerd door de hoofden van de verschillende functiegebieden. Binnen de krijgsmachtdelen is dus niet meer het collectief (de krijgsmachtdeelraad) verantwoordelijk, maar één functionaris: de bevelhebber. Bij hem berust de integrale verantwoordelijkheid voor het functioneren van het krijgsmachtdeel. Dit houdt in dat de directeurs van de krijgsmachtdelen hiërarchisch ondergeschikt zijn aan de bevelhebbers.

Bij de centrale organisatie vindt afstemming van het beleid plaats onder leiding van de secretaris-generaal of, bij planningsaangelegenheden, onder leiding van de Chef Defensiestaf. Door de afschaffing van de matrixorganisatie is de bevoegdheid van de directeurs-generaal ingetrokken, om rechtstreeks functionele richtlijnen te geven aan de directeurs van de krijgsmachtdelen. Een richtlijn kan nu alleen via de secretaris-generaal aan de leiding van de krijgsmachtdelen worden verstrekt. Om de beleidsvoorbereiding verder te verbeteren is het Departementaal Beraad ingesteld. Hierin hebben, onder leiding van de secretaris-generaal, zitting de Chef Defensiestaf, de bevelhebbers en de directeurs-generaal. In het Beraad worden afspraken gemaakt omtrent de richting en de wijze van beleidsvoorbereiding. De besluitvorming over deze beleidsvoorbereiding vindt plaats in de Defensieraad, die het hoogste overlegorgaan blijft.

De hoofdtaak van de centrale organisatie blijft 'het sturen van de krijgsmachtdelen in termen van ter beschikking te stellen middelen en gewenste productie'. De sturing gebeurt met behulp van een aantal instrumenten:

- het Integrale Defensie Plannings Proces (IDPP), waarmee taken en middelen in plannen worden vastgelegd,
- het begrotingsproces,
- het centraal gevoerd arbeidsvoorwaardenoverleg,
- de programmatische bevordering van de doelmatigheid, onder meer door gebruikmaking van 'single service management'.

De Chef Defensiestaf bestuurt het IDPP en is de hoogste adviseur van de minister op het gebied van het operationele beleid. Hij vervult in de planning een belangrijke rol bij de sturing van de krijgsmachtdelen. De directeurs-generaal zijn belast met de ontwikkeling van en advisering over de hoofdlijnen van het beleid en zorgen tevens voor de beleidsoverdracht aan de krijgsmachtdelen.

3. Ministerie van Sociale Zaken (en Werkgelegenheid), 1975-1996

Tot 1975 werd zowel de erkenning als de tewerkstelling van gewetensbezwaarden, ook wel dienstweigeraars genoemd, door het ministerie van Defensie afgehandeld. Zoals in de inleiding al werd vermeld, heeft het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in 1975 een gedeelte van de taken op het beleidsterrein dienstplicht, namelijk de tewerkstelling van gewetensbezwaarden, van het ministerie van Defensie overgenomen. Aanleiding voor deze overname was de weigering van twee tewerkgestelden hun vervangende dienst verder te vervullen. Het was hen gebleken dat het ministerie van Defensie van het 'tewerkstellingsobject' (de instelling waar zij hun vervangende dienst vervulden), een geldelijke vergoeding verlangde voor de door hen geleverde arbeidsprestatie. Omdat dit lijnrecht tegenover hun principes stond, onttrokken zij zich aan hun verplichtingen. Hun 'onwettige afwezigheid' had een confrontatie met het Openbaar Ministerie en de strafrechter tot gevolg. De zaak trok dan ook erg veel aandacht, vooral van de toenmalige fractieleden van de PPR in de Tweede Kamer. De heer Bas de Gaay Fortman diende daarop een initiatiefwetsontwerp in, waarbij de tewerkstelling van erkende gewetensbezwaarden werd overgebracht naar een ander ministerie. In 1974 werd dit wetsontwerp aangenomen, waarmee de overname door het toenmalig ministerie van Sociale Zaken een feit werd.

Anders dan bij het ministerie van Defensie, is het weinig zinvol de ontwikkelingen in de organisatiestructuur van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid uitvoerig toe te lichten, om de positie van de organisatie-eenheid die zich met de tewerkstelling bezighield hierin te plaatsen. De Afdeling TEGMD (Tewerkstelling Erkende Gewetensbezwaarden Militaire Dienst) nam vanwege haar bijzondere taakstelling namelijk een nogal afwijkende positie in binnen het ministerie van Sociale Zaken, dat overigens in 1981 het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid werd. Zij kon daarom niet bij één van de bestaande directoraten-generaal worden ondergebracht en vormde een zelfstandige beleidsafdeling binnen het departement. De afdeling TEGMD werd in 1975 direct onder de Algemene Leiding van het ministerie van Sociale Zaken geplaatst. De secretaris-generaal had de taak toe te zien op de uitvoering van het beleid ten aanzien van gewetensbezwaarden, dat overigens nog altijd door het ministerie van Defensie werd opgesteld, en het functioneren van de afdeling. Natuurlijk bleef de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid eindverantwoordelijk voor de beleidsuitvoering. Die positie als zelfstandige afdeling direct onder de SG, en later als de op zichzelf staande Directie TEGMD, bleef gedurende 22 jaar behouden. Als gevolg van de afschaffing van de opkomstplicht voor dienstplichtigen en daarmee eveneens voor gewetensbezwaarden in 1996, werd de afdeling TEGMD per 1 januari 1997 opgeheven.

4. HET BELEIDSTERREIN DIENSTPLICHT

4.1. Overheidstaken op het beleidsterrein dienstplicht

De grondslag voor de overheidstaken op het gebied van de Nederlandse defensie is gelegen in het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden, waarin onder meer wordt verklaard dat 'de handhaving van de onafhankelijkheid en de verdediging van het Koninkrijk' een aangelegenheid van het Koninkrijk is. In paragraaf 1.2 werd al vermeld dat de Grondwet stelt: 'tot bescherming der belangen van de staat is er een krijgsmacht, bestaande uit vrijwillig dienenden en dienstplichtigen'. Daarnaast 'heeft de regering het oppergezag over de krijgsmacht'.¹² Om de in- en uitwendige veiligheid van het Koninkrijk te kunnen handhaven, dient de overheid zorg te dragen voor 'het kwantitatief en kwalitatief zodanig voorzien van personeel van de operationele eenheden van de krijgsmacht, dat zij de hun gestelde operationele taken kunnen uitvoeren'. Bovendien heeft het ministerie van Defensie tot taak zorg te dragen voor de rechtspositie van haar personeel. Dit rapport behandelt de processen en handelingen, die door de Rijksoverheid werden verricht op het beleidsterrein dienstplicht, om deze taken te kunnen uitvoeren.

Het personeel dat werkzaam is bij Defensie, bestaat uit burgerpersoneel en militair personeel. Deze laatste groep is naar status onder te verdelen in drie categorieën, te weten beroepsmilitairen, dienstplichtigen en reservisten. Beroepsmilitairen verrichten militaire dienst bij wijze van beroep en worden dus op vrijwillige basis aangesteld, terwijl dienstplichtigen werden ingelijfd. Reservisten maken in het dagelijks leven deel uit van de burgermaatschappij en worden slechts opgeroepen in geval van oorlog, oorlogsdreiging of buitengewone omstandigheden, indien en zolang de minister van Defensie dit nodig acht. In tijd van vrede dienen zij op herhalingsoefening te komen.

Onder dienstplichtigen werden verstaan de ingeschrevenen voor de dienstplicht, dat wil zeggen alle mannelijke Nederlanders van 18 jaar en ouder, die waren goedgekeurd en niet erkend als gewetensbezwaarde. Zij waren verplicht op te komen wanneer ze werden opgeroepen ter inlijving en gingen na afloop van hun eerste oefening met groot verlof. Bovendien bleven zij nog tot de leeftijd, die in de Dienstplichtwet 1962 voor hun rang is bepaald, verplicht reservist. Afhankelijk van de rang was dit 35, 40 of 45 jaar. Alle dienstplichtigen vielen onder de Dienstplichtwet 1962, ook wanneer zij buitengewoon dienstplichtig waren, of gelijktijdig met het vervullen van de dienstplicht beroepsmilitair waren.

Er bestaan voor elk krijgsmachtdeel afzonderlijke doelstellingen, die op elkaar zijn afgestemd in het integrale Defensiebeleid. Dit Defensiebeleid en het daaraan gekoppelde beleid aangaande dienstplichtigen en erkende gewetensbezwaarden, werd verwoord in de Defensienota's en afzonderlijke nota's. De behoefte aan dienstplichtig personeel werd via het algemene Defensieplanningsproces bepaald. Per lichterij werden de goedgekeurde dienstplichtigen, volgens een vrij constante verdeelsleutel, over de drie krijgsmacht delen verdeeld.

Zoals eerder al werd opgemerkt, heeft de totstandkoming van de wet waarin de rechtspositie van dienstplichtigen werd vastgelegd, een bijzonder lange parlementaire voorgeschiedenis gehad. Aanvankelijk bestonden er slechts op enkele terreinen rechtspositionele voorschriften, bijvoorbeeld op het gebied van bevordering, opleiding en verlof, maar deze waren niet bij wet vastgelegd. In 1982 trad de Wet Rechtstoestand Dienstplichtigen in werking, welke werd uitgewerkt in het Reglement Rechtstoestand Dienstplichtigen 1982. Artikel 2 van deze wet luidde: 'Voorzover deze onderwerpen niet reeds bij of krachtens de wet zijn geregeld, worden voor de dienstplichtige [...] bij of krachtens algemene maatregel van bestuur voorschriften vastgesteld betreffende: opleiding, onderzoek naar de geschiktheid en de bekwaamheid anders dan ingevolge de Dienstplichtwet, bevordering, terugstelling bij administratieve maatregel, dienstitijden, verlof, gezondheidszorg, bescherming bij de arbeid, woon-, verblijfs- en bereikbaarheidsverplichtingen, medezeggenschap, bezoldiging en overige militaire inkomsten, overige rechten en verplichtingen, de wijze waarop met de daarvoor in aanmerking komende verenigingen van militairen overleg wordt gepleegd over aangelegenheden van algemeen belang voor de rechtstoestand van dienstplichtigen', met uitzondering van onderwerpen, geregeld bij of krachtens de Dienstplichtwet.¹³ Middels het totstandbrengen van deze wet heeft de rijksoverheid

officieel in haar taak voorzien, een goede rechtspositie voor het dienstplichtig personeel te waarborgen.

De taak van het erkennen en tewerkstellen van gewetensbezwaarden wordt in dit rapport niet apart behandeld, daar dit proces feitelijk slechts een gedeeltelijk afwijkende vorm was van het doorlopen van het traject van inschrijving tot ontslag, zoals gewoon dienstplichtigen dat deden. Tot en met de keuring was de situatie voor alle dienstplichtigen gelijk. Eenmaal goedgekeurd, konden dienstplichtigen om erkenning van hun gewetensbezwaren vragen. Op een eventuele erkenning volgde dan de tewerkstelling, die in feite het vervullen van de eerste oefening verving. Na de vervulling van de vervangende dienstplicht, doorliepen erkende gewetensbezwaarden van het groot verlof tot aan het ontslag wederom hetzelfde traject als gewoon dienstplichtigen.

Samenvattend kunnen bovengenoemde overheidstaken op het beleidsterrein dienstplicht in drie bedrijfsprocessen worden opgedeeld: beleid & wet- en regelgeving, het vervullen van de dienstplicht en de vervangende dienstplicht, en rechten en plichten. Deze bedrijfsprocessen zullen in hoofdstuk vier tot en met zes worden besproken.

In tijd valt de afsluiting van dit rapport samen met de beëindiging van de opkomstplicht voor dienstplichtigen. Al sinds de jaren zeventig werd er in politieke en maatschappelijke kringen met enige regelmaat gesproken over de wenselijkheid en de mogelijkheid van het afschaffen van de dienstplicht. Er zou dan moeten worden overgegaan tot een krijgsmacht die geheel uit beroepsmilitairen zou moeten kunnen bestaan. Belangrijke vragen hierbij waren hoe een beroepsleger zou worden bekostigd en of er voldoende vrijwilligers zouden kunnen worden geworven om de gewenste gevechtskracht te kunnen leveren.

Uiteindelijk hoefde in de jaren negentig, als gevolg van de verbeterde veiligheidssituatie in Europa en het (mede daardoor) steeds verder inkrimpen van het leger, slechts circa 40 % van de Nederlandse jongens werkelijk in militaire dienst. Behalve dat er altijd jongens werden afgekeurd of van de dienstplicht werden uitgesloten, werden veel jongens vanwege een toenemend overschot aan dienstplichtigen namelijk buitengewoon dienstplichtig verklaard. Hierdoor ontstond de vraag of de ongelijke belasting binnen deze groep leeftijdgenoten nog wel aanvaardbaar was. Bovendien speelde het feit dat voor steeds meer technisch hoogwaardige functies beroepsmilitairen moesten worden ingezet een belangrijke rol.

Wegens bovengenoemde en vele andere redenen, besloot de regering in 1993 over te gaan tot een geheel uit vrijwilligers samengestelde krijgsmacht. Aan de Raad van State werd advies gevraagd over de verhouding tussen dan wel afschaffing, dan wel opschorting van de dienstplicht, ten opzichte van de Grondwet. Er is voor gekozen de dienstplicht formeel te handhaven, zodat in geval van herleefde grote dreiging kan worden overwogen opnieuw dienstplichtigen op te roepen. De opschorting van de dienstplicht wil zeggen dat alleen de opkomstplicht vanaf februari 1996 is afgeschaft. De Dienstplichtwet 1962 is in 1997 ingetrokken (Stb. 139). Hiermee is aan de invulling van de overheidstaken op het beleidsterrein dienstplicht met ingang van 1996 nagenoeg geheel een einde gekomen.

4.2. Organisatie-eenheden op het gebied van de dienstplicht

Zowel bij het departement van Oorlog als dat van Marine werd in 1945 een afdeling voor dienstplichtzaken ingesteld. Bij Oorlog was dat de afdeling A-III: Dienstplicht onder de adjudant-generaal, bij Marine het bureau Recruitering en Dienstplicht onder de Vlagofficier Personeel. Zij voerden globaal dezelfde taken uit, Oorlog voor Land- en Luchtmacht en Marine voor de Zeemacht. In 1949 veranderde de naam van bureau Recruitering en Dienstplicht bij de Marine in Bureau Dienstplicht, vervolgens bleef de organisatorische situatie bij Marine tot 1964 hetzelfde. Bij Oorlog veranderde deze diverse malen: in oktober 1950 kwam de Directie Personeel in de plaats van de adjudant-generaal, waarop in mei 1955 deze naam weer veranderde in Directoraat Militair Personeel. Tegelijkertijd veranderde de naam van de Afdeling Dienstplicht in Hoofdafdeling Dienstplichtzaken, om in 1958 weer in Afdeling Dienstplichtzaken gewijzigd te worden.

Na de samenvoeging van de departementen van Oorlog en Marine tot het departement van Defensie in 1959 gebeurde er op dienstplichtgebied aanvankelijk niets. De twee eenheden bleven naast elkaar

bestaan, nu weliswaar binnen één departement: het bureau Dienstplicht van de Hoofdafdeling Personeel onder de Vlagofficier Personeel Marine bleef zaken betreffende dienstplichtig marinepersoneel behandelen, de Afdeling Dienstplichtzaken onder de Directeur Militair Personeel voornamelijk die van dienstplichtig Land- en Luchtmachtpersoneel. Hierbij moet worden aangetekend, dat het proces van inlijving tot en met de hoofdindeling van de goedgekeurden over alle drie de krijgsmacht delen door Dienstplichtzaken bij Oorlog werd afgehandeld.

In deze situatie kwam pas verandering in 1963-1964. In het kader van de instelling van een verticale organisatiestructuur in die jaren werd de Directie Militair Personeel, die hoofdzakelijk functioneerde voor Land- en Luchtmacht, opgeheven. De afdeling Dienstplichtzaken die er deel van had uitgemaakt bleef op centraal niveau bestaan, nu rechtstreeks onder de secretaris-generaal. Voortaan zou zij zaken betreffende dienstplichtigen van alle drie krijgsmacht delen behandelen. Dit betekende, dat het bureau Dienstplicht van de Hoofdafdeling Personeel Marine eveneens werd opgeheven en dat de meeste van haar taken werden overgedragen aan de centrale afdeling. Enkele taken op het gebied van dienstplichtigen der Zeemacht bleef de Marine echter zelf uitvoeren, waartoe het Bureau Zeemilitie werd ingesteld. Dit bureau functioneerde tot 1976.

In 1968 wijzigde de naam van de centrale afdeling Dienstplichtzaken opnieuw in Hoofdafdeling Dienstplichtzaken. Sindsdien bleef tot aan de reorganisatie van 1976 de situatie organisatorisch gezien onveranderd. In 1976 werd als één van de directies onder het nieuw ingestelde directoraat-generaal Personeel de directie Dienstplichtzaken ingesteld. Net als haar voorganger, de hoofdafdeling Dienstplichtzaken, vervulde zij taken voor alle drie de krijgsmacht delen. Het bureau Zeemilitie bij de Marine werd opgeheven. Sinds 1976 bestaat bij de KM geen aparte eenheid meer voor dienstplichtzaken.

Zoals al eerder aan de orde kwam, is de afdeling Tewerkstelling Erkende Gewetensbezwaarden Militaire Dienst (TEGMD) de enige organisatie-eenheid bij het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid geweest, die zich tussen 1975 en 1996 met de tewerkstelling van gewetensbezwaarden heeft beziggehouden.

Organisatorische eenheden bij de ministeries van Oorlog en Marine, na 1959 Defensie, belast met de uitvoering van de Dienstplichtwet 1962, de Dienstweigeringswet 1923 en de Wet gewetensbezwaren militaire dienst 1962.

1945-1950	- Oorlog: Adjudant-Generaal, afdeling A-III: Dienstplicht - Marine: hoofdafdeling Personeel, bureau Recruitering en Dienstplicht
1950-1955	- Oorlog: directie Personeel, afdeling Dienstplicht - Marine: hoofdafdeling Personeel, bureau Dienstplicht (vanaf '49)
1955-1963 N.B. Vanaf '59 samenvoeging tot ministerie van Defensie	- Oorlog: directie Militair Personeel, hoofdafdeling Dienstplichtzaken ('58 Afdeling Dienstplichtzaken) - Marine: hoofdafdeling Personeel, bureau Dienstplicht (vanaf '49)
1963-1976	- Centraal (direct onder SG): afdeling Dienstplichtzaken ('68 hoofdafdeling Dienstplichtzaken) - KM : hoofdafdeling Personeel, Bureau Zeemilitie
1976-1996	- Centraal: directoraat-generaal Personeel, directie Dienstplichtzaken

4.3. Totstandkoming van wet- en regelgeving

Wetsontwerpen en regelgeving op het gebied van de dienstplicht werden binnen de ministeries van Oorlog en Marine en later binnen het ministerie van Defensie, opgesteld door de organisatorische eenheid, die tevens was belast met de uitvoering van deze wetten. Regelgeving die speciaal de Marine betrof, zoals bijvoorbeeld de Koopvaardijregeling, werd ook na het ontstaan van het ministerie van Defensie gedurende lange tijd nog geheel zelfstandig door het bureau Dienstplicht van de Hoofdafdeling Personeel Marine en de latere opvolger, het bureau Zeemilitie, opgesteld.

Wetsontwerpen, ontwerp-AMVB's en ontwerp-beschikkingen die operationele gevolgen hadden, bijvoorbeeld verkorting van de dienstdienst, werden voorbesproken in de Defensieraad en/of de raden van de krijgsmachtdelen: legerraad, Luchtmachtraad en Admiraliteitsraad. Wetsontwerpen en ontwerp-beschikkingen die de rechtspositie van dienstplichtigen aangingen, dat wil zeggen regelingen betreffende bevordering, opleiding, arbeidsomstandigheden, vakantie- en buitengewoon verlof en dergelijke, werden sinds 1968 op ad-hoc basis besproken in het overleg tussen vertegenwoordigers van de minister en de Vereniging van Dienstplichtige Militairen (VVDM). Het overleg werd gevoerd indien de minister dit noodzakelijk achtte¹⁴. Zaken die voortvloeiden uit de Dienstplichtwet (bijvoorbeeld de uitstelregeling of de kostwinnersvergoeding) waren van dit overleg uitgesloten. De uiteindelijke beslissing bleef te allen tijde voorbehouden aan de minister van Defensie.

Sinds 1974 maakten VVDM- en AVNM- vertegenwoordigers (Algemene Vereniging van Nederlandse Militairen) deel uit van de Centrale Commissie Georganiseerd Overleg Militairen (CCGOM), het centraal overlegorgaan van de minister met vertegenwoordigers van verenigingen van militairen¹⁵. Ook in het CCGOM werden slechts aangelegenheden besproken die de rechtspositie van dienstplichtigen betroffen, geen kwesties voortvloeiend uit de Dienstplichtwet. Voor zaken die slechts van belang waren voor één krijgsmachtdeel bestond een drietal bijzondere overlegcommissies (Bijzondere Commissies Georganiseerd Overleg KM, KL en Klu), onder leiding van de directeur Personeel van dat krijgsmachtdeel, die daarvoor was gemandateerd door de minister van Defensie. Ook hierin hadden vertegenwoordigers van de bonden van dienstplichtigen zitting. In 1989 werd bij protocol vastgelegd, dat overeenstemming in deze commissies verplicht was. De minister kon dus niet meer afwijken van de adviezen van de bonden (zie Rio 'Geef acht').

Tijdens de vervulling van de werkelijke dienst stonden dienstplichtigen onder het gezag van hun commandant. Dit betekende niet dat de centrale afdeling op het ministerie geen bemoeienis meer met hen had, daar hierin het algemeen de regelgeving werd ontworpen, die door de commandanten werd uitgevoerd. Deze regelgeving is altijd gedeeltelijk gebaseerd geweest op de Dienstplichtwet. Voor rechtspositionele regelgeving, zoals bevorderingsvoorschriften of de criteria waaraan een dienstplichtige moest voldoen om een opleiding te mogen volgen, bestond er geen wettelijke basis. In 1982 kwam deze tot stand in de vorm van de eerder genoemde Wet- en Reglement Rechtstoestand Dienstplichtigen. In de praktijk werd regelgeving die betrekking had op dienstplichtigen in werkelijke dienst, vaak opgesteld op verzoek en initiatief van de krijgsmachtdelen (de Chefs van Staven). Voorbeeld hiervan zijn de beschikkingen, waarin herhalingsoefeningen werden aangekondigd.

Na de overname van de tewerkstelling in 1975 door het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, bleef het beleid inzake het erkennen en tewerkstellen van gewetensbezwaarden in principe toch een Defensie-aangelegenheid. Omdat de erkennings- en tewerkstellingsprocedure onderdeel uitmaakten van het totale dienstplichtbeleid, werd de 'kaderstellende' wet- en regelgeving op dit gebied daarom ook na 1975 op het ministerie van Defensie voorbereid en vastgesteld. De regels die door de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid werden opgesteld, waren meer van beleidsuitvoerende en rechtspositionele aard, bijvoorbeeld de Beschikking vrijstelling wegens kostwinnerschap (1976), het Reglement rechtstoestand tewerkgestelden (1992) of het Reglement bescherming persoonlijke levenssfeer registratie persoonsgegevens ingeschrevenen voor de vervangende dienst (1991). Bij de voorbereiding, ontwikkeling en uitvoering van deze regelingen had de afdeling TEGMD veelal een belangrijke inbreng.

In 1948 werd op particulier initiatief de Contact Commissie Dienstweigeringswet ingesteld, waarin tewerkgestelden en vertegenwoordigers van vredesgroepen zitting hadden. De Commissie zag toe op de toestand van de tewerkgestelden en trachtte eventuele problemen, in samenwerking met Defensie, op te lossen. Vanaf hetzelfde jaar 1948 tot 1969 bestond de Commissie Tewerkstelling Erkende Gewetensbezwaarden, waarvan het hoofd van de Afdeling Dienstplichtzaken voorzitter was en waarin vertegenwoordigers zaten van de ministeries van Defensie, Onderwijs en Justitie. Taak van de Commissie was het adviseren van de minister van Defensie ten aanzien van de tewerkstelling. Het secretariaat werd gevoerd door de afdeling Dienstplichtzaken.

Ondanks de bemoeienis van deze adviesorganen groeide in de jaren zestig de onrust onder de tewerkgestelden, die regelmatig protesteerden tegen de kwaliteit van het werk dat zij bij de tewerkstellingsobjecten dienden te verrichten. Pas in 1967 organiseerden zij zich echter in de Bond voor Dienstweigerders, die kort daarop werd omgevormd tot de overkoepelende Bond voor Dienstplichtigen. Als reactie hierop richtten tewerkgestelden in 1971 de Vereniging Dienstweigerders op. De VD stelde zich ten doel de stoffelijke en geestelijke belangen te behartigen van allen die weigerden militaire dienst te vervullen, of zij nu wettelijk erkend waren of niet. Het doel was dus tweeledig. Enerzijds gaf men raad en voorlichting aan degenen die dienst (gingen) weigeren, anderzijds trad men op als 'vakbond' voor de tewerkgestelden. Met het bestuur van deze Vereniging Dienstweigerders bestond in de periode dat het uitvoeringsbeleid nog ressorteerde onder het ministerie van Defensie, regelmatig overleg omtrent beide onderwerpen van bemoeienis.

Tussen 1969 en 1971 fungeerde de door de minister van Defensie ingestelde Commissie Fonteyn, die de minister diende te adviseren over het tewerkstellingsbeleid en eventuele overbrenging van de tewerkstellingstaak naar een ander ministerie, hetgeen in 1975 daadwerkelijk geschiedde. Het overleg met de VD werd, nadat het tewerkstellingsbeleid onder het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid was gaan ressorteren, alleen gericht op het beleid, dat door dit ministerie werd voortgezet. Hoewel tijdens perioden van heftige protesten het onderling contact meermalen is opgeschort, heeft het bestuur van de VD gedurende lange tijd regelmatig overleg gevoerd met de afdeling TEGMD.

Een andere vorm van overleg, waarin vooral uitvoerende aspecten van het beleid aan de orde kwamen, was dat met de gemeenten. Omdat de gemeenten niet tot de rijksoverheid behoren, worden zij binnen het institutioneel onderzoek niet als actor opgevoerd. Toch speelden zij op het beleidsterrein dienstplicht een aanzienlijke rol, omdat zij krachtens wet- en regelgeving bepaalde taken op het gebied van de dienstplicht hadden. Zij schreven dienstplichtigen in eerste instantie in het dienstplichtregister in, en vormden tot in de jaren zeventig het eerste aanspreekpunt voor dienstplichtigen bij het aanvragen van uitstel, vrijstelling, en dergelijke. Kostwinners- en andere vergoedingen, die voortvloeiden uit de Dienstplichtwet, werden eveneens toegekend door de gemeenten. Het ministerie had daarbij een regelgevende en toezichhoudende taak. Vanaf 1954 is het overleg, tot dan toe ad-hoc gehouden tussen de ministeries van Oorlog en Marine, later Defensie, en de gemeenten, geïnstitutionaliseerd in de Contactcommissie Gemeenten inzake militaire aangelegenheden. Onder voorzitterschap van het hoofd van de afdeling Dienstplicht van het ministerie van Oorlog/Defensie voerden vertegenwoordigers van enkele grote gemeenten, van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, van de ministeries van Oorlog/Marine, later Defensie en van Binnenlandse Zaken (Inspectie Bevolkingsregisters) daarin mondeling overleg om een doelmatige samenwerking te bevorderen.

4.4. Adviescommissies

In de in dit rapport behandelde periode zijn er verschillende, van de minister(s) onafhankelijke, al dan niet tijdelijke, departementale en interdepartementale adviescommissies actief geweest. Deze commissies hebben dikwijls een belangrijke rol gespeeld bij de bepaling van het dienstplichtbeleid en zij zijn tevens betrokken geweest bij de voorbereiding van wetwijzigingen en nieuwe regelgeving op dit gebied. Voorbeelden van dergelijke commissies zijn: de Commissie werkelijke diensttijd (1959-1961), de Commissie dienstplichtvoorzieningen (1963-1966), de Commissie dienstplichtbeleid (ook wel Commissie Peijnenburg genoemd) (1970-1976), de Commissie van civiele en militaire deskundigen (Commissie van Rijckevorsel) (1971-1972), de Staatscommissie van advies inzake de personeelsvoorziening voor de krijgsmacht (Commissie Mommersteeg) (1975-1977) en de Commissie dienstplicht (Commissie Meijer) (1991-1992).

Belangrijke commissies met betrekking tot gewetensbezwaarden waren de Dienstweigeringscommissie (1948-1962) en haar opvolgster de Commissie van Advies Gewetensbezwaarden (1962-1996), die adviezen aan de minister van Defensie uitbrachten over het al dan niet erkennen van de gewetensbezwaarden van dienstplichtigen. Beide commissies waren onafhankelijk van de minister van Defensie, hoewel het secretariaat bij het ministerie berustte. De leden waren personen uit het maatschappelijk leven (vertegenwoordigers van verschillende geestelijke en maatschappelijke stromingen), geen ambtenaren. Hun archieven vielen wel onder de bepalingen van de Archiefwet. Ook op het gebied van de tewerkstelling van erkende gewetensbezwaarden waren verschillende interdepartementale commissies werkzaam, zoals de Commissie Tewerkstelling erkende gewetensbezwaarden (1948-1969) en de Commissie Fonteyn (1969-1971).

Naast tijdelijke bestonden er ook permanente, interdepartementale commissies, die grote invloed hebben gehad op het dienstplichtbeleid, met name in de rechtspositionele- en welzijnssfeer: de Nationale Demobilisatieraad (1948-1952), opgericht naar aanleiding van de problemen in verband met de demobilisatie van dienstplichtigen, die aan de politionele acties hadden deelgenomen, haar opvolger de Nationale Raad Welzijn Militairen (1952-1980) en de Maatschappelijke Raad voor de Krijgsmacht (1981-heden). Behalve ambtenaren van diverse departementen hadden vertegenwoordigers van allerlei geestelijke en maatschappelijke groeperingen er zitting in. Tot 1975 was Prins Bernhard voorzitter van de Nationale Raad Welzijn Militairen.

In bijlage II is een overzicht opgenomen van een groot aantal commissies, waarbij wordt ingegaan op de aard en samenstelling van de commissie, door wie de commissie is ingesteld, het begin- en eindjaar en de taken. Hoofdtak was vrijwel altijd het adviseren van de minister van Defensie of Sociale Zaken en Werkgelegenheid, betreffende specifieke onderwerpen op het beleidsterrein dienstplicht.

Behalve het instellen van deze commissies, was het benoemen en ontslaan van leden van dergelijke commissies vrijwel altijd een taak van de minister van Defensie of de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, in sommige gevallen in overeenstemming met de minister van Justitie. Tevens waren de ministers bevoegd autoriteiten, colleges en ambtenaren aan te wijzen, die hen van informatie dienden te voorzien of hen dienden te adviseren. In een aantal gevallen waren ook de commandanten bevoegd om functionarissen, tot een bepaalde rang, te benoemen en te ontslaan.

4.5. Vervullen dienstplicht en vervangende dienstplicht

4.5.1. Inschrijving

Elke mannelijke Nederlander werd in het jaar, waarin hij 17 werd (in 1945 was dit 19 jaar, in 1948 werd dit 18 jaar, sinds 1977 gold 17 jaar) ingeschreven voor de dienstplicht door de burgemeester van de gemeente, die de minister in de Inschrijvingsbeschikking daartoe had aangewezen. Dit was in het algemeen de gemeente, waarin hij in het bevolkingsregister stond ingeschreven. Inschrijving op aangifte van de dienstplichtigen zelf, zoals de wet beschrijft, gebeurde alleen nog in bijzondere gevallen, regel was de automatische inschrijving door de gemeente. Het dienstplichtregister (elke lichter een apart register, sinds de jaren zeventig geautomatiseerd) bleef bij de gemeente berusten; een kopie ervan ging naar de directie Dienstplichtzaken van het ministerie. Deze directie zond jaarlijks instructies rond aan de burgemeesters betreffende de inschrijving, controleerde de inschrijvingen

achteraf en kende aan alle ingeschrevenen een registratienummer toe. Ook voerde de afdeling verschillende internationale overeenkomsten en verdragen uit op het gebied van de dienstplicht van bipatriden, dat wil zeggen jongens met een dubbele nationaliteit. De voorwaarden verschilden per verdrag, maar meestal kwam het erop neer, dat de betrokkene zelf kon kiezen, in welk land hij de dienstplicht wilde vervullen. Koos hij voor het andere land, dan kreeg hij vrijstelling van dienst in Nederland. Vaak moest hij zich dan nog wel inschrijven en zelfs gekeurd worden in Nederland¹⁶.

4.5.2. Keuring en herkeuring

Elke voor de dienstplicht in Nederland ingeschrevene was verplicht zich in het jaar waarin hij 18 werd, te laten keuren op zijn geschiktheid voor de dienst. De keuring werd uitgevoerd door de Indelingsraden, waarvan aantal en rayon in de regelmatig gewijzigde Districtsbeschikking door de minister van Defensie werden vastgesteld. Tot 1976 riep de gemeente, waarin de keuringsplichtige ingezetenen waren ingeschreven, hen zelf op ter keuring. Sinds de automatisering van de inschrijvingsprocedure in dat jaar werd de oproeping door de Directie Dienstplichtzaken gedaan. In de Instructie voor de hoofden van Indelingsraden, door de minister vastgesteld, werd de keuringsprocedure vastgelegd. Elke Indelingsraad bestond uit een staf (niet-medici) en een keuringscommissie (medici). De keuringscommissie besloot op medische gronden over het al dan niet geschikt zijn voor de dienst naar regels, vastgesteld in het Militair Keuringsreglement. De staf besloot naar aanleiding van de aansluitende tests en het psychologisch onderzoek over de mate van geschiktheid van de gekeurden. Deze beslissing werd vastgelegd in een opleidings- of indelingsadvies¹⁷ en vervolgens naar het ministerie van Defensie gezonden. Met deze adviezen werd door Dienstplichtzaken rekening gehouden bij de indeling van de goedgekeurden.

Krachtens de wet waren ingeschrevenen verplicht op te komen ter keuring. Van de niet-opgekomenen ter keuring werden door de Indelingsraden lijsten opgesteld, die aan de directie Dienstplichtzaken werden gezonden. De directie informeerde eerst bij de gemeenten, of een ingeschrevene een geldige reden had niet te verschijnen. Personen, bij wie dit het geval was, werden alsnog gekeurd. Degenen, die geen geldige reden hadden, of die bij het onderzoek onvindbaar bleken, werden zonder te zijn gekeurd bij een speciaal onderdeel ingelijfd, waarbij eventueel de marechaussee werd ingeschakeld, om hen bij eventuele aanhouding over te brengen naar de plaats van inlijving. De regelgeving voor de te nemen maatregelen werd per regelmatig wijzigende ministeriële beschikking vastgesteld. Dienstplichtzaken bereidde deze maatregelen voor.

De gekeurde, die het niet eens was met de keuringsuitslag, kon binnen 11 dagen een herkeuring aanvragen bij de gemeente, die het verzoek doorstuurde aan het ministerie. Dit stelde de verzoeken in handen van het hoofd van de Centrale Herkeuringsraad¹⁸ (CHR), die besloot of er een herkeuring zou plaatsvinden. De afdeling Dienstplichtzaken was belast met het ambtelijk toezicht op de Indelingsraden en de CHR. Dit hield in, dat er instructies voor de raden werden ontworpen, dat één (of meer) inspecteur(s) werden aangesteld¹⁹, dat ook deze voorzien werden van een instructie en dat de verslagen van de raden werden geverifieerd. Het medisch toezicht op de raden was voorbehouden aan de Inspecteur der Militair Geneeskundige Dienst²⁰.

4.5.3. Indeling, oproeping en inlijving

Goedgekeurde dienstplichtigen werden ingelijfd in het jaar waarin zij 19 werden, tenzij vrijstelling of uitstel werd verkregen, of een verzoek werd ingediend tot erkenning van gewetensbezwaren. Aan de hand van de adviezen van de Indelingsraden en de CHR werd enige malen per jaar op het ministerie²¹ een hoofdindeling van de goedgekeurden gemaakt over de drie krijgsmacht delen, op basis van de daar bestaande behoefte (in de praktijk een vrijwel constante verhouding: marine 5%, landmacht 85 %, luchtmacht 10% van het totale aantal beschikbare dienstplichtigen)²². Waren er meer goedgekeurden dan er behoefte aan dienstplichtigen was, dan werd een deel van de goedgekeurden tot buitengewoon dienstplichtige bestemd. Dat wil zeggen dat zij alleen verplicht waren tot het vervullen van werkelijke dienst, in geval van oorlog, oorlogsgevaar of buitengewone omstandigheden. Ook de buitengewoon dienstplichtigen werden 'op papier' ingelijfd bij een krijgsmachtdeel, de zogenaamde 'inlijving buiten tegenwoordigheid'. Dit gebeurde om hen alvast de status van militair te geven, zodat zij onder het militair straf- en tuchtrecht vielen en bijvoorbeeld bij niet-opkomst in werkelijke dienst strafbaar waren.

Na de hoofdindeling werd het aan elk krijgsmachtdeel toegewezen contingent gewone dienstplichtigen weer nader verdeeld over de wapens, dienstgroepen of dienstvakken van dat krijgsmachtdeel, naar behoefte. Sinds de indelingsprocedure in de zeventiger jaren werd geautomatiseerd, vormden

hoofdverdeling en nadere indeling in de praktijk één actie. Bij de nadere indeling speelden de afstemming tussen kwantitatieve en kwalitatieve behoefte bij de verschillende krijgsmachtonderdelen en het indelingsadvies dat de gekeurde had meegekregen, een belangrijke rol.

Tot 1977 deed Dienstplichtzaken opgave aan de gemeenten over de indeling van de tot gewoon dienstplichtige bestemde ingezetenen, zodat de gemeenten hen konden oproepen ter inlijving. Vanaf 1977 was dit niet meer nodig, omdat wegens voortschrijdende automatisering de Directie Dienstplichtzaken zelf in staat was de oproeping ter inlijving te verzorgen. Dienstplichtzaken deed tevens opgave aan de commandanten van de bij hun onderdeel in te lijven gewoon dienstplichtigen. De dienstplichtigen werden daadwerkelijk ingelijfd, wanneer zij op de vastgestelde plaats en tijd bij de eenheid opkwamen. Voor de inlijvingsprocedure werden weer regels opgesteld door de minister, in casu Dienstplichtzaken.

4.5.4. Vrijstelling en uitstel

Zoals in het voorgaande al werd gesteld, kon een dienstplichtige na te zijn goedgekeurd en ingedeeld, vrijstelling of uitstel van het vervullen van de eerste oefening aanvragen, of een verzoek indienen tot erkenning als gewetensbezwaarde. Eenmaal erkend, kon ook de gewetensbezwaarde vrijstelling of uitstel van het vervullen van de vervangende dienst aanvragen. Hoewel de erkenningsprocedure pas hierna besproken zal worden, worden vrijstelling en uitstel voor zowel dienstplichtigen als erkende gewetensbezwaarden hier gezamenlijk besproken.

Vrijstelling van dienst als gewoon dienstplichtige of erkende gewetensbezwaarde werd verleend wegens kostwinnerschap, persoonlijke onmisbaarheid, het bekleden van een geestelijk of godsdienstig-menslievend ambt of opleiding tot zodanig ambt, broederdienst of de aanwezigheid van een bijzonder geval. Een aparte grond voor de verlening van vrijstelling,²³ was het sneuvelen van een broer of vader in Nederlandse krijgsmacht dan wel de vervangende dienst. Dienstplichtigen of erkende gewetensbezwaarden die werden vrijgesteld van de vervulling van de (vervangende) dienstplicht, werden ingelijfd voor de buitengewone (vervangende) dienstplicht.

De vrijstelling kon, via de gemeente, worden aangevraagd bij de minister, die de uiteindelijke beslissing nam. Tegen dit ministeriële besluit kon binnen 10 dagen kroonberoep worden ingesteld. Op het ministerie werden dergelijke kroonberoepen voorbereid van de kant van de verdediging (de minister).

Aan goedgekeurde dienstplichtigen en erkende gewetensbezwaarden kon uitstel van eerste oefening dan wel vervangende dienst worden verleend wegens studie, sociaal-economische omstandigheden of om andere redenen. De meest voorkomende reden voor het verkrijgen van uitstel was echter het volgen van een studie. Verzoeken hiertoe moesten tot 1979, via de gemeenten, bij de minister worden ingediend. De gemeenten verstrekten inlichtingen over de betrokkenen aan het ministerie en adviseerden over het al dan niet inwilligen van de verzoeken. Sinds 1979 moesten de verzoeken rechtstreeks aan het ministerie worden gericht. Of en voor hoelang het uitstel werd verleend, werd door de minister bepaald.

Op grond van de Koopvaardijregeling en andere regelingen, verleende het bureau Dienstplicht van de Marine tot 1964 zelf uitstel aan dienstplichtigen die bij de Marine waren ingedeeld. Hierna werd deze taak centraal uitgevoerd door Dienstplichtzaken. Een regeling die speciaal gold voor dienstplichtig koopvaardij- (en sinds 1974 ook visserij) personeel, is uitstel en/of nadere bestemming tot buitengewoon dienstplichtig onder bepaalde voorwaarden, op grond van beroepsuitoefening als varende personeelslid van koopvaardij of visserij. Omdat deze categorie dienstplichtigen, wanneer geen uitstel of vrijstelling werd verkregen, op grond van dezelfde regeling bij de Marine moest worden ingelijfd, ging zij speciaal dat krijgsmachtdeel aan. De Marine voerde deze regeling tot 1964 daarom zelf uit.

Uitstel of vrijstelling van herhalingsoefening werd slechts verleend voor één bepaalde herhalingsoefening en niet voor alle daarop volgende. De onmisbaarheid van de dienstplichtige in kwestie thuis of op het werk, moest bij iedere oproep tot herhalingsoefening opnieuw worden bezien. Tot 1976 verleende de Marine zelf uitstel en vrijstelling van herhalingsoefening, vaak op grond van de Koopvaardijregeling.

4.5.5. Mobilisatievrijstelling

Mobilisatievrijstelling, dat wil zeggen vrijstelling van werkelijke dienst in tijden van oorlog, oorlogsgevaar of noodtoestand werd op grond van de lijsten, behorend bij het Mobilisatievrijstellingsbesluit, verleend aan bepaalde categorieën dienstplichtigen, die uit hoofde van hun functie in de burgermaatschappij als onmisbaar moesten worden beschouwd. Dit betrof meestal personen, die hun eerste oefening als dienstplichtige al hadden vervuld. Mobilisatievrijstelling was niet hetzelfde als vrijstelling van herhalingsoefeningen, hoewel mobilisatievrijgestelden in de praktijk meestal niet meer voor herhalingsoefening werden opgeroepen. Voorbeelden van categorieën vrijgestelden zijn leden van de Staten-Generaal en spoorwegbeambten. Hoewel mobilisatievrijstelling meestal door de werkgever werd aangevraagd voor een hele categorie werknemers, werd deze aan individuen verleend. De minister kon van de lijsten afwijken als hij van oordeel was, dat de betreffende dienstplichtige onmisbaar was in de krijgsmacht.

Ook op erkende gewetensbezwaarden was het Mobilisatievrijstellingsbesluit van toepassing. De minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid kon eveneens personen of groepen van personen aanwijzen die, in geval van mobilisatie, niet of voorlopig niet tot het vervullen van buitengewone vervangende dienst zouden worden opgeroepen.

4.5.6. Eerste oefening

Wanneer een dienstplichtige na zijn goedkeuring en indeling geen vrijstelling of uitstel aanvraagde, dan wel een verzoek indiende tot erkenning van zijn gewetensbezwaren, werd hij opgeroepen tot het vervullen van de eerste oefening. Deze eerste oefening begon bij de inlijving en eindigde normaal gesproken op het moment dat de dienstplichtige met groot verlof werd gestuurd. Een dienstplichtige wiens termijn van eerste oefening nog niet was verstreken, maar de rest van de oefening niet hoefde uit te dienen, ging eerst met klein verlof, voorafgaand aan het groot verlof.

Lange tijd duurde de eerste oefening minimaal 16 maanden. In 1975 werd met een verkorting van twee maanden, de eerste fase van een geplande diensttijdverkorting van totaal vier maanden doorgevoerd. De tweede fase, die in 1977 zijn beslag had moeten krijgen, kon aanvankelijk niet worden verwezenlijkt, omdat de aan de krijgsmacht opgedragen taken en de beschikbare financiële middelen zich verzetten tegen een verkorting van meer dan twee maanden. Dankzij de sterk verbeterde veiligheidssituatie in Europa kon later alsnog tot verdere verkorting worden besloten. Afhankelijk van krijgsmachtdeel en functie werd de duur van de eerste oefening daarmee 12 maanden voor het gros van de dienstplichtigen, en 14 of 15 maanden voor enkele categorieën specialisten.

Vanaf het moment van inlijving stond de dienstplichtige onder het bevel van de korpscommandant. Na inlijving doorliep hij zijn eerste oefening, waarin hij werd opgeleid volgens een opleidingssysteem dat vijf niveaus kende: de individuele opleiding, de systeemopleiding, het opleiden en oefenen op pelotonsniveau, het opleiden en oefenen op compagnies- en overeenkomstig niveau en het opleiden vanaf bataljonsniveau. Tijdens de oefeningen werden nagenoeg alle praktische vaardigheden aangeleerd, die de eenheden in staat moesten stellen om in een conflict als eenheid goed te kunnen functioneren.

Behalve het daadwerkelijke oefenen had ook nog opleiding plaats in de kazernesituatie. Dit betrof algemene militaire onderwerpen zoals de lessen in krijgstuicht, wapen- en schietopleiding, lichamelijke oefening en fysieke training, zelfhulp en kameradenhulp (EHBO toegespitst op het militaire optreden), geestelijke verzorging en beschermende en preventieve maatregelen bij nucleaire, biologische en chemische oorlogvoering, en dergelijke. In de kazernesituatie werd tevens een deel van de opleidingstijd in beslag genomen door de zogenaamde kazernediensdiensten, bijvoorbeeld wacht en corvee.

Tijdens de eerste oefening werd er voorzien in vrije geneeskundige verzorging, eventueel huisvesting en voeding. De dienstplichtige ontving zijn Persoonlijke Standaard Uitrusting, zijn 'wedde eerste oefening' en eventuele reiskosten. Binnen de dienst kon hij eventueel verdere opleiding volgen en hij kon worden bevorderd of in rang worden teruggesteld. Wanneer hij zich schuldig maakte aan misdrijvingen, kon hij te maken krijgen met het militair tucht- of strafrecht. Al deze punten zullen echter in het laatste hoofdstuk, dat de rechtspositie van dienstplichtigen en erkende gewetensbezwaarden bespreekt, uitvoeriger aan de orde komen.

4.5.7. Erkenning gewetensbezwaren

Op grond van de Dienstweigeringswet 1923 en zijn opvolger de Wet Gewetensbezwaren Militaire Dienst 1962 kon een goedgekeurde dienstplichtige, die voor inlijving was aangewezen, de minister van Defensie verzoeken zijn gewetensbezwaren tegen de vervulling van militaire dienst te erkennen. De minister besliste op dit verzoek, na het in de wet verplicht gestelde advies van de Dienstweigeringscommissie, sinds 1962 de Commissie van Advies Gewetensbezwaren. Deze door de minister ingestelde commissie bestond uit personen 'uit het maatschappelijk leven', die verplicht waren iedere verzoeker te horen. Hoewel het advies dat de commissie uitbracht niet bindend was, werd het vrijwel altijd door de minister opgevolgd.

Volgend op de erkenning, had de minister van Defensie ook nog de mogelijkheid tot het bestemmen van gewetensbezwaarden voor de gewone dan wel de buitengewone vervangende dienst. Deze wettelijke voorziening was feitelijk zonder betekenis, daar oproeping van een tot de buitengewone vervangende dienst bestemde dienstweigeraar in de praktijk nooit heeft plaatsgevonden.

Erkenning van de gewetensbezwaren had tot gevolg dat de betrokkene op een andere wijze tewerk werd gesteld. Tot 1978 werd er onderscheid gemaakt tussen twee soorten gewetensbezwaarden: zij die alleen gewetensbezwaren hadden tegen de gewapende strijd, bij Defensie 'wapenbezwaarden' genoemd, en zij die verdergaande gewetensbezwaren hadden tegen het doden van medemensen. De eerste categorie werd belast met militaire dienst, niet gericht op gewapende strijd (meestal bij de Mobiele Colonnes der Bescherming Bevolking). De tweede categorie werd, onder opheffing van het militair verband, tewerk gesteld bij een burgerlijke tak van staatsdienst. Beide soorten dienst duurden aanzienlijk langer dan de werkelijke dienst zou hebben geduurd. De perioden werden echter in de loop van de naoorlogse periode langzamerhand verkort, waardoor de vervangende dienst uiteindelijk een derde langer duurde dan de eerste oefening voor de meeste dienstplichtigen. Deze langere duur was bedoeld als aanvulling op de toetsing van de ernst van de bezwaren en als tegenwicht voor de over het algemeen aangenomen zwaardere militaire dienstvervulling.

Ook onder de nieuwe wet van 1962, die het erkenningscriterium ruimer stelde dan de wet van 1923 (in plaats van onoverkomelijke bezwaren tegen het doden van mensen, werd er nu uitgegaan van onoverkomelijke bezwaren tegen elk oorlogsgeweld) bleven de twee categorieën tewerkgestelden bestaan. Pas in 1978 werd dit onderscheid opgeheven²⁴. De tewerkstelling werd door het ministerie van Oorlog en later door Defensie verzorgd. In 1975 werd deze taak door de minister van Sociale Zaken overgenomen.

4.5.8. Tewerkstelling

In het vorige hoofdstuk werd al beschreven dat in de jaren vijftig en zestig verschillende adviesorganen zich bezighielden met de 'tewerkstellingsproblematiek'. Ondanks deze bemoeienis vonden er steeds meer, aanvankelijk geïsoleerde, protestacties plaats, die uitgroeiden tot een meer georganiseerde vorm van verzet. In eerste instantie onder leiding van de Bond voor Dienstweigeraars, na 1971 gecoördineerd door de Vereniging Dienstweigeraars. De tewerkstelling onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Defensie zelf, het feit dat de tewerkstellingsobjecten Defensie een vergoeding dienden te geven voor de geleverde arbeid, de kwaliteit en de zin van het werk dat moest worden verricht en toestanden zoals de verplichte collectieve huisvesting van tewerkgestelden in het kamp Vledder, werden door de tewerkgestelden steeds meer als misstanden gezien. Nadat de commissie Fonteyn (1969-1971) haar advies had uitgebracht en de politiek de protesten van de tewerkgestelden had opgepikt, volgde na een kamerdebat in 1974 een wetswijziging. De voornaamste verandering was dat in 1975 de nieuw op te zetten Afdeling Tewerkstelling Erkende Gewetensbezwaarden Militaire Dienst (TEGMD) van het ministerie van Sociale Zaken, de tewerkstellingstaak van het Bureau Gewetensbezwaarden van het ministerie van Defensie overnam.²⁵ Verder werd het kamp Vledder opgeheven en verdween de verplichte collectieve huisvesting.

Sindsdien vielen gewetensbezwaarden vanaf het moment van erkenning onder het ministerie van Sociale Zaken, na 1981 Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Dit betekent dat dit ministerie ook aanvragen om vrijstelling en uitstel van vervangende dienst en zaken betreffende vergoedingen, uitkeringen, en dergelijke voor gewetensbezwaarden diende te behandelen. Overigens worden dergelijke onderwerpen in dit rapport waar mogelijk voor gewetensbezwaarden en gewoon dienstplichtigen gezamenlijk behandeld, omdat de regels die betrekking hebben op de rechtspositie voor beide groepen veelal sterk overeenkomen. Dit geldt zowel voor de contextbeschrijving als voor de handelingenlijst.

De tewerkstellingsprocedure verliep als volgt: enige tijd na de erkenning werd de gewetensbezwaarde uitgenodigd voor een gesprek met de medewerkers van de afdeling TEGMD (Tewerkstelling Erkende Gewetensbezwaarden Militaire Dienst). Hij kon een tewerkstellingsobject kiezen uit de vacaturebank, of zelf een object voordragen. Als hij zelf geen suggesties aandroeg, werd hij door de afdeling ergens geplaatst. Tewerkstelling was mogelijk bij alle overheidsinstellingen (behalve het ministerie van Defensie) of bij niet-commerciële instellingen die werkzaam waren in het algemeen belang en voor de tewerkstelling geschikt waren. De gewone vervangende dienst duurde een derde langer dan de eerste oefening van de militaire dienst, dat wil zeggen 18 maanden en 20 dagen.

Naast de tewerkstelling had de afdeling TEGMD als tweede taak het financieel, sociaal en rechtpositioneel begeleiden van de gewetensbezwaarden gedurende hun tewerkstelling. Hierop zal dieper worden ingegaan in een volgende paragraaf.

4.5.9. Vrijwillige opkomst in werkelijke dienst

De minister kon zogenaamde acten van verbintenis met dienstplichtigen afsluiten op hun verzoek. Daarin kon worden vastgelegd dat een dienstplichtige vrijwilliger zijn verplichte dienst tegelijk met de vrijwillige dienst vervulde. Met andere woorden, wanneer een jongen nog niet in dienst is geweest en een carrière als beroepsmilitair ambieerde, kon hij direct als vrijwilliger beginnen. Om ongelijkheid met de gewoon dienstplichtigen te voorkomen, behield hij voor de duur van de normale dienstplicht de status van dienstplichtige.

Voor vrijwilligers golden dus dezelfde rechten en plichten als voor gewoon dienstplichtigen.

Allerlei nieuwe ontwikkelingen op defensiegebied, onder andere de invoering van technologisch steeds geavanceerder materieel bij de krijgsmacht, hebben ertoe geleid dat, zeker na de verkorting van de dienstduur, steeds minder technisch hoogwaardige functies door dienstplichtige konden worden vervuld. Als gevolg hiervan werden dan ook steeds meer functies door vrijwillig dienenden opgevuld.

4.5.10. Uitzending

Aan het uitzenden van dienstplichtigen waren beperkingen verbonden. Sinds de grondwetswijziging van 1946 en de wijziging van de dienstplichtwet van 1947 was uitzending naar de toenmalige koloniën alleen mogelijk krachtens een wet. Hoewel deze bepalingen in 1956 uit de grondwet werden geschrapt, bleven beperkingen op uitzending in de Dienstplichtwet wel gehandhaafd. Deze beperkingen hielden in dat dienstplichtigen konden worden bestemd voor diensten buiten Europa, a) met hun toestemming, b) in geval van oorlog, oorlogsgevaar, of buitengewone omstandigheden, en c) in geval de voor hen bepaalde oefeningstijd niet werd overschreden. Vervroegde repatriëring van een uitgezonden dienstplichtige was mogelijk op diens verzoek, wanneer de minister oordeelde, dat de familieomstandigheden daarvoor ernstig genoeg waren.

In 1988 werden de beperkingen ten aanzien van de verplichte uitzending van dienstplichtigen geactualiseerd. Sindsdien konden zij worden bestemd voor werkelijke dienst buiten Europa. Waar het echter ging om deelname aan een vredesmacht, was dit alleen mogelijk met hun instemming of krachtens een machtiging, verleend bij Koninklijk Besluit en bekrachtigd door de Eerste en Tweede Kamer.

4.5.11. Verloven

Een dienstplichtige wiens termijn van eerste oefening nog niet was verstreken, maar de rest van de oefening niet hoefde uit te dienen, ging met klein verlof, voorafgaand aan groot verlof. Klein verlof werd verleend door de commandant, naar regels die door de minister werden gesteld. Wanneer de eerste oefening beëindigd was, ging een dienstplichtige met groot verlof. Regelmatig werd per ministeriële beschikking vastgesteld, dat bepaalde lichtingsploegen met ingang van een bepaalde datum met groot verlof moesten worden gezonden. Groot verlof werd verleend door de korps- of overeenkomstige commandant, die de verlofganger een groot-verlofpas meegaf. Tot aan zijn ontslag bij het bereiken van de 35-jarige leeftijd (voor onderofficieren 40 jaar en officieren 45 jaar), kon de groot-verlofganger eventueel nog worden opgeroepen voor herhalingsoefeningen. Bij verhuizing was hij dan ook wettelijk verplicht daarvan mededeling te doen aan de afdeling militaire zaken van de gemeente. Tevens was hij gehouden de 'aan hem uitgereikte goederen', waarmee werd bedoeld de Persoonlijke Standaard Uitrusting (PSU) 'naar behoren te bewaren en te onderhouden'. Indien deze uitrusting bij

ontslagverlening nog in zijn bezit was, moest deze worden ingeleverd. Eventueel kon hem tussentijds worden verzocht de uitrusting te laten inspecteren of in te leveren.

Naast klein en groot verlof bestonden er nog enkele andere vormen van verlof voor dienstplichtigen, zoals vakantieverlof, inschepings- en ontschepingsverlof, buitengewoon verlof, en dergelijke. Deze vormen van 'overig verlof' vielen in principe onder de rechtspositionele regelingen, maar worden voor de duidelijkheid in dit rapport onder het kopje verlof besproken. Alle vormen van overig verlof werden officieel verleend door de minister. Dit betekende in de praktijk, dat de betrokken afdeling op het ministerie van Defensie regels stelde, waarin de bevoegdheid tot het verlenen van verlof aan de commandanten werd overgedragen. Bij het verlenen van buitengewoon verlof speelde het advies van de commandant een rol, met andere woorden: 'is de man misbaar?'.

Ook erkende gewetensbezwaarden, die na hun tewerkstelling met groot verlof gingen, hadden recht op enkele andere vormen van verlof. Voorbeelden zijn compensatieverlof wegens het verrichten van onregelmatige diensten, vakantieverlof, klein verlof voor zaken, oogstverlof en buitengewoon verlof wegens bijvoorbeeld huwelijk, ziekte, stemmen, bevalling van echtgenote of verhuizing.

4.5.12. Herhalingsoefeningen

Krachtens de Dienstplichtwet waren dienstplichtigen na afloop van hun dienstitijd verplicht reservist. Dat betekende dat zij behalve tijdens de eerste oefening ook 'in werkelijke dienst' konden worden geroepen voor herhalingsoefeningen. Deze konden vallen in de periode van het klein en/of het groot verlof. Eenmaal officieel ontslagen, kon de inmiddels ex-dienstplichtige natuurlijk niet meer voor herhalingsoefeningen worden opgeroepen. Herhalingsoefeningen werden gehouden omdat kennis en vaardigheden van het mobilisabel personeel konden wegzakken en omdat de werking van het mobilisatiesysteem alleen in vreedstijd kon worden beproefd (in crisistijd zou het daar immers te laat voor zijn). Het niet parate deel van de militaire organisatie moest dan ook geoefend worden om de vereiste kwaliteit te behouden.

Jaarlijks bereidde de minister van Defensie de vaststelling bij Koninklijk Besluit voor, van de dienstplichtigen die voor herhalingsoefeningen in aanmerking kwamen. Tevens diende te worden bepaald hoe lang deze oefeningen zouden duren. De betreffende KB's werden in de praktijk ontworpen door Dienstplichtzaken op verzoek van de Chefs van Staven. Het oproepen voor herhalingsoefeningen geschiedde door de commandanten, via de gemeenten, naar regels die door de minister werden vastgesteld.

Overigens kon een militair op nog twee manieren vrijwillig reservist worden. Wanneer een dienstplichtige in dienst een bepaalde opleiding had gevolgd, bijvoorbeeld tot reserve-officier, kon hij na afloop van de eerste oefening een contract als vrijwillig reservist afsluiten. Daarnaast kon een ex-beroepsmilitair na afloop van een beroepscontract voor bepaalde tijd of bij vrijwillige voortijdige ontslagname nog verplichtingen als reservist hebben, die destijds al in het aanstellingscontract werden vastgelegd. Alle reservisten vielen onder de werking van de Dienstplichtwet. Daarnaast was er voor vrijwillige reservisten nog de Wet voor het reservepersoneel der Krijgsmacht. Hoewel van vrijwillig reservepersoneel meer kon worden verwacht dan van verplichte reservisten, zij konden bijvoorbeeld vaker voor herhalingsoefening worden opgeroepen, hadden beide categorieën in oorlogstijd dezelfde verplichtingen.

Voor uitgebreide informatie omtrent beroepsmilitairen en reservisten wordt verwezen naar het rapport: *Geef acht; Een institutioneel onderzoek naar bedrijfsprocessen en handelingen op het beleidsterrein militair personeel: beroeps- en reservepersoneel in dienst van het ministerie van Defensie en voorgangers, 1945-1993.*

4.5.13. Ontslag

Dienstplichtigen werden uit de dienst ontslagen wanneer zij de in de wet voor hun rang vastgelegde leeftijdsgrens hadden bereikt (zie verlof). Regelmatig gaf de minister van Defensie per beschikking aan, welke lichten met ingang van een bepaalde datum werden ontslagen.

Ook vóór het bereiken van deze gestelde leeftijdsgrens kon een dienstplichtige door de minister worden ontslagen, wegens tijdens de werkelijke dienst gebleken ziekte of gebreken, of wegens wangedrag. Ontslag wegens politieke onbetrouwbaarheid kwam vóór 1960 wel voor, maar is daarna uiterst zeldzaam geworden. Daarnaast werd een dienstplichtige van rechtswege uit de dienst ont-

slagen, zodra hij het Nederlandschap verloor of door de rechterlijke macht bij vonnis uit de dienst werd ontzet. In al deze gevallen ontving de dienstplichtige een ontslagbewijs, dat hem werd uitgereikt of toegezonden door de commandant. Tevens registreerde de commandant de ontslagdata.

4.6. Rechten en plichten

In dit laatste hoofdstuk is een aantal onderwerpen samengevoegd die als 'object' de dienstplichtige en de erkende gewetensbezwaarde hebben, met name tijdens de vervulling van de werkelijke (vervangende) dienst. Er wordt ingegaan op de vraag waarop zij allemaal recht hebben en aan welke verplichtingen zij zich dienen te houden. In vele gevallen zijn de regelingen die gelden voor dienstplichtigen en tewerkgestelden (vrijwel) overeenkomstig.

4.6.1. Opleiding en bevordering

Bij binnenkomst in de krijgsmacht moesten de dienstplichtigen worden opgeleid om te kunnen functioneren bij hun onderdeel. Ook wanneer zij eenmaal in functie waren, konden zij nog verder worden opgeleid of bijgeschoold. De bevoegdheid om dienstplichtigen aan te wijzen voor een opleiding of cursus berustte bij de minister, in casu de betreffende afdeling op het ministerie. Tijdens de opleiding werden de dienstplichtigen beoordeeld op hun prestaties en op hun persoon. De minister kon dienstplichtigen van een opleiding ontheffen, wanneer zij niet bleken te voldoen of als persoon ongeschikt bleken te zijn voor het vervullen van de functie waarvoor zij werden opgeleid.

De bevoegdheid tot bevorderen en terugstellen in rang van militairen, lag in principe bij de Kroon, maar was met betrekking tot niet-officieren gedelegeerd aan de minister. Deze droeg per regelmatig gewijzigde beschikking de bevoegdheid tot bevordering van dienstplichtigen tot een bepaald niveau weer over aan de commandanten, de inspecteurs van de wapenen (bij de KL tot 1970), of de bevelhebbers. De regelgeving inzake bevordering verschilde per krijgsmachtdeel. Bevordering van dienstplichtigen tot officier of van dienstplichtige officieren geschiedde per Koninklijk Besluit, waarbij de minister voordroeg. Bevordering van een dienstplichtige kon plaatsvinden tijdens of na een opleiding en had altijd een bepaalde grond. Zo kon een dienstplichtige bijvoorbeeld worden aangewezen voor een bepaalde functie, waaraan de hogere rang was verbonden. Tevens waren er bepaalde eisen verbonden aan een bevordering, zoals geschiktheid en het bezitten van de vereiste bekwaamheid voor de functie. Ook kon de minister een dienstplichtige terugstellen in rang, bijvoorbeeld wanneer hij was ontheven van een bepaalde opleiding of ongeschikt bleek te zijn voor het vervullen van een bepaalde functie.

4.6.2. Gezondheidszorg

Betreffende een aantal vergoedingen op het gebied van de gezondheidszorg golden voor dienstplichtigen regels, overeenkomstig met die voor militair beroepspersoneel. Voorbeelden van dergelijke vergoedingen zijn het invaliditeitspensioen, vergoedingen voor ziekte of arbeidsongeschiktheid bij dienstverlating; aanvankelijk een uitkering op basis van de Militaire Ziekengeldregeling, later een WAO- of ziektewetuitkering. Voor tewerkgestelde gewetensbezwaarden was een vergelijkbare voorziening getroffen als de (gratis) geneeskundige verzorging waarop de dienstplichtige militair recht had. De geneeskundige, geestelijke en sociale verzorging van dienstplichtigen is echter al behandeld in het Rio 'Geef Acht'. Naast de in dit rapport opgenomen handelingen, wordt voor verdere achtergrondinformatie en handelingen inzake dit onderwerp dan ook naar 'Geef Acht' verwezen.

4.6.3. Vergoedingen, uitkeringen en vorderingen

Behalve vergoedingen inzake de gezondheidszorg, waren er vele vormen van vergoedingen mogelijk, die tijdens dan wel na de vervulling van de werkelijke (vervangende) dienstplicht werden uitgekeerd. Een belangrijke regeling was bijvoorbeeld de zogenaamde kostwinnersvergoeding.

Wanneer het verblijf in werkelijke (vervangende) dienst betekende, dat aan een dienstplichtige dan wel erkende gewetensbezwaarde voldoende middelen tot levensonderhoud kwamen te ontbreken en deze geen vrijstelling had gekregen, kon hij in aanmerking komen voor deze kostwinnersvergoeding (werd aan de verwanten uitgekeerd). De aanvraag hiervoor moest, via de commandant, worden ingediend bij de gemeente, die de vergoeding toekende en maandelijks controleerde of de gegevens waarop de uitkering was gebaseerd nog klopten. Bovendien stelde de gemeente het ministerie op de hoogte van de toegekende en niet-toegekende vergoedingen. Aldaar werd de toekenning al dan niet goedgekeurd en werd er besloten over toekenning in speciale, niet-routineuze gevallen. Enkele grote

gemeenten waren vrijgesteld van dit toezicht door het ministerie, waardoor in totaal 40% van alle kostwinnersvergoedingen autonoom door gemeenten werd toegekend. De regels inzake toekenning en controle, werden vastgesteld door de minister.

Behalve een kostwinnersvergoeding kon een dienstplichtige een zogenaamde 'toekenning voor kosten levensonderhoud' krijgen, wanneer als gevolg van zijn aanstelling tot onderofficier de kostwinnersvergoeding ophield en zijn jaarwedde minder bedroeg dan de kostwinnersvergoeding. Sinds 1958 genoot een dienstplichtige inkomstenvergoeding, wanneer zijn opkomst voor herhalingsoefening tot gevolg had dat zijn inkomsten daalden. De procedure bij de toekenning voor kosten levensonderhoud en de inkomstenvergoeding, was hetzelfde als bij de kostwinnersvergoeding.

Aangaande financiële aanspraken vielen aan de tewerkgestelde in principe alle betalingen toe die ook aan de dienstplichtige tegoed werden gedaan. De financiële aanspraken behelsden onder andere vóór 1967 de soldij en na 1967 de wedde eerste oefening voor dienstplichtigen, dan wel het zakgeld voor tewerkgestelden, de vakantie-uitkering, vergoeding voor voeding en huisvesting (tenzij deze van rijksweg 'in natura' werden verstrekt), een tegemoetkoming in de kantinekosten, vergoeding voor gebruik van eigen kleding, vergoeding van schade geleden tijdens het verblijf in werkelijke (vervangende) dienst, vergoeding van gemaakte kosten voor bezinningsbijeenkomsten, vrij vervoer in het weekeinde, lokaal vervoer in standplaats, eventueel vervoer met eigen motorvoertuig, vergoeding voor het reizen tussen woon- en standplaats, de uitkering bij beëindiging van vervulling van de werkelijke (vervangende) dienst, en dergelijke.

Tevens was het mogelijk dat de dienstplichtige of erkende gewetensbezwaarde bepaalde kosten aan het ministerie diende te betalen. Bijvoorbeeld wanneer hij door hem gemaakte schade aan rijksgoederen diende te vergoeden of wanneer er dan wel ten onrechte, dan wel teveel uitbetaalde vergoeding werd teruggevorderd.

4.6.4.Registratie persoonsgegevens

Inzake de te voeren administratie aangaande dienstplichtigen bij de Directie Dienstplichtzaken en aangaande erkende gewetensbezwaarden bij de Directie TEGMD, moest de minister in bepaalde gevallen persoonlijke dan wel openbare kennisgevingen doen. In verband met de bescherming van privacygevoelige informatie, is in de loop der jaren een aantal kaderwetten opgesteld, zoals de Wet Persoonsregistraties 1988 (Staatsblad 665). In samenhang daarmee waren er op het beleidsterrein dienstplicht zowel voor dienstplichtigen als erkende gewetensbezwaarden aparte regelingen opgesteld, die de persoonlijke levenssfeer dienden te beschermen. Zowel de minister van Defensie als de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid gaven daarin aanwijzingen en voorschriften omtrent de wijze van registreren, de omtrent de ingeschrevenen te verstrekken opgaven en inlichtingen en de vraag aan wie dergelijke gegevens al dan niet verstrekt mochten worden.

De geregistreerden zelf hadden recht op kennisneming van de op hen persoonlijk betrekking hebbende persoonsgegevens. Tevens konden zij een schriftelijke aanvraag indienen tot verbetering, aanvulling of verwijdering van die gegevens, wanneer deze feitelijk onjuist, voor het doel van de registratie onvolledig of niet ter zake dienend waren, of in strijd met een wettelijk voorschrift in de registratie waren opgenomen. Daarnaast bestond er nog het recht op kennisneming van het protocol. In het protocol werd vastgelegd welke persoonsgegevens aan wie verstrekt waren en wanneer deze verstrekking had plaatsgevonden.

Bij de Centrale Recherche Informatiedienst werd het zogenaamde 'registratiesysteem gesignaleerde personen' bijgehouden. Hierin werden de namen vastgelegd van ingeschrevenen of dienstplichtig militairen, die verzuimd hadden op te komen ter inlijving of niet voldaan hadden aan een wettige oproeping voor de werkelijke dienst. Ook de namen van militairen die zich hadden schuldig gemaakt aan desertie, werden in dit systeem opgenomen. Wanneer een dienstplichtige door de marechaussee of de politie werd aangehouden, of vrijwillig bij zijn onderdeel verscheen, dan diende de minister van Defensie bij het hoofd van de CRI een verzoek in tot verwijdering van de naam van de dienstplichtige.

De naam van de dienstplichtige die zich niet meldde en ook niet werd aangehouden, werd automatisch verwijderd na zes jaar, in het geval hij verzuimd had op te komen ter inlijving. Had hij niet voldaan aan een oproeping voor werkelijke dienst of was hij gedeserteerd, dan vond de verwijdering na twaalf jaar plaats.

4.6.5. Strafbepalingen en beroepszaken

Wanneer een dienstplichtige of (erkende) gewetensbezwaarde zich had misdragen of strafbare feiten had gepleegd, dan kon hij, afhankelijk van de aard en zwaarte van het gepleegde feit, met een tuchtrechtelijke of strafrechtelijke procedure te maken krijgen. Zodra dienstplichtigen waren ingelijfd of erkende gewetensbezwaarden waren tewerkgesteld, vielen zij namelijk onder het militair strafrecht en het militair tuchtrecht, zoals dat voor beroepsmilitairen was opgesteld. Strafrechtelijke straffen werden opgelegd door de rechter, tuchtrechtelijke straffen door de tot straffen bevoegde commandanten (aangaande dienstplichtigen) of het hoofd van de afdeling TEGMD (aangaande erkende gewetensbezwaarden). Tegen de opgelegde straffen kon de gestrafte in de meeste gevallen beroep aantekenen. De ministers van Defensie en Justitie droegen samen de verantwoordelijkheid voor het tot stand brengen van wetgeving betreffende dit straf- en tuchtrecht en het militair strafprocesrecht.

In dit rapport zal echter niet verder op dit onderwerp worden ingegaan, daar het militair straf- en tuchtrecht al in het rapport over beroeps- en reserve personeel is besproken. Voor uitgebreide informatie hieromtrent wordt dan ook verwezen naar het Rio 'Geef Acht'.

De begrippen 'weigeryuppen' en 'totaalweigeraars' behoeven in dit verband wellicht enige extra toelichting. Met name sinds de jaren tachtig is er sprake geweest van een groeiende groep 'weigeryuppen'. Vaak betrof het hier hoger opgeleiden, bijvoorbeeld met uitzicht op een goede baan, die de dienstplicht als een belemmering voor hun carrière beschouwden. Om onder de verplichting tot het vervullen van de gewone militaire dienst uit te komen, maakten zij in toenemende mate oneigenlijk gebruik van de procedure om erkend te worden als gewetensbezwaarde. Eenmaal erkend maakten zij, vaak onder begeleiding van commerciële juristenbureaus, gebruik van verschillende vertragingstactieken. Er werd een beroep gedaan op de mogelijkheid tot het aanvragen van uitstel of vrijstelling, in de hoop dat van dit uitstel uiteindelijk afstel zou komen. Dit leidde tot een stijging in het aantal beroepen op de Wet Gewetensbezwaarden Militaire Dienst en daarmee tot een stijging in het aantal niet-erkenningen. Meerdere 'weigeryuppen' hebben dit gedrag moeten bekopen met een aanzienlijke gevangenisstraf, van circa acht tot twaalf maanden.

Naast bovengenoemde groep zijn er ook nog de 'totaalweigeraars'. Het ging hier om voor de dienstplicht goedgekeurde jongens, die bij wijze van protest besloten dienst te weigeren, zonder een beroep te doen op de Wet Gewetensbezwaarden Militaire Dienst. Een tweede groep totaalweigeraars bestond uit dienstplichtige Jehova's Getuigen. Het weigeringsprincipe van laatstgenoemden beruiste niet op pacifistische overwegingen, maar op neutraliteit ten opzichte van seculiere aangelegenheden. Dit wil zeggen dat Jehova's Getuigen slechts loyaliteit verschuldigd zijn aan God, hetgeen strijdig is met onderworpenheid aan enige wereldse machthebber. Vanuit dit standpunt was zelfs de vervangende dienstplicht, hoe humaan deze ook mocht zijn ingekleed, een onverteerbaar compromis.

De 'protest-totaalweigeraars', wiens gedrag door de overheid als 'maatschappelijk onaanvaardbaar' werd gezien, belandden na een strafrechtelijk proces in de gevangenis. Jehova's Getuigen daarentegen, werden op grond van hun godsdienstige regels vrijgesteld van de militaire dienstplicht. Dit verschil in behandeling werd door velen als discriminerend beschouwd. Het kabinet werd daarom gevraagd een gelijke regeling voor beide categorieën te treffen, waarbij het niet de bedoeling was dat ook de Jehova's Getuigen zich voor de strafrechter zouden moeten verantwoorden. Een Zweedse totaalweigeraar had het probleem inmiddels echter al aan de Europese Commissie voor de Mensenrechten voorgelegd. Deze oordeelde dat de twee onderscheiden categorieën niet vergelijkbaar waren en daarom niet gelijk behandeld hoefden te worden. Enkele jaren later werd het probleem nogmaals beoordeeld door de Commissie voor de Mensenrechten van de Verenigde Naties, die tot dezelfde conclusie kwam. Voor protest-totaalweigeraars bestonden er dan ook drie opties: of in militaire dienst gaan, of een beroep doen op de Wet Gewetensbezwaarden Militaire Dienst, of totaalweigeren met als consequentie strafvervolgning.

In de wet- en regelgeving op het beleidsterrein dienstplicht komen vele artikelen voor, waarin voor dienstplichtigen en (erkende) gewetensbezwaarden de mogelijkheid besloten ligt in beroep te gaan tegen ten aanzien van hen persoonlijk genomen beslissingen. De ministers van Defensie en Sociale Zaken en Werkgelegenheid, en soms andere beslissingsbevoegden zoals de korpscommandanten en daarmee gelijkgestelde commandanten, namen uit hoofde van hun functie veelal beslissingen die consequenties hadden voor de individuele dienstplichtige of diensweigeraar. Ook beschikten zij op verschillende verzoeken, zoals verzoeken om vrijstelling of uitstel, aanvragen voor bijzonder verlof of verzoeken tot correctie van de in de administratie opgenomen persoonsgegevens. Was de

betreffende persoon het niet eens met deze beschikking, dan had hij het recht hiertegen in beroep te gaan. In de meeste gevallen kon de belanghebbende zich wenden tot de minister van Defensie of de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Deze bezag de zaak dan opnieuw, waarna hij de bestreden beslissing handhaafde, wijzigde, of geheel introk.

Wanneer de betrokkene het andermaal oneens was met deze beschikking, kon hij in bepaalde gevallen ook nog in beroep gaan bij de Kroon, in casu de Raad van State. Wanneer er sprake was van een dergelijke beroepsprocedure, werd op het betreffende ministerie de verdediging namens de minister voorbereid. Inzake het kroonberoep en de bijkomende procedure, wordt verwezen naar het rapport over de Raad van State, 'Driemaal 's Raads Recht; Een institutioneel onderzoek naar de taakgebieden van de Raad van State (1940) 1945-1990'.

Omdat dienstplichtigen en (erkende) gewetensbezwaarden niet altijd bekend waren met de mogelijkheden en het verloop van beroepsprocedures, aangegaan in verband met ten aanzien van hen genomen beslissingen of hen opgelegde straffen, hadden velen van hen enige begeleiding nodig. In 1965 werd daarom op initiatief van de Nationale Raad Welzijn Militairen de Stichting Rechtsbijstand Dienstplichtigen opgericht, met als doel dienstplichtigen en hun familieleden rechtskundig en anderszins bij te staan bij 'materiële aanspraken voortvloeiende uit ziekte en gebreken ontstaan tijdens militaire dienst en overlijden tijdens militaire dienst'. Later is de SRD zich ook gaan begeven op het terrein van de bijstand bij het verkrijgen van vrijstelling en uitstel. Hoewel deze stichting volledig werd gesubsidieerd door Defensie, had zij de status van private rechtspersoon, om zoveel mogelijk het vertrouwen van de dienstplichtigen te winnen.

Soortgelijke bijstand voor erkende gewetensbezwaarden, werd officieel verleend door de afdeling TEGMD. Naast de tewerkstelling had deze afdeling de taak gewetensbezwaarden gedurende hun tewerkstelling financieel, sociaal en rechtpositioneel te begeleiden. Toch wendden vele gewetensbezwaarden zich voor advies en begeleiding eerder tot de in 1971 opgerichte Vereniging Dienstweigerders, die zich ten doel had gesteld de stoffelijke en geestelijke belangen te behartigen van allen die weigerden militaire dienst te vervullen, of zij nu erkend waren of niet. Vele gewetensbezwaarden hadden zich bij deze Vereniging aangesloten. De eerder genoemde 'protest-totaalweigerders' bijvoorbeeld, werden door de Vereniging Dienstweigerders met raad en daad terzijde gestaan.

4.6.6. Uitsluiting

Dienstplichtigen, die door de militaire of de burgerlijke rechter waren veroordeeld tot straffen zwaarder dan zes maanden gevangenisstraf en dienstplichtigen, die voorafgaand aan hun inlijving bij rechterlijke uitspraak waren ontslagen uit militaire dienst, werden uitgesloten van de militaire dienst. De minister van Justitie zorgde ervoor dat de minister van Defensie op de hoogte werd gesteld van de namen van personen die voor de dienstplicht stonden ingeschreven, maar in de termen vielen om van de dienstplicht te worden uitgesloten. Tegen de beslissing tot uitsluiting, die door de minister werd genomen, kon binnen 11 dagen kroonberoep worden aangekondigd.

Ook een erkende gewetensbezwaarde kon door de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid worden ontslagen van de uit de Wet Gewetensbezwaarden Militaire Dienst voortvloeiende verplichtingen, wanneer hij onherroepelijk was veroordeeld tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf. Een dergelijke veroordeling kon het gevolg zijn van het opzettelijk niet voldoen aan een wettige oproeping tot het vervullen van vervangende dienst, of het begaan van een misdrijf tijdens de vervangende dienst.

5. Gebruikte afkortingen

AMVB	Algemene maatregel van bestuur
ANVM	Algemene Nederlandse Vereniging van Militairen
BSD	Basiselectiedocument
CCGOM	Centrale Commissie Georganiseerd Overleg Militairen
KB	Koninklijk Besluit
KL	Koninklijke Landmacht
Klu	Koninklijke Luchtmacht
KM	Koninklijke Marine
RIO	Rapport institutioneel onderzoek
SG	Secretaris-generaal
STB	Staatsblad
STCRT	Staatscourant
TEGMD	Afdeling Tewerkstelling Erkende Gewetensbezwaarden Militaire Dienst
VD	Vereniging Dienstweigeraars
VVDM	Vereniging van Dienstplichtige Militairen

6. HANDELINGEN

6.1. *Beleid en wet- en regelgeving*

1.
Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het voorbereiden, mede-vaststellen, coördineren en evalueren van het beleid inzake het beleidsterrein dienstplicht.
Periode 1945-1996
Product beleidsnota's, beleidsnotities, rapporten, adviezen, evaluaties, enz.
Opmerking De eigenlijke vaststelling van het beleid vindt plaats in de Ministerraad. Onder deze handeling valt ook:
 - het voeren van overleg met de andere betrokken actoren op het beleidsterrein
 - het voorbereiden van een standpunt ter inbrenging in de Ministerraadvergaderingen voor beraad en besluitvorming betreffende het beleidsterrein
 - het voeren van overleg met/het leveren van bijdragen aan het overleg met het Staatshoofd betreffende het beleidsterrein
 - het voorbereiden van de Memorie van toelichting op de Rijksbegroting betreffende het beleidsterrein; in de inleiding op het RIO kan voor dit onderdeel ook verwezen worden naar de handelingen 5, 177 en 183 van het BSD 'Per Slot van Rijksrekening' (die handelingen gelden voor alle ministers)
 - het toetsen van de uitvoering van het beleid (evaluatie)
 - het leveren van commentaar op de recht- en doelmatigheidscontroles van de Algemene Rekenkamer op het beleidsterrein; zie hiervoor echter ook 'Per Slot van Rijksrekening', handeling 295, 357 (en 374)
 - het aan een externe adviescommissie verzoeken om advies betreffende het beleidsterrein
 - het informeren (voorlichten) van het Kabinet van de Koningin over ontwikkelingen op het beleidsterrein.
 - het voorbereiden en vaststellen van het voorlichtingsbeleid (voorlichting als beleidsinstrument)

2.
Actor de Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het voorbereiden van de totstandkoming, wijziging en intrekking van wetgeving inzake de dienstplicht.
Periode 1945-1996
Product Wetten

3.
Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het opstellen van periodieke verslagen inzake ontwikkelingen inzake de dienstplicht.
Periode 1945-1996
Product jaarverslagen, kwartaalverslagen, maandverslagen

4.
Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het beantwoorden van Kamervragen en het anderszins op verzoek incidenteel informeren van de Kamers der Staten Generaal inzake de dienstplicht.
Periode 1945-1996

Product	brieven, notities
5.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het verstrekken van informatie aan de Commissie voor de Verzoekschriften van de Staten Generaal, aan overige kamercommissies en aan de Nationale Ombudsman naar aanleiding van klachten van burgers inzake ontwikkelingen inzake de dienstplicht.
Periode	1945-1996
Product	brieven, notities
6.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het mede-voorbereiden van het vaststellen, wijzigen en intrekken van internationale regelingen inzake de dienstplicht en het presenteren van Nederlandse standpunten in intergouvernementele organisaties.
Periode	1945-1996
Product	internationale regelingen, nota's, notities, rapporten
7.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het beantwoorden van vragen van individuele burgers, bedrijven en instellingen inzake de dienstplicht.
Periode	1945-1996
Product	brieven, notities
8.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het beslissen op beroepschriften naar aanleiding van beschikkingen betreffende de dienstplicht en het voeren van verweer in beroep-schriftprocedures voor administratief rechterlijke organen.
Periode	1945-1996
Product	beschikkingen, verweerschriften
9.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het voorbereiden van intern (wetenschappelijk) onderzoek en het vaststellen van onderzoeksrapporten inzake de dienstplicht.
Periode	1945-1996
Product	nota's, notities, onderzoeksrapporten
10.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het vaststellen van een opdracht voor extern (wetenschappelijk) onderzoek en het vaststellen van het rapport.
Periode	1945-1996
Product	Brieven, besluiten
11.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het voorbereiden en begeleiden van extern (wetenschappelijk) onderzoek betreffende de dienstplicht.
Periode	1945-1996
Product	nota's, notities
12.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het verstrekken van subsidies aan personen, bedrijven en instellingen die actief zijn op het beleidsterrein dienstplicht.
Periode	1945-1996

- Product Beschikkingen
Opmerking Een van de subsidieontvangers was de Stichting rechtsbijstand dienstplichtigen.
13.
Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het uitvoeren van voorlichtingsactiviteiten op het terrein van dienstplicht
Periode 1945-1996
Product Voorlichtingsmateriaal
Opmerking Zie voor het voorbereiden en vaststellen van het voorlichtingsbeleid (voorlichting als beleidsinstrument) handeling 1.
14.
Actor (Inter-)departementale en adviescommissies
Handeling Het adviseren van de ministers van Defensie en Sociale Zaken en Werkgelegenheid inzake het opstellen van beleid en het totstandbrengen van wet- en regelgeving betreffende het beleidsterrein dienstplicht.
Periode 1945-1996
Product rapporten, nota's
Opmerking Commissies: zie bijlage II
15.
Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het voeren van (periodiek) overleg met vertegenwoordigers van verenigingen van dienstplichtigen en gewetensbezwaarden, betreffende het beleid en de wet- en regelgeving inzake het beleidsterrein dienstplicht.
Periode 1945-1996
Product Rapporten, nota's
Opmerking Voorbeelden verenigingen: VVDM, ANVM, VD, CCGOM
16.
Actor Minister van Defensie
Handeling Het voorbereiden van het bij KB vaststellen van de bepalingen, nodig ter uitvoering van de Dienstplichtwet 1962 en de Dienstweigeringswet 1923.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstplichtwet 1962, art. 5
Dienstweigeringswet 1923, art. 9
Product Dienstplichtbesluit (KB 9 november 1956, Stb. 542)
17.
Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het bij amvb stellen van regels betreffende de rechtstoestand van (gewezen) dienstplichtigen en erkende gewetensbezwaarden.
Periode 1971-1996
Grondslag Wet rechtstoestand dienstplichtigen 1971, art. 2, art. 4
Product Reglement rechtstoestand dienstplichtigen, art. 25 februari 1982 (Stb. 280)
Reglement rechtstoestand tewerkgestelden, 27 april 1992 (Stcrt. 102)
18.
Actor Minister van Defensie
Handeling Het in tijd van oorlog tijdelijk afwijken of doen afwijken van hetgeen bij of krachtens het Reglement Rechtstoestand Dienstplichtigen is bepaald, en het vaststellen van bijzondere regels die afwijken van het Reglement Rechtstoestand Dienstplichtigen.
Periode 1982-1996
Grondslag Reglement Rechtstoestand Dienstplichtigen 1982, art. 2
Product Regeling
19.
Actor Minister van Defensie

Handeling	Het (voorbereiden van het bij KB) stellen van regels inzake het inschrijven van dienstplichtigen.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 6, 8, 9.2 Dienstplichtbesluit 1956, art. 7
Product	KB
20.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het (voorbereiden van het bij KB) stellen van regels inzake het keuren en herkeuren van dienstplichtigen en vrijwilligers, en het voorbereiden van het bij KB vaststellen van een keuringsreglement.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 2, 10, 11 Dienstplichtbesluit 1956, art. 10, 11, 13, 14, 21, 23 Militair Keuringsreglement 1960, art. 9 Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 40
Product	KB 16 augustus 1960 (Stb. 370) 'Instructie voor het hoofd van een indelingsraad'
21.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het stellen van regels inzake de inlijving van tot gewoon en buitengewoon dienstplichtige bestemde personen.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 25.1 Dienstplichtbesluit 1956, art. 45, 46
Product	Regeling
22.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het (voorbereiden van het bij KB) stellen van regels inzake de buitengewone dienst en de buitengewone vervangende dienst.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 24.1, 24.2 Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst (Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst, 1964, art. 25.3)
Product	Regeling
23.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het voorbereiden van het bij KB stellen van regels inzake het vervullen van de eerste oefening door dienstplichtigen.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 28 Dienstplichtbesluit 1956, art. 59
Product	KB
24.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het stellen van regels inzake het erkennen van gewetensbezwaarden, en het goedkeuren van het reglement van de Commissie van Advies Gewetensbezwaren.
Periode	1962-1996
Grondslag	Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 5, 6 Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst 1964, art. 4
Product	Besluit Gewetensbezwaren Militaire Dienst 1964 (Stb. 404)
25.	
Actor	Minister van Defensie

Handeling	Het stellen van regels inzake het vrijwillig opkomen in werkelijke dienst.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 31 Dienstplichtbesluit 1956, art. 4
26.	
Actor	Minister van Defensie /Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het opstellen van regels en voorschriften inzake het verlenen en intrekken van verlof en de door de verlofganger te verrichten handelingen.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 36, 37 Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 32, 34, 39, 43, 45, 49, 52 Regeling Verlof voor dienstplichtigen, 4 november 1982, art. 13 Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 27
Product	Regeling
27.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het (voorbereiden van het bij KB) stellen van regels inzake herhalingsoefeningen.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 29 Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 126
Product	Indelingsbeschikking
28.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het voorbereiden van het bij KB stellen van regels inzake ontslag van dienstplichtigen en erkende gewetensbezwaarden.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 41 Dienstplichtbesluit 1956, art. 65
Product	KB
29.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het (voorbereiden van het bij KB) stellen van regels inzake het verlenen van vrijstelling of uitstel van het vervullen van de dienstplicht of de vervangende dienstplicht.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 18, 19 Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 18, art. 19 Dienstplichtbesluit 1956, art. 29, 30
Product	KB
30.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het (voorbereiden van het bij KB) stellen van regels en voorwaarden, inzake het toekennen van vergoedingen, uitkeringen of tegemoetkoming in kosten aan dienstplichtigen en erkende gewetensbezwaarden.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 34 Wet gewetensbezwaarden militaire dienst, 1962, art. 26 Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst 1964, art. 21.3b Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening militairen (Stb, 313), 1972, art. 10, 18 Dienstplichtbesluit 1956, art. 2a, 60 Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 68, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84

Product	Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 88
Opmerking	KB - bijvoorbeeld: kostwinnersvergoeding, reiskostenvergoeding, enz.
31.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het voorbereiden van het bij KB stellen van regels inzake het vergoeden van schade aan rijksgoederen door dienstplichtigen.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 39 Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 101
Product	KB
32.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het stellen van regels inzake de vorm van registers, opgaven en andere stukken, de wijze van de te houden registratie van dienstplichtigen en erkende gewetensbezwaarden, en de vastlegging van gegevens betreffende ongevallen van dienstplichtigen in werkelijke dienst.
Periode	1956-1996
Grondslag	Dienstplichtbesluit 1956, art. 3, 49 Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst 1964, art. 22 Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 103, 104
Product	Regeling
33.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het stellen van regels inzake het beoordelen van de dienstplichtige in werkelijke dienst, omtrent de wijze waarop hij zijn functie heeft vervuld en zijn gedrag in relatie tot die functie, en omtrent opleiding en bevordering.
Periode	1982-1996
Grondslag	Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 4, 7, 90
Product	Regeling
34.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het (voorbereiden van het bij KB) stellen van regels inzake het belonen van (groepen van) dienstplichtigen, die zich tijdens het verblijf in werkelijke dienst bijzonder hebben onderscheiden door optreden of gedragingen dan wel door buitengewone toewijding of bijzonder loffelijke verrichtingen, en het toekennen van onderscheidingen ter zake van bijzondere dienstverrichtingen.
Periode	1982-1996
Grondslag	Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 88, 89
Product	KB
35.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het (voorbereiden van het bij KB) stellen van regels en voorschriften betreffende uniform, tenues, rang- en klasse- en onderscheidingstekens, andere onderscheidingstekens en uitmonsteringen en de persoonlijke standaarduitrusting.
Periode	1982-1996
Grondslag	Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 91
Product	KB
36.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het stellen van regels en voorwaarden inzake aanspraken en verplichtingen i.v.m. de gezondheidszorg, het verlenen van huisvesting en het verstrekken

van voeding aan dienstplichtigen.
Periode 1982-1996
Grondslag Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 53, 54, 56, 66, 70, 71
Product Regeling

37.

Actor Minister van Defensie
Handeling Het stellen van regels en voorschriften inzake werk- en rusttijden, en de verplichting voor dienstplichtigen tot deelname aan sportbeoefening in dienstverband.
Periode 1982-1996
Grondslag Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 23, 24, 25, 26, 27, 96
Product Regeling

38.

Actor Minister van Defensie
Handeling Het stellen van regels en voorwaarden inzake het voeren van overleg in collectieve overleg- of inspraakorganen, tussen de leiding en het personeel van onderdelen van de krijgsmacht, over aangelegenheden die de onderdelen betreffen.
Periode 1982-1996
Grondslag Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 87
Product Regeling

39.

Actor Minister van Defensie
Handeling Het stellen van regels inzake het bemiddelen van de minister van Defensie bij het voeren van een procedure tot het verkrijgen van een verklaring, dat rechtsvermoeden van overlijden vanwege de dienst van een vermiste dienstplichtige en/of gezinslid bestaat.
Periode 1982-1996
Grondslag Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 81
Product Regeling

6.2. Organisatorische aangelegenheden

40.

Actor Commissie van Advies Gewetensbezwaren
Handeling Het vaststellen van een reglement omtrent de samenstelling en werkwijze van de Commissie van Advies Gewetensbezwaren.
Periode 1964-1996
Grondslag Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst 1964, art. 4
Product Reglement Commissie van Advies inzake gewetensbezwaren militaire dienst, 29 april 1980 (Stcrt. 89)

41.

Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het (voorbereiden van het bij KB) aanwijzen van autoriteiten, colleges en ambtenaren, die verplicht zijn tot het verstrekken van opgaven, inlichtingen en adviezen en het verlenen van medewerking in verband met de uitvoering van de Dienstplichtwet 1962, de Wet Gewetensbezwaren Militaire Dienst 1962 en andere wet- en regelgeving op het beleidsterrein dienstplicht.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstplichtwet 1962, art. 2., 39, 26 en 47
Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 30
Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 56
Reglement bescherming persoonlijke levenssfeer registratie persoonlijke gegevens ingeschrevenen voor de vervangende dienst, 17 mei 1991, art. 14

	Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst 1964, art. 29 Dienstplichtbesluit 1956, art. 25, 44 en 63 Wet rechtstoestand dienstplichtigen 1971, art. 2 en 5 Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 4, 8, 17, 18, 25, 27, 29, 56, 65, 70, 75, 93, 94 en 96 Dienstplichtbeschikking 1935, art. 164 Privacyregeling centrale registratie tuchtrechtelijk gegevens KM, 22 oktober 1985, art. 5 Privacyregeling centrale registratie tuchtrechtelijke gegevens KL, 22 oktober 1985, art. 5
Product	KB
42.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het overdragen van bevoegdheden aan functionarissen van het ministerie van Defensie.
Periode	1982-1996
Grondslag	Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 8 en 18 Regeling verlenging werkelijke dienst dienstplichtigen i.v.m. strafbaar feit of krijgstuchtelijk vergrijp, 11 september 1975, art. 1
Product	Besluit
43.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het (voorbereiden van het bij KB) instellen van (inter)departementale en adviescommissies, en het (voorbereiden van het bij KB) benoemen en ontslaan van de leden van deze commissies.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstweigeringswet 1923, art.2 Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 6 Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst 1964, art. 3, 4, 5, 6
Product	KB, besluit
Opmerking	Zie bijlage II
44.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het aanwijzen van onderdelen van de krijgsmacht, waarin daartoe ingestelde overlegorganen overleg kan worden gevoerd tussen de leiding en het personeel van die onderdelen, over aangelegenheden die de onderdelen betreffen.
Periode	1982-1996
Grondslag	Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 87
Product	Besluit
45.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het benoemen en tewerkstellen van de tot de Indelingsraden en de Herkeuringsraad behorende personen.
Periode	1956-1996
Grondslag	Dienstplichtbesluit 1956, art. 13
Product	Besluit
46.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het in overeenstemming met de minister van Justitie voorbereiden van het bij KB voor vier jaren benoemen van een niet tot de rechterlijke macht behorend lid van een meervoudige kamer van de arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage en een of meerdere plaatsvervangers.
Periode	1962-1996
Grondslag	Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 33

Product	KB
47.	
Actor	Minister van Justitie
Handeling	Het in overeenstemming met de minister van Defensie /Sociale Zaken en Werkgelegenheid voorbereiden van het bij KB voor vier jaren benoemen van een niet tot de rechterlijke macht behorend lid van een meervoudige kamer van de arrondissementsrechtbank te 's-Gravenhage, en een of meerdere plaatsvervangers.
Periode	1962-1996
Grondslag	Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 33
Product	KB
48.	
Actor	de commandanten
Handeling	Het aanwijzen van functionarissen, die medewerking dienen te verlenen i.v.m. de uitvoering van de wet- en regelgeving op het beleidsterrein dienstplicht.
Periode	1967-1996
Grondslag	Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 23, 54 Regeling inlijving en opkomst voor eerste oefening KL, 18 augustus 1967, art. 2
Product	Voorschrift beoordeling initiële opleidingen KL, 5 augustus 1986, art. 4 Besluit
49.	
Actor	de korpscommandant
Handeling	Het aanwijzen van een inlijvingsofficier, belast met de inlijving van de tot gewoon dienstplichtige bestemde ingeschrevenen, die aan het korps zijn toegewezen.
Periode	1954-1996
Grondslag	Regeling inlijving KL, 28 april 1954, art. 2
Product	Besluit

6.3. Vervulling van de dienstplicht

6.3.1. Inschrijving

50.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het aanwijzen van de gemeente waar de inschrijving voor de dienstplicht dient te geschieden, het toekennen van registratienummers aan ingeschrevenen, en het afvoeren van ingeschrevenen van het inschrijvingsregister, indien blijkt dat inschrijving ten onrechte is geschied.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 8 Dienstplichtbesluit 1956, art. 6, 9 Regeling inschrijvingsbeschikking 1983, 24 sept. 1982, art. 4, 10
Product	Inschrijvingsregister

6.3.2. Keuring en herkeuring

51.	
Actor	Indelingsraad
Handeling	Het keuren van dienstplichtigen.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 2,3, 10 en 13 Dienstplichtbesluit 1956, art. 12, 14, 15, 17, 19, 20, 21 en 23
Product	Keuringsrapport
52.	
Actor	Centrale Herkeuringsraad
Handeling	Het herkeuren van dienstplichtigen.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 2, 3, 10 en 13 Dienstplichtbesluit 1956, art. 12, 14, 21, 25 en 26
Product	Keuringsrapport
53.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het vaststellen van het aantal indelingsraden en het gebied van elk van de raden.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtbesluit 1956, art. 12 Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 39
Product	Districtsbeschikking 1990 (no. PD 89/085/J492)
54.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het vervallen verklaren van uitspraken waarin dienstplichtigen voorgoed worden afgekeurd, indien deze ongeschiktheidsverklaringen blijken te zijn afgegeven als gevolg van bedrog.
Periode	1956-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 14 Dienstplichtbesluit 1956, art. 27
Product	Besluit, beschikking
55.	
Actor	Inspecteur militair geneeskundige dienst
Handeling	Het in uitzonderingsgevallen beslissen omtrent de geschiktheid van de

dienstplichtige, de erkende gewetensbezwaarde of de vrijwilliger, tot het vervullen van de (vervangende) dienstplicht; het geven van aanwijzingen betreffende het geneeskundig onderzoek, waaraan dienstplichtigen bij aanvang van de eerste oefening worden onderworpen; en het houden van toezicht op de werkzaamheden van de keuringscommissies.

Periode	1954-1996
Grondslag	Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst 1964, art. 24 Dienstplichtbesluit 1956, art. 13, 53, 61 Militair keuringsreglement 1960, art. 4-8 Regeling inlijving KL, 28 april 1954, art. 20
Product	Besluit

6.3.3. Indeling, oproeping en inlijving

56.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het (nader) bestemmen van voor de dienstplicht ingeschrevenen tot gewoon, dan wel buitengewoon dienstplichtige, en het toewijzen van hen aan de krijgsmachtdelen.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 24 Dienstplichtbesluit 1956, art. 38, 39, 40, 41 Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 5
Product	Beschikking
57.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het oproepen van dienstplichtigen (in bijzondere gevallen) en erkende gewetensbezwaarden tot het vervullen van de (vervangende) dienstplicht.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 97 en 158 Rapport 'Naar dienstplicht nieuwe stijl', 1992, p.25
Product	Beschikking
58.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het vaststellen van tijdstip en plaats van inlijving, en het geven van individuele voorschriften en/of instructies in verband met de inlijving van de tot gewoon dan wel buitengewoon dienstplichtige bestemde ingeschrevenen.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 23 en 26 Dienstplichtbesluit 1956, art. 38, 40, 40a, 41 en 44 Regeling inlijving KL, 28 april 1954, art. 9, 17 en 18
Product	
59.	
Actor	de commandanten
Handeling	Het inlijven van dienstplichtigen.
Periode	1954-1996
Grondslag	Regeling inlijving KL, 28 april 1954, art. 3, 12 en 17

6.3.4. vrijstelling en uitstel

60.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het verlenen en intrekken van vrijstelling en uitstel van (een gedeelte) van de eerste oefening, van de gehele militaire dienst of (een gedeelte van) de vervangende dienst.

Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 15 en 21 Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 15 en 21 Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst 1964, art. 31-32, 39 en 41 Dienstplichtbesluit 1956, art. 28, 35, 50 en 51 Reglement rechtstoestand tewerkgestelden 1992, art. 5 Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 34, 81 en 87 Regeling inlijving KL, 28 april 1954, art. 12
Product	Beschikking

6.3.5. Mobilisatievrijstelling:

61.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het (voorbereiden van het bij KB) aanwijzen van personen en groepen van personen, die al dan niet tot het vervullen van buitengewone dienst of buitengewone vervangende dienst worden opgeroepen, in geval van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden; en het bepalen van de wijze van oproepen.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 30 Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 24 Mobilisatievrijstellingsbesluit 1939, art. 1- 4 Dienstplichtbesluit 1956, art. 57-58 Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 96 en 122 Mobilisatievrijstellingsbeschikking 1939, art. 9
Product	KB

6.3.6. Eerste oefening

62.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het (voorbereiden van het bij KB) bepalen van het moment van aanvang en de duur van de eerste oefening voor individuele dienstplichtigen en groepen van dienstplichtigen, en het bepalen van de duur van de vervangende dienst voor erkende gewetensbezwaarden.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 28, 32 Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 12, 23 Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst 1964, art. 42 Dienstplichtbesluit 1956, art. 50, 52, 53, 54 Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 78 Regeling verlenging werkelijke dienst dienstplichtigen i.v.m. strafbaar feit of krijgstuuchtelijk vergrijp, 11 september 1975, art. 3
Product	KB
63.	
Actor	de commandanten
Handeling	Het vaststellen van werk- en rusttijden van dienstplichtigen, en het beslissen omtrent de verlenging van de werkelijke dienst van dienstplichtigen.
Periode	1982-1996
Grondslag	Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 23, 24 Regeling verlenging werkelijke dienst dienstplichtigen i.v.m. strafbaar feit of krijgstuuchtelijk vergrijp, 11 september 1975, art. 9
Product	Besluit

6.3.7. Erkenning gewetensbezwaren

64.

Actor Minister van Defensie
Handeling Het beschikken op verzoeken tot erkenning van bezwaren als ernstige gewetensbezwaren.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstweigeringswet 1923, art. 2
Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 3, 4, 6 en 7
Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst 1964, art. 2, 17 en 20
Product Beschikking

65.

Actor de Commissie van Advies Gewetensbezwaren
Handeling Het verrichten van (nader) onderzoek en het adviseren van de minister van Defensie, inzake het al dan niet erkennen van bezwaren als ernstige gewetensbezwaren.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstweigeringswet 1923, art. 2
Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 5, 6
Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst 1964, art. 9, 13,
Product Advies
Opmerking tot 1962 de Dienstweigeringscommissie
1962-1996 de Commissie van Advies Gewetensbezwaren

6.3.8. Tewerkstelling gewetensbezwaarden

66.

Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het tewerkstellen van erkende gewetensbezwaarden, en het al dan niet beëindigen van de tewerkstelling.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstweigeringswet 1923, art. 3
Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 11, 13 en 14
Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst 1964, art. 25-26
Reglement rechtstoestand tewerkgestelden 1992, art. 26, 59, 60 en 61
Product Beschikking
Opmerking Oproepen/opkomst: Wet gewetensbezwaarden militaire dienst, art.11 en Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst, art. 25, 26;
Verbinden van voorwaarden en instantie/dienst: Wet gewetensbezwaarden militaire dienst, art. 13;
Geven van opdrachten en voorschriften: Wet gewetensbezwaarden militaire dienst, art. 14;
Tak van dienst: Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst, art. 26;
Geven van opdrachten en aanwijzingen: Reglement rechtstoestand tewerkgestelden, art 26;
Beëindiging van tewerkstelling: Reglement rechtstoestand tewerkgestelden, art. 59-61

67.

Actor Minister van Defensie
Handeling Het bepalen van het moment van aanvang en de duur van de vervangende dienstplicht.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstweigeringswet 1923, art. 4
Product Beschikking

68.

Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Handeling Het aanwijzen van voor de tewerkstelling van gewetensbezwaarden geschikte instellingen.
Periode 1962-1996
Grondslag Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 13
Product Beschikking

6.3.9. Vrijwillige opkomst in werkelijke dienst

69.
Actor Minister van Defensie
Handeling Het stellen van bijzondere eisen, waaraan vrijwilligers moeten voldoen, om geschikt te worden bevonden om bij de krijgsmacht te kunnen dienen, en het in individuele gevallen afwijken van de gestelde eisen.
Periode 1960-1996
Grondslag Militair keuringsreglement 1960, art. 5, 6
Product Regeling

70.
Actor Minister van Defensie
Handeling Het beschikken op verzoeken tot het aangaan van een verbintenis om vrijwillig op te komen in werkelijke dienst.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 10
Product Beschikking

71.
Actor Minister van Defensie
Handeling Het in individuele gevallen bepalen of, en in hoeverre, de bepalingen van de Dienstplichtwet 1962 van toepassing zijn op een dienstplichtige, gedurende de tijd dat deze tegelijk is aangesteld als militair ambtenaar.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstplichtwet 1962, art. 3
Product Beschikking

72.
Actor de commandanten
Handeling Het aan dienstplichtigen verlenen en intrekken van een vergunning tot het tussentijds afbreken van het vrijwillig verblijf in werkelijke dienst.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 120
Product Beschikking

6.3.10. Uitzending

73.
Actor Minister van Defensie
Handeling Het voorbereiden van het bij KB bestemmen van dienstplichtigen voor het vervullen van werkelijke dienst buiten Nederland.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstplichtwet 1962, art. 33
Product KB

6.3.11. Verloven

74.
Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Handeling Het verlenen en intrekken van verlof.
Periode 1956-1996
Grondslag Dienstplichtbesluit 1956, art. 50
Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 29, 32, 35, 42, 47, 48 en 50
Reglement rechtstoestand tewerkgestelden 1992, art. 37-38 en 40-47
Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 138
Regeling verlof voor dienstplichtigen, 4 november 1982, art. 20 en 24

Product Beschikking

75.

Actor de commandanten
Handeling Het verlenen en intrekken van verlof.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 54 en 119
Regeling inlijving KL, 28 april 1954, art. 12
Regeling duur eerste oefening, groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof KL, 30 juni 1977, art. 5
Regeling verlof voor dienstplichtigen, 4 november 1982, art. 1-3

Product

76.

Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het bepalen van de handelingen, te verrichten door dienstplichtigen en erkende gewetensbezwaarden in het tijdvak dat zij groot verlof genieten, en het bepalen van de duur van de werkelijke dan wel de vervangende dienst te verrichten door diegenen, die niet aan deze verplichtingen voldoen.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstplichtwet 1962, art. 36-38
Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 27

Product Regeling

6.3.12. Herhalingsoefeningen

77.

Actor Minister van Defensie
Handeling Het (voorbereiden van het bij KB) jaarlijks bepalen, welke dienstplichtigen in welk jaar voor herhalingsoefeningen in werkelijke dienst moeten komen, de duur van deze herhalingsoefeningen, en het verlenen van vrijstelling van (een deel van de) herhalingsoefeningen.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstplichtbesluit 1956, art. 55 en 56
Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 87, 89 en 104

Product KB

6.3.13. Ontslag

78.

Actor de commandanten
Handeling Het ontslaan van dienstplichtigen, die bij een geneeskundig onderzoek tijdens de vervulling van de dienstplicht, voorgoed ongeschikt worden bevonden.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 109

Product Beschikking

79.

Actor Minister van Defensie

Handeling Het voorbereiden van het bij KB in dienst doen houden van dienstplichtigen, voor langere tijd dan is bepaald in artikel 41 van de Dienstplichtwet 1962 (schorsing van ontslag), in geval van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden.

Periode 1945-1996

Grondslag Dienstplichtwet 1962, art. 43

Product KB

80.

Actor Minister van Justitie

Handeling Het nemen van maatregelen, opdat t.a.v. dienstplichtigen die wegens een rechterlijke uitspraak in de termen vallen om uit de dienst te worden ontslagen, de nodige opgaven worden gedaan aan de minister van Defensie.

Periode 1956-1996

Grondslag Dienstplichtbesluit 1956, art. 66

Product Regeling

6.4. Rechten en plichten tijdens de dienstplicht

6.4.1. Opleiding en bevordering

81.

Actor Minister van Defensie

Handeling Het aanwijzen van dienstplichtigen voor het volgen van opleidingen, het i.h.k. van een opleiding verlenen van een titulaire rang en het (tijdelijk) bevorderen dan wel terugstellen in rang van dienstplichtigen.

Periode 1945-1996

Grondslag Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 4, 5, 8, 10, 12, 15-18, 20 en 21

Voorschrift bevordering dienstplichtigen KL, 3 september 1982, art. 3 en 13

Voorschrift terugstelling dienstplichtigen KL, 3 september 1982, art. 9

Terugstellingsvoorschrift dienstplichtigen KLu, art. 26 oktober 1982, art. 4

Product Beschikking

82.

Actor de commandanten

Handeling Het beoordelen, bevorderen en terugstellen in rang van dienstplichtigen, en het geven van (nadere) aanwijzingen/voorschriften inzake persoonsbeoordelingen.

Periode 1945-1996

Grondslag Voorschrift bevordering dienstplichtigen KL, 3 september 1982, art. 13

Voorschrift terugstelling dienstplichtigen KL, 3 september 1982, art. 9

Bevorderingsvoorschrift dienstplichtigen KLu, 26 oktober 1982, art. 13

Voorschrift beoordeling dienstplichtige militairen KL, 17 september 1982, art. 5

Voorschrift beoordeling initiële opleidingen, 5 augustus 1986, art. 3,9, 10, 11

Product Beschikking, regeling

83.

Actor Minister van Defensie

Handeling Het machtigen tot het geven van inzage in beoordelingen, het nietig verklaren van beoordelingen, en het beslissen in niet voorziene gevallen inzake de beoordeling van dienstplichtigen der KL.

Periode 1986-1996

Grondslag Voorschrift beoordeling dienstplichtige militairen KL, 17 september 1982, art. 15, 16, 17

Voorschrift beoordeling initiële opleidingen, 5 augustus 1986, art. 12

Product Beschikking

84.
Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het in het belang van de dienst, of op verzoek de van dienstplichtige of de erkende gewetensbezwaarde wijzigen van standplaats en/of functie, dan wel het overbrengen naar een andere dienstgroep, wapen, dienstvak, krijgsmachtdeel of onderdeel van de dienst.
Periode 1982-1996
Grondslag Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 93 en 94
Product Reglement rechtstoestand tewerkgestelden 1992, art. 57
Product Beschikking

85.
Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het belonen van dienstplichtigen of erkende gewetensbezwaarden, die zich bijzonder hebben onderscheiden door optreden of gedragingen dan wel door buitengewone toewijding of bijzonder loffelijke verrichtingen, en het toekennen van onderscheidingen aan dienstplichtigen ter zake van bijzondere dienstverrichtingen.
Periode 1982-1996
Grondslag Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 88 en 89
Product Reglement rechtstoestand tewerkgestelden 1992, art. 63
Product Beschikking

6.4.2. Gezondheidszorg

86.
Actor Minister van Defensie
Handeling Het in aanmerking brengen van (gewezen) dienstplichtigen en/of hun gezinsleden, voor een geneeskundige verstrekking voor rekening van het rijk dan wel een tegemoetkoming in de kosten van zodanige verstrekking, en het in aanmerking brengen van dienstplichtigen in werkelijke dienst voor voorzieningen tot behoud, herstel of ter bevordering van de arbeidsgeschiktheid en andere voorzieningen.
Periode 1982-1996
Grondslag Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 53, 66 en 82
Product Beschikking

87.
Actor Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het beschikken op het verzoek van de erkende gewetensbezwaarde, die door ziekte niet in staat is de hem opgedragen werkzaamheden te vervullen, tot het doen instellen van een hernieuwd geneeskundig onderzoek door de verzekeringsgeneeskundige van het GAK.
Periode 1992-1996
Grondslag Reglement rechtstoestand tewerkgestelden 1992, art. 49
Product Beschikking

88.
Actor de commandanten
Handeling Het wegens bepaalde lichamelijke en/of geestelijke gesteldheid geheel of gedeeltelijk van werkzaamheden en/of diensten vrijstellen van dienstplichtigen, en het opdragen van passende andere werkzaamheden.
Periode 1982-1996
Grondslag Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 61
Product

89.
Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het jaarlijks storten van een bedrag in de Algemene Kas, bedoeld in artikel

	71 van de Ziekenfondswet, i.v.m. de premiebetaling ziekenfondsverzekering van dienstplichtige kostwinners en erkende gewetensbezwaarden.
Periode	1977-1996
Grondslag	Regeling premiebetaling ziekenfondsverzekering, 23 mei 1977, art. 1 Besluit premiebetaling ziekenfondsverzekering erkende gewetensbezwaarden militaire dienst, 23 mei 1977, art. 1
Product	Financiële stukken

6.4.3. Vergoedingen, uitkeringen en vorderingen

90.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het toekennen van vergoedingen, uitkeringen of tegemoetkoming in kosten aan (gewezen) dienstplichtigen, erkende gewetensbezwaarden en naaste betrekkingen.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 16 Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 16 Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst 1964, art. 20, 30 en 49 Kostwinnersvergoedingsbesluit militairen 1954, art. 3-8 Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 35, 68, 69, 72-74, 77-80 en 82-85 Reglement rechtstoestand tewerkgestelden 1992, art. 18, 27-29, 31, 48 en 52-56 Inkomstenvergoedingsbesluit militairen 1958, art. 7 en 9-13 Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 88 Kostwinnersvergoedingsbeschikking militairen 1956, art. 6, 22 en 24 Inkomstenvergoedingsbeschikking militairen 1958, art. 2, 3, 7, 8 en 9
Product	Beschikking
91.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het bepalen van de wijze waarop de dienstplichtige door hem veroorzaakte schade aan rijksgoederen dient te vergoeden, en het van dienstplichtigen en erkende gewetensbezwaarden terugvorderen van ten onrechte of teveel uitbetaalde vergoeding.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1922, art. 39 Dienstplichtbesluit 1956, art. 63 Reglement rechtstoestand tewerkgestelden 1992, art. 19 en 20 Inkomstenvergoedingsbeschikking militairen 1958, art. 14 en 15
Product	
92.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het voorbereiden van het bij KB vaststellen van de wedde eerste oefening voor dienstplichtigen, en het daarvan afgeleide zakgeld voor erkende gewetensbezwaarden, en de uitkering waarop dienstplichtigen aanspraak hebben bij beëindiging van het verblijf in werkelijke dienst voor eerste oefening.
Periode	1964 -1996
Grondslag	Besluit gewetensbezwaarden militaire dienst 1964, art. 43, 44
Product	KB
93.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het verlenen van huisvesting en het verstrekken van voeding van rijkswegen aan dienstplichtigen en erkende gewetensbezwaarden gedurende het verblijf in werkelijke dienst, dan wel vervangende dienst.

Periode 1982-1996
Grondslag Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 70 en 71
Reglement rechtstoestand tewerkgestelden 1992, art. 7

Product

94.

Actor Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het verlenen en intrekken van een machtiging tot het gebruik van een eigen vervoermiddel.

Periode 1992-1996
Grondslag Reglement rechtstoestand tewerkgestelden 1992, art. 23
Product Beschikking

95.

Actor Minister van Defensie
Handeling Het bemiddelen bij het voeren van de procedure tot het verkrijgen van een verklaring, dat rechtsvermoeden van overlijden vanwege de dienst van een vermiste dienstplichtige en/of gezinslid bestaat.

Periode 1982-1996
Grondslag Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 81
Product

6.4.4.Registratie persoonsgegevens

96.

Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het doen van openbare en persoonlijke kennisgevingen, het doen van mededeling van het opnemen van ingeschrevenen voor de dienstplicht in de dienstplichtadministratie bij het ministerie van Defensie, en het geven van aanwijzingen en voorschriften omtrent de wijze van registreren en de omtrent de ingeschrevene te verstrekken opgaven en inlichtingen.

Periode 1956-1996
Grondslag Dienstplichtbesluit 1956, art. 2, 42, 49
Dienstplichtbeschikking. 1935, art. 4, 9
Reglement bescherming persoonlijke levenssfeer registratie persoonlijke gegevens ingeschrevenen voor vervangende dienst, 17 mei 1991, art. 14
Reglement bescherming persoonlijke levenssfeer i.v.m. geautomatiseerde systemen m.b.t. ingeschrevenen voor de dienstplicht, 3 juli 1978, art. 4 en 5
Reglement bescherming persoonlijke levenssfeer i.v.m. betaalboekjes militair personeel, 3 juli 1978, art. 5
Reglement bescherming persoonlijke levenssfeer geautomatiseerde bezoldigingsadministratie militair personeel, 18 juni 1986, art. 5
Privacyreglementen centrale registratie tuchtrechtelijke gegevens KM, KL en KLu 22 oktober 1985, art. 4
Reglement bescherming persoonlijke levenssfeer registratie persoonsgegevens KM, 15 juli 1987, art. 4 en 5
Privacyreglement strafrechtelijke registratie KL, 26 november 1990, art. 13

Product

97.

Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het beschikken op verzoeken van geregistreerden, tot kennisneming van het protocol en tot kennisneming van en/of correctie van de op hem persoonlijk betrekking hebbende persoonsgegevens, opgenomen in de administratie van de Directie TEGMD, de Directie Dienstplichtzaken, het Betaalbureau, de bezoldigingsadministratie militair personeel, de administratie m.b.t. de toepassing van het militair tuchtrecht, de administratie van persoonsgegevens betreffende militair personeel KM, en de administratie van gegevens betreffende militairen KL t.a.v. wie een strafrechtelijke

Periode	beslissing is genomen. 1978-1996
Grondslag	Reglement bescherming persoonlijke levenssfeer registratie persoonsgegevens ingeschrevenen voor vervangende dienst, 17 mei 1991, art. 9-11 Reglement bescherming persoonlijke levenssfeer i.v.m. geautomatiseerde systemen m.b.t. ingeschrevenen voor de dienstplicht., 3 juli 1978, art. 8, 9 Reglement bescherming persoonlijke levenssfeer m.b.t. betaalboekjes militair personeel, 3 juli 1978, art. 9 Reglement bescherming persoonlijke levenssfeer geautomatiseerde bezoldigingsadministratie militair personeel, 18 juni 1986, art. 8 en 9 Privacyreglementen centrale registratie tuchtrechtelijke gegevens KM, KL en KLu 22 oktober 1985, art. 7 en 8 Reglement bescherming persoonlijke levenssfeer registratie persoonsgegevens KM, 15 juli 1987, art. 8-10 Privacyreglement strafrechtelijke registratie KL, 26 november 1990, art. 10- 12
Product	Beschikking
98.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het indienen van een verzoek bij het hoofd van de Centrale Recherche Informatiedienst tot opname of verwijdering van de naam van militairen of ingeschrevenen, die zich hebben schuldig gemaakt aan desertie of het niet voldoen aan een (wettige) oproeping voor de werkelijke dienst dan wel tot opkomst ter inlijving, in/uit het registratiesysteem gesignaleerde personen.
Periode	1958-1996
Grondslag	Reglement signalering in het opsporingsregister, 2 augustus 1958, art. 1 en 2
Product	Verzoek

6.4.5. Strafbepalingen en beroepszaken

99.	
Actor	Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling	Het beslissen op beroep- en bezwaarschriften naar aanleiding van beschikkingen betreffende de dienstplicht en het voeren van verweer in beroepschriftenprocedures voor administratief rechtelijke organen.
Periode	1945-1996
Grondslag	Dienstplichtwet 1962, art. 14 en 20-22 Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 8, 20 en 21 Wet rechtstoestand dienstplichtigen 1971, art. 4 Reglement rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 109
Product	Beschikkingen, verweerschriften
100.	
Actor	Minister van Defensie
Handeling	Het nemen van maatregelen, opdat de bij de wet strafbaar gestelde feiten ter kennis komen van hen, die met de opsporing hiervan belast zijn.
Periode	1956-1996
Grondslag	Dienstplichtbesluit 1956, art. 68
101.	
Actor	Minister van Justitie
Handeling	Het nemen van maatregelen, opdat van gevallen van ontzetting van het recht of de bevoegdheid om bij de gewapende macht te dienen van voor de dienstplicht ingeschrevenen, mededeling geschiedt aan de minister van Defensie.
Periode	1956-1996

Grondslag Dienstplichtbesluit 1956, art. 43
Product Regeling ?

102.

Actor de commandanten
Handeling Het opleggen en intrekken van een dienstverbod.
Periode 1982-1996
Grondslag Reg. Dienstverbod dienstplichtigen, 4 november 1982, art. 3 en 5
Product

6.4.6. Uitsluiting

103.

Actor Minister van Defensie/Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Handeling Het uitsluiten van dienstplichtigen of erkende gewetensbezwaarden van de militaire dienst of de vervangende dienst.
Periode 1945-1996
Grondslag Dienstplichtwet 1962 22, art. 42
Product Wet gewetensbezwaarden militaire dienst 1962, art. 55a

104.

Actor Minister van Justitie
Handeling Het nemen van maatregelen, opdat t.a.v. de voor de dienstplicht ingeschreven personen, die in de termen vallen om van de dienst te worden uitgesloten, de nodige opgaven worden gedaan aan de minister van Defensie.
Periode 1956-1996
Grondslag Dienstplichtbesluit 1956, art. 37
Product

7. Bijlagen

7.1. Wet- en regelgeving

7.1.1. Dienstplichtigen

- Dienstplichtwet, 4 februari 1922 (Stb. 43) (genoemd: Dienstplichtwet 1962)
- Wet uitzending van dienstplichtigen, 4 augustus 1947 (Stb. H 293)
- Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening militairen, 7 juni 1972 (Stb. 313)
- Wet aanpassing uitkeringsregelingen overheveling opslagpremies, 27 april 1989 (Stb. 127)
- Mobilisatievrijstellingsbesluit, 18 april 1939, (Stb. 543)
- Kostwinnersvergoedingsbesluit militairen, 11 februari 1954 (Stb. 75)
- Besluit mobilisatievrijstelling reservepersoneel, 30 augustus 1956 (Stb. 469)
- Besluit vrijstelling herhalingsoefeningen reservepersoneel, 26 oktober 1956 (Stb. 519)
- Dienstplichtbesluit, 9 november 1956 (Stb. 542)
- Wet rechtstoestand dienstplichtigen, 8 april 1971 (Stb. 231)
- Reglement Rechtstoestand Dienstplichtigen, 25 februari 1982 (Stb. 280)
- Inkomstenvergoedingsbesluit militairen, 24 maart 1958 (Stb. 149)
- Militair Keuringsreglement, 16 augustus 1960 (Stb. 370)
- Dienstplichtbeschikking, 30 augustus 1935
- Mobilisatievrijstellingsbeschikking, 16 mei 1939
- Regeling inlijving, 28 april 1954, no. 987 065
- Regeling kostwinnersvergoedingsbeschikking militairen, 14 maart 1956 no. 695 235 (Stcrt. 1958, 87)
- Regeling inkomstenvergoedingsbeschikking militairen, 29 maart 1958, no. 12 275 (Stcrt. 66)
- Regeling signalering opsporingsregister, 2 augustus 1958, no. 12 514
- Regeling Vrijstelling wegens sneuvelen vader, 2 april 1960, no. 18 725
- Regeling dienstplichtfaciliteiten i.v.m. werkzaamheden in ontwikkelingslanden, 20 december 1966, no. 31 103-G
- Regeling inlijving en opkomst eerste oefening, 18 augustus 1967, no. 33 877 - geen H.
- Regeling beschikking dagloonregelen WAMIL 1972, 14 december 1972, no. P 131 485/2 O (Stcrt. 247)
- Regeling voor koopvaardij en visserij, 12 februari 1974, no. 843 878 / 28 848 (Stcrt. 33)
- Regeling verlening werkelijke dienst dienstplichtigen i.v.m. strafbaar feit of krijgstuuchtelijk vergrijp, 11 september 1975, no. 389 269/7B
- Regeling verruiming regeling vrijstelling wegens kostwinnerschap, 11 mei 1976, no. 25 977 (Stcrt. 100)
- Regeling premiebetaling ziekenfondsverzekering, 23 mei 1977, no. 42 678 (Stcrt. 111)
- Regeling duur eerste oefening, groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof KL, 30 juni 1977, no. 41 376
- Regeling bescherming persoonlijke levenssfeer i.v.m. geautomatiseerde systemen m.b.t. ingeschrevenen voor de dienstplicht, 3 juli 1978, no. 389 678/2J (Stcrt. 139)
- Regeling bescherming persoonlijke levenssfeer i.v.m. betaalboekjes militair personeel, 3 juli 1978, no. 389 678/20 (Stcrt. 139)
- Regeling keuzejaar van opkomst ter inlijving, 29 juni 1979, no. 41 208 (Stcrt. 140)
- Regeling inschrijvingsbeschikking 1983, 24 september 1982, no. PD 82/113/350 (Stcrt. 193) 3
- Regeling bescherming persoonlijke levenssfeer geautomatiseerde bezoldigingsadministratie militair personeel 1986, 18 juni 1986, no. F/86/006/1487 (Stcrt. 121)
- Circulaire Verdrag van Straatsburg, 20 augustus 1985
- Circulaire herziening studie-uitstelrichtlijnen, 1 mei 1989, no. PD 89/056/415
- Circulaire districtsbeschikking 1990, 13 december 1989, no. PD 89/085/J492
- Brief vrijstelling jeugdige politie-ambtenaren, 18 november 1986, PD 84/139/1311
- Besluit reisbeperkingen militairen, 14 september 1988 (Stb. 444)
- Voorschrift bevordering dienstplichtigen KL 1982, 3 september 1982 (MP)

- Voorschrift terugstelling dienstplichtigen KL 1982, 3 september 1982 (MP)
- Voorschrift beoordeling dienstplichtige militairen KL, 17 september 1982 (MP)
- Regeling uitkering bij verlengd verblijf in werkelijke dienst om medische redenen, 21 september 1982 (MP)
- Regeling bijzondere uitkering ter zake van derving van inkomsten uit arbeid, 21 september 1982, (MP)
- Beschikking houdende verplaatsingsbevoegdheid, 15 oktober 1982 (MP)
- Bevorderingsvoorschrift Klu-dienstplichtigen 1982, 26 oktober 1982 (MP)
- Terugstellingsvoorschrift dienstplichtigen Klu 1982, 26 oktober 1982 (MP)
- Regeling dienstverbod dienstplichtigen, 4 november 1982 (MP)
- Regeling verlof voor dienstplichtigen, 4 november 1982 (MP)
- Regeling tegemoetkoming studie- en opleidingskosten, 17 mei 1984 (MP)
- Regeling ziekmelden en controle, 28 maart 1985 (MP)
- Privacyregeling centrale registratie tuchtrechtelijke gegevens KM 1985, 22 oktober 1985 (MP)
- Privacyregeling centrale registratie tuchtrechtelijke gegevens KL 1985, 22 oktober 1985 (MP)
- Privacyregeling centrale registratie tuchtrechtelijke gegevens KLu 1985, 22 oktober 1985 (MP)
- Voorschrift beoordeling initiële opleidingen KL, 5 augustus 1986 (MP)
- Regeling aanspraken samenlevingsvormen, 22 december 1986 (MP)
- Regeling bescherming persoonlijke levenssfeer registratie persoonsgegevens KM 1987, 15 juli 1987 (Stcrt. 139)
- Privacyreglement strafrechtelijke registratie KL1990, 26 november 1990 (Stcrt. 246)

7.1.2. Gewetensbezwaarden

- Dienstweigeringswet, 13 juli 1923 (Stb. 357)
- Wet gewetensbezwaren militaire dienst, 27 september 1962 (Stb. 370)
- Besluit gewetensbezwaren militaire dienst, 29 oktober 1964 (Stb. 404)
- Beschikking vrijstelling wegens kostwinnerschap, 25 juni 1976 (Stcrt. 132)
- Besluit premiebetaling ziekenfondsverzekering erkende gewetensbezwaarden militaire dienst, 23 mei 1977 (Stcrt. 111)
- Beschikking goedkeuring Reglement commissie van advies inzake gewetensbezwaren militaire dienst, 29 april 1980 (Stcrt. 89)
- Nota vervolgings- en strafvorderingsbeleid bij delicten Wet gewetensbezwaren militaire dienst, 8 juni 1988 (Stcrt. 131)
- Ministerieel besluit reglement bescherming persoonlijke levenssfeer registratie persoonsgegevens ingeschrevenen voor de vervangende dienst, 17 mei 1991 (Stcrt. 97)
- Beschikking reglement rechtstoestand tewerkgestelden, 27 april 1992 (Stcrt. 102)
- Beschikking van de minister van Defensie houdende aanwijzing inzake gewetensbezwaren militaire dienst, 1 september 1992 (MP 31/111)

7.2. Commissies

Commissie van advies voor de dienstweigeringswet

- Aard: niet-ambtelijke adviescommissie
- Ingesteld: bij wet (Dienstweigeringswet 1923, art. 2)
- Samenstelling: Leden: personen uit het maatschappelijk leven: geestelijken, artsen, psychologen, kamerleden, sociaal werkers. Secretariaat: ministerie van Defensie
- Taken: uitbrengen van adviezen aan de minister betreffende het al of niet erkennen van gewetensbezwaarden na het horen van de indieners van verzoeken hiertoe. Advies is verplicht en bindend. Toezien op de situatie van tewerkgestelden, adviseren van de minister hieromtrent. Dit laatste type advies is niet bindend.
- Begin- en eindjaar: 1923-1962

Commissie van advies inzake gewetensbezwaren militaire dienst

- Aard: niet-ambtelijke adviescommissie
- Ingesteld: bij wet (Wet gewetensbezwaren militaire dienst 1962, art. 6). ministeriële beschikking waarbij reglement is goedgekeurd: 29-4-1980, stcrt. 89
- Samenstelling: Leden: personen uit het maatschappelijk leven: geestelijken, psychologen, sociologen, enkele kamerleden. Secretariaat: ministerie van Defensie
- Taken: instellen van een onderzoek naar de vraag, of de gewetensbezwaren van een dienstplichtige, die daarom schriftelijk heeft verzocht, als ernstige gewetensbezwaren in de zin der wet zijn aan te merken. Advies aan de minister inzake het wel of niet erkennen van de bezwaren tegen persoonlijke vervulling van de militaire dienst als ernstige gewetensbezwaren in de zin der wet.
- Beginjaar: 1962

Commissie tewerkstelling erkende gewetensbezwaarden

- Aard: interdepartementaal
- Ingesteld door: minister van Oorlog, brief van 24-2-1948, afd. A-III, nr. 1382
- Samenstelling: voorzitter, 1948: prof. mr. A.C. Josephus Jitta. Leden: directeur Nederlands Rode Kruis, medewerkers afdeling Dienstplicht ministerie van Oorlog, ambtenaren van de ministeries van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Financiën en Sociale Zaken. Secretariaat: ministerie van Oorlog, afd. Dienstplicht
- Taken: Adviseren van de minister van Oorlog, later Defensie, betreffende de tewerkstelling van erkende gewetensbezwaarden binnen en buiten Defensie, zowel bij overheidsdiensten als particulieren.
- Begin- en eindjaar: 1948-1969

Commissie Fonteyn

- Aard: interdepartementaal
- Ingesteld door: minister van Defensie, beschikking 36.252 op 31-10-1969, afdeling Dienstplichtzaken, archief 1957-1982, nr. 160.
- Samenstelling: voorzitter, tevens lid: mr. J. Fonteyn, ambtenaar van het ministerie van Justitie. Leden: ambtenaren van de ministeries van Defensie, CRM en Justitie
- Taken: rapport uitbrengen aan de minister betreffende het leefklimaat en het tewerkstellingsbeleid in het tewerkstellingskamp Vledder en over eventuele overheveling van de tewerkstellingstaak naar een ander departement.
- Begin- en eindjaar: 1969-1971

Contactcommissie dienstweigeringswet (CCDW)

- Aard: particuliere commissie
- Ingesteld door: particulier initiatief (bron: archief directie Dienstplichtzaken 1957-1982, inventarisnr. 167)
- Samenstelling: voorzitter 1948: ds. T. Hylkema, oud-lid van de Commissie van advies gewetensbezwaarden. Leden: vertegenwoordigers Algemene Nederlandse Vredesactie, geloofsgemeenschap Kerk en Vrede, Doopsgezinde Vredesgroep, andere vredesgroepen. Sinds 1962: vertegenwoordigers van de tewerkgestelden
- Taken: zich op de hoogte houden van de toestand van de tewerkgestelden d.m.v. bezoeken en dergelijke, in overleg met Defensie trachten problemen op te lossen.

- Begin- en eindjaar: 1948-?

Contactcommissie gemeenten inzake militaire aangelegenheden

- Aard: departementaal, overlegorgaan met gemeenten
- Ingesteld door: minister, beschikking 22-11-1954 nr. 481321
- Samenstelling: voorzitter: 1954: hoofd afdeling Dienstplicht directie personeel van het ministerie van Oorlog, 1992: hoofd bureau Wetgeving directie Dienstplichtzaken. Leden: vertegenwoordigers van enkele grote gemeenten, een vertegenwoordiger van de Vereniging Nederlandse Gemeenten, een vertegenwoordiger van de minister van Binnenlandse Zaken (Rijksinspectie van de bevolkingsregisters) Secretariaat: directie Dienstplichtzaken, bureau Wetgeving
- Taken: overleg Defensie-gemeenten-Binnenlandse Zaken over alle zaken betreffende de uitvoering van de Dienstplichtwet
- Begin- en eindjaar: 1954-heden

Commissie werkelijke dienstdienst dienstplichtigen

- Aard: interdepartementaal
- Ingesteld door: minister-president en minister van Defensie
- Samenstelling: voorzitter: luitenant-generaal b.d. H.F.M. baron van Voorst tot Voorst. Leden: --
- Taken: advies uitbrengen aan de regering betreffende de duur van de werkelijke dienst, te vervullen door dienstplichtigen der drie krijgsmachtdelen. Eindrapport: 1961.
- Begin- en eindjaar: 1959-1961

Interdepartementale commissie dienstplichtvoorzieningen

- Aard: interdepartementaal
- Ingesteld door: minister van Defensie, beschikking nr. 26.867 van 4-12-1963, afdeling Dienstplichtzaken
- Samenstelling: Leden: vertegenwoordigers van de ministeries van Binnenlandse Zaken, Justitie, Volkshuisvesting, Onderwijs en Wetenschappen, Sociale Zaken en Economische Zaken. Voor Defensie: Hoofd der sectie Inspectie Militair geneeskundige Dienst. Secretariaat: ministerie van Defensie, afdeling Dienstplichtzaken
- Taken: onderzoeken van de voorzieningen betreffende het doen vervullen van de dienstplicht, waardoor een uit maatschappelijk oogpunt evenwichtige samenhang kan worden verkregen tussen het in 1966 en volgende jaren beschikbaar komende contingent en de behoefte van de krijgsmacht.
- Begin- en eindjaar: 1963-1966

Interdepartementale commissie dienstplichtbeleid (Commissie Pijnenburg)

- Aard: interdepartementaal
- Samenstelling: voorzitter: secretaris-generaal van Defensie, mr. Peijnenburg. Leden: ambtenaren van de ministeries van Defensie, Binnenlandse Zaken, Onderwijs en Wetenschappen, CRM, Financiën, Economische Zaken, Landbouw en Visserij, Sociale Zaken en Buitenlandse Zaken, ook van de Stichting Volk en Verdediging
- Taken: bezien van de aanbevelingen van de Commissie Dienstplichtvoorzieningen tegen de verwachte behoefte aan dienstplichtigen; maken van een studie van de alternatieven voor de dienstplicht; bestuderen van de problematiek van het opleggen van de militaire dienst aan een klein deel van de beschikbare mankracht
- Begin- en eindjaar: 1970-1975

Commissie van militaire en civiele deskundigen tot onderzoek van de Nederlandse defensie (Commissie Rijckevorsel)

- Aard: niet-ambtelijke adviescommissie
- Ingesteld door: minister-president en minister van Defensie, beschikking 31-8-1971, Stcrt. nr. 180
- Samenstelling: voorzitter: mr. K. van Rijckevorsel te Driebergen. Leden: deskundigen op financieel en militair terrein.
- Taken: kritisch onderzoeken taak van de Nederlandse defensie in de NAVO en de voor de vervulling daarvan vereiste middelen en methoden. Adviseren betreffende huidige omvang van de aangegane verplichtingen in NAVO-verband en over het financieringsniveau, dat is vereist om een adequate vervulling van deze verplichtingen en tevens van de buiten het verband van de NAVO staande taken van Defensie te waarborgen.
- Beginjaar: 1971-1972

Staatscommissie van advies inzake de personeelsvoorziening voor de krijgsmacht (commissie Mommersteeg)

- Aard: interdepartementaal
- Ingesteld door: Kroon, KB 22-3-1975
- Samenstelling:--
- Taken: instellen van een onderzoek naar de vragen of het menselijk en mogelijk is de krijgsmacht geheel samen te stellen uit beroepsmilitairen, andere vrijwillig dienende militairen en burgerpersoneel. Rapporteren over de uitkomst daarvan aan de regering. Eindrapport: 1976
- Begin- en eindjaar: 1975-1976

Commissie inzake de dienstplicht van academici en technici

- Aard: adviescommissie van ambtenaren en niet-ambtenaren
- Ingesteld door: ministers van Oorlog en Marine, beschikking nr. 114795 van 20-11-1954 (Oorlog)
- Samenstelling: voorzitter 1954: prof.dr. G.J. Sizoo, voorzitter RVO/TNO. Leden 1954: dr. O. Bottema, rector magnificus TH Delft, mr. G.C. van Dijk, vertegenwoordiger van het Centraal Sociaal Werkgeversverbond, vertegenwoordigers van de ministers van Onderwijs en Economische Zaken. Secretariaat: Afdeling Dienstplicht van het ministerie van Oorlog.
- Taken: regelmatig van advies dienen van de minister omtrent de beschikbaarheid van en de behoefte aan academici en technici, zowel in de krijgsmacht als in de burgermaatschappij
- Beginjaar: 1954

Militair-technische commissie inzake de dienstplicht van academici en technici

- Aard: departementaal
- Ingesteld door: ministers van Oorlog en Marine, beschikking nr. 384530 (Oorlog) van 1-6-1955.
- Samenstelling: voorzitter: hoofd Hoofdafdeling Dienstplichtzaken. Leden: vertegenwoordigers van de Chef Generale Staf, Chef Luchtmachtstaf, Vlagofficier Personeel, Directeur Materieel Landmacht, Directeur Materieel Luchtmacht, Directeur Gebouwen, Werken en Terreinen.
- Taken: regelmatig van advies dienen van de minister omtrent technische functies in de krijgsmacht, die door dienstplichtige academici en technici dienen te worden vervuld. In het kader daarvan maken van nauwkeurige omschrijvingen van deze functies en de daaraan te stellen eisen. Voorlichten van de Commissie inzake de dienstplicht van academici en technici over deze technische functies.
- Beginjaar: 1955

Centrale adviescommissie vakontwikkeling dienstplichtigen

- Aard: adviescommissie van ambtenaren en niet-ambtenaren
- Ingesteld door: minister van Oorlog, beschikking nr. 115.237 van 9-6-1958
- Samenstelling: voorzitter 1958: P. de Vries, secretaris NVV. Leden: lid Nationale Raad Welzijn Militairen, directeur Stichting Vakopleiding Bouwbedrijf, secretaris Raad van Bestuur in Arbeidszaken, hoofd Vakontwikkeling Rijksarbeidsbureau, secretaris College Rijksbemiddelaars (beide laatste ministerie van Sociale Zaken), inspecteur van het Nijverheidsonderwijs (ministerie van Onderwijs). Namens de minister van Oorlog: hoofdofficier Sectie G4 (Logistiek) Hoofdkwartier Generale Staf, hoofd Sectie P2 Luchtmachtstaf, hoofd afdeling Ontwikkeling en Ontspanning ministerie van Oorlog en hoofd Sectie Ontwikkeling van die afdeling, hoofd bureau Vakbekwaamheid van de afdeling Keuring en Selectie MvO.
- Taken: gevraagd en ongevraagd adviseren van de minister inzake de burger-vakontwikkeling van de dienstplichtigen van land- en luchtmacht. Rapporteren van de minister over proeven op dat gebied bij land- en luchtmacht te houden.
- Beginjaar: 1958

Stichting rechtsbijstand dienstplichtigen

- Aard: buitendepartementaal
- Samenstelling: bestuur: benoemd door en uit de nationale Raad Welzijn Militairen. Er is tevens een Bureau van de Stichting. De Stichting is een particuliere instelling, opdat zij zoveel mogelijk het vertrouwen van de dienstplichtigen heeft. Ze wordt echter volledig gesubsidieerd uit de Defensiebegroting.
- Taken: adviseren van dienstplichtigen en hun nabestaanden inzake (financiële) aanspraken, voortvloeiende uit ziekten en/of gebreken of overlijden, ontstaan tijdens of als gevolg van de

verplichte militaire dienst. Het direct verlenen van bijstand of doen verlenen van bijstand in deze gevallen.

- Begin- en eindjaar: 1965-heden

Werkgroep bezoldiging dienstplichtsystemen

- Aard: departementaal, interservice
- Ingesteld door: voorzitter Personeelraad, beschikking nr. 265.829/2 J van 24-1-1968
- Samenstelling: hoofden Bureaus Rechtstoestand van zee- land- en luchtmacht, medewerkers van de afdelingen Comptabiliteit, Dienstplichtzaken en Financiële personeelszaken. Op uitnodiging: Inspecteur van het ministerie van Financiën.
- Taken: adviseren van de Personeelraad inzake toekomstige bezoldigingen en emolumenten voor dienstplichtige militairen; daarbij aangeven wat de financiële consequenties zijn, realisatie van deze adviezen.
- Beginjaar: 1968

Commissie vergoedingen dienstplichtige militairen

- Aard: interdepartementaal, vertegenwoordigers gemeenten
- Ingesteld door: minister van Defensie, beschikking van 5-8-1971
- Samenstelling: voorzitter: SG Defensie. Leden: Defensie: Drie medewerkers afdeling Dienstplichtzaken, een van de Dienst OOP Luchtmacht, een van de Hoofdafdeling Personeel Marine, twee leden van de staf Personeelraad. ministerie van Sociale Zaken: twee vertegenwoordigers. ministerie van CRM: een vertegenwoordiger. Twee vertegenwoordigers van gemeenten, een vertegenwoordiger van de VNG. Secretariaat: afdeling Dienstplichtzaken.
- Taken: onderzoeken of de huidige systemen van vergoedingen die verband houden met het verblijf in werkelijke dienst (o.a. de kostwinnersvergoeding), rekening houdend met het huidige bezoldigingssysteem, dienen te worden gewijzigd of vervangen. Verslag uitbrengen aan de minister van de bevindingen van dit onderzoek. Adviseren van de minister ten aanzien van verbeteringen op korte termijn, hangende het onderzoek.
- Beginjaar: 1971

Commissie onderzoek dienstplichtsystemen

- Aard: departementaal
- Ingesteld door: directeur-generaal Personeel
- Samenstelling: --
- Taken: onderzoek instellen naar de mogelijkheden welke oplossing diverse kader-militiekrijgsmachtvarianten (KVK, d.w.z. een krijgsmacht waarbij i.h.a. het kader beroepsmilitair is en de overige militairen dienstplichtig zijn) kunnen bieden aan de met het huidige dienstplichtsysteem samenhangende problemen van maatschappelijke, individuele en kwalitatief-militaire aard. Bestuderen van de alternatieven voor het huidige systeem, waarbij aan de thans gevoeld bezwaren tegemoet kan worden gekomen.
- Begin- en eindjaar: 1976-1980

Commissie dienstplicht (Commissie Meijer)

- Aard: externe adviescommissie
- Ingesteld door: minister van Defensie, ingesteld 19-9-1991, beschikking nr. DJZ/Wetgeving en Publiekrecht D 90/291/19080
- Samenstelling: voorzitter: W. Meijer, commissaris der Koningin in Drenthe. Leden: G.L.J. Huyser, Generaal der Infanterie b.d., Mr. M.J.E.M. Jager, mevrouw G.W. van Montfrans-Hartman, prof.dr.ir. J.J.C. Voorhoeve, prof.dr. P.B. Lehning. Secr: mr. L.V. Mazel
- Taken: advies uitbrengen over de toekomst van de dienstplicht en de duur van de eerste oefening. De commissie richt zich in de eerste plaats op het onderzoek naar de vraag of het wenselijk dan wel noodzakelijk is de dienstplicht te handhaven dan wel af te schaffen. Eindrapport: 1992
- Begin- en eindjaar: 1991-1992

8. Geraadpleegde literatuur

Alting, C.J., *De laatste TEGMD-brochure, in vogelvlucht*, 1996.

Defensienota's 1950-1991.

Discussienota Dienstplichtbeleid, Ministerie van Defensie, Interdepartementale Werkgroep Ad Hoc 1988.

Dollekamp, J.W., *Verslag van het gesprek met de heer P.A. Schut, hoofd Afdeling Tewerkstelling Erkende Gewetensbezwaarden Militaire Dienst*, 1991.

Hoffenaar, J. en Schoenmaker, B., *Met de blik naar het Oosten; de Koninklijke Landmacht 1945-1990*, 's-Gravenhage 1994.

Naar dienstplicht nieuwe stijl, Advies Commissie Dienstplicht, 1992.

Onrecht als plicht, Vereniging Dienstweigeraars, 1986.

Op werk gesteld, Vereniging Dienstweigeraars, 1986.

Organisatiehandboek ministerie van Defensie, 1976-1990

Prioriteitennota, Ministerie van Defensie 1992/1993.

Rapport Bespreking tewerkstelling gewetensbezwaarden (15-11-1974), Stafafdeling Wetgeving en Juridische Aangelegenheden, Ministerie van Sociale Zaken, 1974/1975.

Rapport organisatie bureau Tewerkstellingen & enige aanpassingen binnen de afdeling Tewerkstellingszaken, Directie Tewerkstelling Erkende Gewetensbezwaarden Militaire Dienst, 1990.

Rapport tewerkstelling gewetensbezwaarden, Commissie Tewerkstelling Gewetensbezwaarden, 1970.

Schnerr, W.T., *De Sectie "Herhalingsoefeningen" in de Staf-Osk*, Militaire Spectator, vol. 130, nr. 7, 1961.

Singelenberg, R., *Totaalweigering en Jehova's Getuigen*, Nederlands Juristenblad, 20 mei 1994.

Staatsalmanak voor het Koninkrijk der Nederlanden, serie, 1945-1996

9. Noten

- ¹. Zie bijvoorbeeld het antwoord van minister De Jong op Kamervragen over de invoering van de nieuwe verticale organisatiestructuur. Zitting 1963-1964, Kamerstuk nr. 7400/7, pp. 5-6.
- ². Zie bijvoorbeeld pp. 116-119 van de Defensienota 1974, waarin minister Vredeling de nieuwe matrixorganisatie aankondigt.
- ³. KB van 11 maart 1953, Stb. 134.
- ⁴. Ministeriële beschikking, d.d. 13 september 1950, Geh.La D216, ingaande 1-10-1950.
- ⁵. PvdA-nota *Doelmatig Defensiebeleid*, Amsterdam 1968; KVP-nota *Defensie in de jaren '70*, Den Haag 1972. Zie ook het rapport van de commissie Van Rijckevorsel *De toekomst van de Nederlandse defensie*, Den Haag 1972.
- ⁶. Voor deze kritiek zie o.a. het rapport van de commissie Van Rijckevorsel, pp. 51-54 en de PvdA-nota pp. 30-39.
- ⁷. Rapport Commissie Rijckevorsel pp 46-47 en 51-53, PvdA-nota pp 36-38 en 40-49, KVP-nota pp 63-67 en 71-72.
- ⁸. De Koster zette zijn ideeën uiteen in de nota *Defensie, waarheen in de komende 10 jaar?*, Den Haag 1972.
- ⁹. De kosten van de bouw van onderzeeboten, die als type-aanduiding Walrusklasse hadden gekregen, bleken in de bouwfase veel hoger uit te vallen dan was gepland en waarmee de Staten-Generaal had ingestemd.
- ¹⁰. Zie voor een samenvatting van de voornaamste kritiekpunten J. Oskam, *Reorganisatie van de Defensietop* (Rotterdam 1978), en de Defensienota 1991, p. 217.
- ¹¹. Defensienota 1991, hoofdstuk 11.
- ¹². Artikel 3, lid 1, Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden 1954 (Stb. 503), zoals gewijzigd in 1975 (Stb. 617) en 1985 (Stb. 148 en 452).
Artikel 98, lid 1 en 2, Grondwet 1987 (Stb 458).
- ¹³. Wet rechtstoestand dienstplichtigen 1982, art. 2
- ¹⁴. M.B. 22-11-1968, nr. PR 308.588 W.
- ¹⁵. Ingesteld met het Besluit georganiseerd overleg, KB 31-12-1974, Stb. 828.
- ¹⁶. Bijvoorbeeld wanneer zij vallen onder het Verdrag van Straatsburg (6 mei 1963, Trb. 1964, 4, in Nederland in werking getreden op 10 juni 1985).
- ¹⁷. Toegekend volgens het zogenaamde AHBOZIS-systeem, een letter- en cijfercode voor de lichamelijke en geestelijke kwaliteiten van de gekeurde en een functiecode voor de geadviseerde functie binnen de krijgsmacht.
- ¹⁸. De CHR was geen onafhankelijke instantie, maar ingebed in de organisatie van het ministerie. Hoofd was sinds 1955 q.q. het hoofd van de Sectie Krijgsmacht van de Afdeling Dienstplichtzaken, tevens Inspecteur der Indelingsraden. Zijn opvolger sinds 1962, hoofd van het Bureau Indelingsraden, was tevens Inspecteur der Indelingsraden en hoofd van de CHR. De CHR bestond verder uit een keuringscommissie (medici) en een secretaris.
- ¹⁹. Sinds 1970 was er een apart bureau voor de inspectie der indelingsraden bij de Hoofdafdeling Dienstplichtzaken; het hoofd van dit bureau was tevens Inspecteur der Indelingsraden. Hij was dus zowel de directe chef als de inspecteur van de raden. In 1990 is de functie van Inspecteur opgeheven.
- ²⁰. De medische bescheiden, opgemaakt door de keuringscommissies (artsen) van de raden, zijn alleen ter inzage voor leden daarvan en voor de medewerkers der geneeskundige inspecties. Alle op personen betrekking hebbende medische bescheiden bij Defensie worden tot aan hun vernietiging (standaard na 80 jaar) apart bewaard van de overige personeelsdocumenten bij het Centraal medisch archief te Leiden.
- ²¹. Krachtens het Dienstplichtbesluit 1929 moesten de commissarissen der koningin in hun provincie de hoofdindeling verrichten. In werkelijkheid speelden zij echter sinds de bevrijding geen rol meer in dit proces. Pas in 1956 werd met het nieuwe Dienstplichtbesluit de regelgeving aangepast aan de bestaande situatie.
- ²². Deze behoefte werd in de jaarlijkse begroting vastgelegd.
- ²³. Thans art. 24.2. In de wet wordt dit niet 'vrijstelling van dienst als gewoon dienstplichtige', maar 'bestemming tot buitengewoon dienstplichtige' genoemd. In de praktijk kwam dit op hetzelfde neer, want de vrijstellingsverlening leidde eveneens tot een inlijving als buitengewoon dienstplichtige.
- ²⁴. Wet tot wijziging wet gewetensbezwaren militaire dienst, 24-11-1978, Stb. 694. Ernstige gewetensbezwaren werden in de wet omschreven als 'onoverkomelijke gewetensbezwaren tegen

de persoonlijke vervulling van militaire dienst i.v.m. het gebruik van middelen van geweld waarbij men door dienstvervulling in de Nederlandse krijgsmacht kan worden betrokken'. Partiële bezwaren werden niet door de wet erkend.

²⁵. Wet tot wijziging wet gewetensbezwaarden, 23-12-1974, Stb. 781.